

اومای

اومای

صمد چایی

صمد چایی

۴
۵
۲
۰
۴
۵
۳

شابک: ۹-۳۵-۸۱۰۵-۸۶۸

۲
۲۴۵

اومای

صمد چایلی

نشر

۱۳۸۳

فهرست

صفحه	عنوان
۵	اؤن سۆز
۷	اوماي
۱۱	رتكلر
۱۹	اؤبا
۲۵	چالاما
۳۰	داغ. قاييا
۳۷	اسطورهلردن بير قاچ
۴۵	يادا داشي
۵۴	يوغ مراسمي
۵۸	سو - چاي
۶۱	ساغ - سول
۶۳	يئر - سو
۶۶	اؤخ - ياي
۶۹	اوچلوک
۷۳	«اؤغوز» لارين دو آل تشکيلات قورولوشو
۷۶	عائله دوزومو
۸۰	توي دبلري
۹۷	آذربايجان داستانلاري
۱۰۳	محبت داستانلاريندان
۱۰۵	«طاهر - زهره» داستانيندان پارچالار
۱۰۸	شمشيرلي، شمشيرسيز گونلريم منيم
۱۱۸	آذربايجان سۆز آچيمي

نشر

اوماي

صمد چايلى (ايوب زينالى فريد)

حروفچيني: آدين تايپ

قطع رقعى / ۲۴۰ صفحه / ۵۰۰ جلد / چاپ اول / ۱۳۸۳

شابک ۹-۳۵-۸۱۰۵-۹۶۴-۹۶۴-۸۱۰۵-۳۵-۹ ISBN 964-8105-35-9

قيمت: ۱۶۰۰ تومان

مرکز پخش: تبریز، اول خیابان طالقانی، جنب داروخانه رازی، نشر اختر

تلفن: ۵۵۵۵۳۹۳ (۰۴۱۱) ویا ۶۸۹۷۱۱۶ ۰۹۱۴

E_mail: akhtar_pub@yahoo.com

اۋن سۆز

«اوماي» آدىلە باغلى بو تۇپلو، ايللر نۇيو كۇچوردويوم، سھمانلايىب يازديغيم يازيلارين بىر يىترە يىغىلان تۇپلوسودور.

«اوماي» ماقالەسىنين اۋزو، قام - شامان كىتابىنين مختلف وراقىلاريندان گۇتورولوب، بىر يازى شكلىندە تقدىم اولونموشدور. بئله يازيلار، بىر، يانسىچە كىتابدان سىچىلرکن، كۇچورولوب بىر عنوانلا يازىلىب، يايلىمىشىدور.

«اوماي» مضمونجا اساطيرلە باغلى گۇروشلر، افسانە، داستان، آتالار سۇزو، دىبلر، و اونلاردان اولان ايناملار، تۇرەنلر و... ابلە ايليشگەلى يازى تۇپلوسودور. بونلاردان ساوايى، «اوماي» ين دورلو يارباقلاريندا، آشيق ادبىياتى، نغمەلر، سۇز آچىملارى و... كىمى موضوعلارى داگۇرمك اۇلار.

«اوماي» تۇپلوسوندا اولان يازيلار، مھدآزادى، آدىنە مھدآزادى گوندەليگىندە چاپ اولموشدور. اونلارين ھامىسى كرئىل اليقباسىندان كۇچورولوب، ھردن، بىر يازىدان، ھردن دە نىمچە يازىدان بىر يىترە يىغىلىب، ماقالە شكلىندە تقدىم اولونموشدور.

آشاغىدا گلن كىتاب، يازىچىلر، «اوماي» ين يارانماسىندا اصل رۇل اۋناملار.

۱ - آذربايجان انسىكلوېدىياسى

۲ - آذربايجان شفاھى خلق ادبىياتى پاشا افنديئو

۳ - آذربايجان خالقىنين سۇى كۇكلرين دوشونرکن ميرعلى سىداوف

بعضى لغتلىرىمىزىن «سۇز آچىمى»	۱۲۳
آتالار سۇزو و مثللر ياخىنلىغى	۱۳۸
تاپماجالار	۱۴۰
سايا. اۋزان. آشيق	۱۴۳
اۋزان - وارساق - يانشاق ادلارى	۱۵۲
قۇپوز	۱۵۶
آشيق شعرى نىن مارقلى شكلى «تصنيف»	۱۶۲
آشيق، بالابانچى، خوانندە	۱۶۵
آشيق شعرىندە ساز ھاوالارى	۱۶۹
آشيق صنعتى نىن داستانچىلىق دىبلرى	۱۷۶
آشيق	۱۸۰
آشيق ادبىياتى	۱۸۳
آشيق شعرى - ساز ھاوالارى	۱۹۰
ساز پردەلرى	۱۹۳
چوخ آدىلى ساز ھاوالارى	۱۹۵
ساز ھاوالارى	۱۹۸
سازىن كۇكلرى	۲۰۴
كۇك ھاوالارى	۲۰۶
بۇزوغو ساز ھاواسى	۲۱۲
اۋخو ياردىمچى لارى	۲۱۵
ايپك نغمەلرى	۲۲۵
تۇخوجو نغمەلرى	۲۲۷
باليچقى نغمەلرى	۲۲۹
ساياچى نغمەلرى	۲۳۱
«بىاغىن» نغمەلرى	۲۳۵
اوو نغمەلرى	۲۳۸

۴ - نوروز گونده ليگي

۵ - آذربايجان خلق ياراديجيلىغينين انكشافى

۶ - خالقيميزين دئيم لري، دويوملاري

۷ - آذربايجان آشيقي ياراديجيلىغي

۸ - آذربايجان ادبياتي

۹ - آذربايجان ادبيات اينجى لري

۱۰ - آذربايجان ناغيلا لري

زليمخان يعقوب

سدنيك پاشايئو

مرسل حكيم اوف

سدنيك پاشايئو

فريدون بيگ كؤچرلى

باكي - آذر نشر

باكي - يازيچي

«اوماى» ين كتاب كيمي يايلىب و ادبيات اوغروندا ده يهرلى آددىملا ماسين

آرزو ائدهرك، «مهدي آزادي» گونده ليگينين حؤرمتلى مديري مسعود پيمان، ها بئله

ادبياتيميزين گؤركملى نماينده لري يحيى شيدا و غلامحسين فرنود جنابلا ريندان،

«اوماى» يولوندا چكديكلري قايفى - زحمت لره گؤره اولدوقجا تشكر ائديرم.

(ايوب زينالى فريد) صمد چايلى - پائيز ۸۶

اوماى

مهدي آزادي - چهارشنبه ۲۷ تيرماه ۱۳۸۰

«اوماى» اوشاقلاري، ائله جه ده بوتون انسانلاري، حتي يوردو - وطني قۇروبان ايلاهه دير و گونش له باغلي دير.

اوماى حقينده دؤغرو - دوزگون تصور ياراتماق، اۇنونلا «هوماى»، «هوماى» قوشو آراسيندا كي ميف - اسطوره ياخينليغيني گؤسترملك گرک دير.

اوماى ايلاهه سي حقينده «حسين طهماسب» (افسانه وي قوشلار) يازيسيندا فيكرلر سؤيله ميشدير. او يازير:

«هوماى ياخود هوما (هما) قوشونون دؤغرو دان دا دؤولت قوشو اولماسيني بيز يازيلى ادبياتيمزدا گؤرمه ده بيك. هوماى قوشونا بعضاً «ه» سيز اولاراق اوماى دا دئيلميش و دئيلمك ده دير».

لاكن بيز اسكي تورك آييده لرينده «اوماى» ين «هوماى» فونتيك وار يانتينا توش اولما ميشيق. تورك خلقلرينده ائله لري واركي، «اوماى» قوشونا «قوماى» قوشودا دئيرلر. قوماى «قو» و «ماى» دان يارانميشدير. آلتاي تلتوت، ساقاي، قيرغيز و ساير تورك ديللرينده (قو) نون ساري (ساريمتراق) آنلامى دا واردير. ساري رنگ تورك ميف - اسطوره ايناملاريندا اگونش ين رنگي دير. دئمه لي «قو» گونشله ايليشگه ليدير. «قوماى» ين چوخ آنلاملى «ماى» خيصه سي بيز چوخ

تورک ديللرينده قادين، ديشى جنسینی بيلديرير. حتی بير سيرا تورک خلقلری اومايا «ماي آنا» دئيرلر. اوماي اساساً تورک خلقلرينده قادين باشلانغيچینی شخص لنديرميش، تجسم ائتميش، وئريمليگين - محصولدارليغين دا ايلاهه سی سايلميشدير.

بير سيرا تورک خلقلری، اوسيرادان قيرغيزلار اينانيرميشلارکی، اوماي بۇل محصول آماغا، مال - قارانين آرتيمينا يارديم ائدير.

بیزجه اوماي قوشو ايله اوماي ايلاهه سی ياليز ميف باخيمندان دئيل، ائله جه ده کۆکه - ژئنه گۆره ده آیری - آیری گۆروشلرله ايليشگه ليدير. بير سيرا آراشديريجيلار «اوماي» ين کۆکه - ژئنه گۆره هوماي لايير اولدوغو فيکرينده دير.

بیزجه ديل حادثه سينه گۆره «هوماي» داکي «ه» سسی دوشموش و (اوماي) شکیلينده دئيلميشدير. بو ديل حادثه سی فوتتیک قانوندور. آخی باشليجاسی اؤدورکی «اوماي» لا «هوماي» ميف باخيمندان دا آيريليرلار. آذربايجان، ايران ميفولوژیبا سينين - اساطيرينين اورتاق - مشترک ميف اونقونو - توتمی «هوماي» قوشودور. و انسانلارا خوشبختلیک وئيرير. (کۆلگه سی کيمين باشينادوشه رسه اؤ خوشبخت اولور). «هوماي» ين آذربايجان ناغيل لاريندا، افسانه لرينده باشقا بير کيفيتی ده واردير. اؤدا بودورکی، هوماي کيمين باشينا قونارسا، اؤ، شاه، حاکيم اولور. گۆروندوبو کيمي «اوماي» لا «هوماي» ين آراسيندا فوتتیک ياخينلیق واردير. آنجاق دئيه سن «ه» سسی هومايا باشقا آنلام وئرميشدير. اوماي سۆزونون سۆز آچیمی بله دير.

اوماي - او + اوما + آی ترکیب لريندن يارانميشدير. «او» گوجلو «اوم» آنا،

«آي» ايسه ياراتماق، ياراديجيلىق، آنلاميندادير. او + اوما + آی سۆزلری بيرلشركن «او»، سسين يیری، «اوما» ايله «آي» قايناييب - قاريشارکن «اوما» داکي «آ» وورغوسوز قالدیغيندان دوشموشلر و يارانان سۆز «اوماي» شکیلينده بيچيملنميشدير. اؤندا «اوما» باجاريقلی يارادان (آنا) دئمک دير.

اوماي اوشاقلاری قۇرويان، ائله جه ده اۇنلارين دۇغولوشونا يارديم ائدن ايلاهه کيمي ده دوشونولموشدور. لغت جي بيلجي لر بير چۇخ تورک ديللرينده «اوماي» ين ماراقلی بير آنلاميندا توش اولموشلار. اۇنلار «اوماي» ين «اؤلوم ملکی» آنلاميني دا قیده آلميشلار.

تورک خلقلريندن اۇلان «شور» لاردا اومايا اوشاقلاری قۇرويان ايلاهه و اؤلونون روحونو يۇلا سالان آنلامينا توش اولوروق. «خاقاس» لاردا اوماي ياليز ضرر وئرن، پيس ايستر «قارا اوماي» روحو آدلانير.

«قارا اوماي» سۆزويزه اساس وئيریکي، دئيه ک قارا اوماي آنلايشی اؤلوبسا، اؤندا «آخ اوماي» دا اولموشدور.

بو منطق ان اسکی گۆروش عکس ليکلر گۆروشونون پوزولماز قانونو ايله سسله شير. «اوماي» ين بير يۇنو ياخشی ايستردير، انسانين سۆيونون آرتيمينا يارديم ائدير. اوياشماقلا، اولوملا باغلی دير. باشقا بير يۇنو ايسه تام بونون عکسينه دير. بو يۇنلو اوماي اوشاقلاری اؤلدورور. دئمه لی، انسان آرتيمينين غيمي دير. عمومیت له اولومو تمثيل ائدير.

اوماي لا باغلی بير پروبلمی ده آيدينلاشديرماق اوچون يادا سالماق گرک ديرکی، اؤنون، عادتاً بلگه سی يای - اوخ و آخ پارچا سايلميشدير. «اوماي» ين

بلگهسى آغ پارچا همیشه كيچيك ياي - اوخون يانينا قو بولورموش.

آذربايجانلى لارين بو ياخينلارا كيمي ياشاديقلاري بير چوخ يئرلرده «اوماى داشى» آدلانان داش مارق دۇغورور، ايناما گۆره «اوماى داشى» دردى - بلانى قوورور بونا گۆره ده بو داشى پارچايا تيكيب اوشاغين پالتاريندان آسيرلار. اوماى داشيني ائوده ده ساخلاييزلار. نه اوچون داش، اوماى داشى آدلانير؟ اوشاقلاري حمايه ائدن اوماى دردى - بلانى قووان داغلا - داشلا ايليشگه، نرکن او، داها گوجلو ميف - اينامينا، داها گوجلو يارادانا چئوريلير.

رنگلر

مهدآزادى - يكشنبه ۹ ارديهشت ماه ۱۳۸۰

آغ، قارا، قيرمیزی، گۆی، ساری و سايره رنگلر تورک خلقلرين اسطوره گوروشلری ايله ايليشگه ليدير.

اسكى دن آغ رنگ گۆی ' اديجی «اولگئن» ين رنگی، قازا رنگ ايسه يئر يارداييجی «اثرليک» ين رنگی دير. ساری - قيرمیزی گونشين، گۆی ده گۆی لرين رنگی آدلانميشدير. ائله بو آنلايشا گۆره ده ناغيللاريميزدا، داستان لاريميزدا هر رنگ اؤزه لليكله ايشه آپاريلميشدير.

«ياقوت» لارين قاملارينين پايغی قيرمیزی پارچادان تيكيليردى. پاياغين قيرمیزی رنگ ده اولماسی اؤنو گونش له ايليشگه لنديرير. قيرمیزی، گونشين بلگهسى - رمزی و اؤنون رنگی كيمي قبول ائديلميش. بو قاملارين پالتاري آغ قویون دريسيندن تيكيليرميش. قویون تورک قيله بيرلشمه لرینده باشليجا اونقون - توتم ايميش. اؤنون آغ رنگ ده اولماسی ايسه عكس ليكلر گوروشو و گۆی يارادييجی «اولگئن» له سسله شير. آغ رنگی ده «اولگئن» ين رنگی ساييليرميش.

«سايان آلتای» تورک لرینين بير اوسطوره كيمي افسانه سينده دئيليركى: «اولگئن» آغ چيچكدن، آغ انسان ياراتدى. اؤنون قارداشى «اثرليک» ده اؤنو ايزله بير، اؤدا آغ انسان يارادير. آنچاق «اولگئن» اؤنون انسانلارینی قارا ائتدی.

تورک خلقلری نین بیر افسانه سینده دئییرکی: آغ آنا «اولگن» له «اترلیک» ی یارادیر دنیانی بؤیوک اوکئان (اقیانوس) توتموشدور. اوکئانین اوستونده آغ قاز اوچوردو «اولگن» له «اترلیک» اوکئانین دبیینه پالچق چیخاریب چشوره به سپدیلر و پالچغین دوشدوبو یئرده تورباق - یئر یارانیر. «اترلیک» ین انسانلاری قارا اولدوقدا میندیگی اوکوز، ساراسی، هر نسته سی، شئی یی قارادیر. حتی «اترلیک» ه کسین قوربانلارین رنگی قارا، «اولگن» ه کسین قوربانلار ایسه آغ رنگلی، آچیق رنگلی اولورلار.

تورک خلقلری ایچمه لی، انسانین یاشایشینا یاردیم ائدن سویا «آغ سو»، اوچوروب داغیدان، فلاکت گتیره ن ایچمه یه گرکلی اولمایان (قارین کؤپدورن) سویا «قارا سو» دئییشلر.

سویا آغ، قارا سؤزلری عکس لیکلر قانونون طلیینه گوره آرتیریلیمشدیر. «آل - آروادی» ناغیلینا قیرغیزلار، قازاخ لار ر بیر سیرا تورک خلقلری «ساری آلباس» دئییشلر و ایندی ده دئییرلر. اونو ساری آلباس آدلاندیرارکن «گونش» له داهادا ایلیشکه لندیرمیشلر.

بللی دیرکی، ساری گونشین بلگه سی و اونون رنگی دیر اوندان ساواپی قیرمیزی رنگ ده گونشین بلگه سی ساییلمشدیر.

«آل - آروادی» نین ساری قیز شکلینده تصور اولونماسی بئله بیر قناعته کلمه به امکان وئیریرکی، او، گونشین بلگه سی ایمیش. بیر چوخ تورک خلقلرینده، خصوصی ایله «قورالار» دا عائله اوچاغی ایله باغلی توره ن ده (مجلس ده) - مراسم ده باشی ساری کئچی دن یارارلانیرمیشلار.

بو توره ن ده سناری باشلی کئچی گونشین بلگه سی کیمی دوشونولورموش. «اومای» ناغیلی ایله باغلی بیر پروبلم - برنامه نی ده آبدینلاشدیرماق اوچون یادا سالماق گرک دیرکی، اونون عادتاً بلگه سی - رمزی یای - اوخ و آغ پارچا ساییلمیشدیر.

«یادا» توره نی ایله ایلیشگه لی اولاراق دئمه لی اولوروق کی یادا داشی گوی، ساری، آغ، یاشیل رنگ لرینده اولورموش. گوی رنگی گویون - گوی یارادیحیستین، ساری (قیرمیزی) گونشین، آغ یئر اوستو یارادیحیستین رنگی ساییلمیشدیر. گویا بو رنگ لر دوشوملو ایمیش.

اوغور او لکه سیندن تاپیلان رساله دن آبدینلاشیرکی، یادا داشی آغ، آلا، آغ - قارا، آلا گوی، ساری (قیرمیز تیمراق) رنگ لرده اولور. آچیق (آلا) رنگلی یادا داشی داه ا گوجلور اولور. آغ (بوز، آلا) گوی، ساری (قیرمیزی، قیرمیز تیمراق) اودوق - مقدس، دوشوملو رنگ لر ساییلمیش و بونلاردان آغ (آلا)، گوی رنگ لری یارادیلش تفکرو ایله ایلیشگه لی رنگلر دیر.

بو رنگلر اودوق - مقدس، دوشوملو و تورک دنیاسی تفکرونون کوسموقونیا - یارادیلش گؤروشوا ایله باغلی اولدوغونا گؤره دیرکی، اسکی خلق او ز یاداسینی دا (یادا داشینی دا) ایناملا باغلی سادالانان رنگ لرله ایلیشگه لندیرمیشدیر. یئری کلمیشکن دئییه کی، آغ رنگ دنیانی یارادان «آغ آنانین»، انسانلاری آغ چیچکدن یارادان، یئر اوزونون و اوستونون تانریسی «اولگن» تانری نین رنگی ساییلمیشدیر. قارا رنگ ایلکین انسان گوجونون، انسان دؤزومونون، سونرالار، داه ا دقیق دئییلسه، ایکی لی تفکرون یاراندیغی چاغدان، عکس لیکلر گؤروشونون

تفكرون ده يئر توتدوغو يئر آلتى دنيانين تانرى سى «اثرليك» ين رنگى كيمي قبول اولونموشدور. ايكي لى تفكرون، عكس ليكلر گوروشونون قانون لارينا گوره «اثرليك» ين آغ چيچكدن ياراتديغى انسانلارى، «اولگئن» قارا رنگه چئويرير و يئر آلتى دنيانى اونلارا وئيرير.

اسكى تورك انسان يادا - ياتا - ساتا داشيني سوي، قيله گوروشلرى ايله ايليشكه لندير ميشدير. تورك خلقلرى يادا داشينين هميشه گوجلر اولماسى اوچون اونو باشيلر گوي پارچايا بوره له ييب نم يترده ساخالار ميشلار. يادا داشينين رنگ لرينده آلا (آغ، قارا، گوي، سارى) دا اوز عكسيني تاپميشدير.

آلا رنگى باشليجا اولاراق آغ، قارا، گوي، قيرمىزى، سارى رنگ لردن عبارت اولور يادانى - ياتانى آلا رنگ ده دوشونمك له اونون «اولگئن» له (آغ رنگ)، «اثرليك» له (قارا رنگ)، گوي له (گوي رنگ)، گونش له (قيرمىزى)، (سارى رنگ) ايليشكه ليگيني گوزه چارپدير ميشلار. «يادا - ياتا» نين گوي، باشيل، قيرمىزى (سارى) دوشونولمه سى ده بورنگ لرين تورك خلقلرينده كى اودوقلوقلا - مقدس ليك له باغلى دير باشيل رنگى نى ابدى حيات، گنجليك رنگى سايميشلار. ائله بونا گوره ده بورنگ گنجليك، باشليق ايلاهه سى «اولنگ» ه عايد ايميش. گوي رنگى گوي ياراديجينين، قيرمىزى (سارى) ايسه گونشين بلگه سى - رمزى كيمي قبول اولونورموش...

ساقاي لاردا، قاتين لرده اوبالارلا ايليشگه لى بير اينام اويونون يادا ساقاي: «...حيوانى اوبانين باشينا دولانديريرلار. سونرا قوبون قاريني بوغا وئيرير و سوموكلريني قيرمادان اتيني حيصه لره بولوب، قازاندا بيشيريرلر اويون - مراسم ده

اشتراكچيلارين بؤرك لرينه آغ و گوي پارچا باغلايرلار. نه اوچون بو اشتراكچيلارين بؤرك لرينه آغ، گوي رنگلى پارچالار باغلاميشلار؟ بيزجه بو پارچالارين آغ و گوي رنگ ده اولماسى تصادفى دئيلىدى. هر ايكي رنگ اسطوره تفكرله ايليشگه ليدير. آغ رنگى ياخشى ايستر انسانلارين، نعمت لرين ياراديجيسى «اولگئن» ين رنگى دير، چونكى اولگئن ايشيقلى، آغ دنيانين تانرى سى دير. سونرالار اودوق لارى - مقدس لرى، بير سيرا اونقون لارى - توتملرى آغ رنگى ايله باغلاميشلار حتى خاقانلار اوز اوردولارينين دوشرگه لرينين آدلارينين اوزونه آغ سوزو آرتيرماقلا اوزلريني، اوزلرينه مخصوص اولان يئرلرى حورمته ميندير ميشلر. گوي رنگى ايسه گوي ياراديجيسينين رنگى دير. بونا گوره ده اويون اشتراكچيلارى بؤركلرينه آغ، گوي پارچا تيكريميشلر.

تورك خلقلرى يالينز اويوندا دئييل، دويوش صحنه لرينده ده بو رنگلى پارچالاردان استفاه ائديرديلر. دويوشچولرين ده ييلقه لرينين باشيندا آغ، قيرمىزى، گوي رنگينده كيچيك بايراقلار اولارميش. بيز بو بايراقلاردان آغى «اولگئن» ين، قيرمىزى گونشين، گويو ايسه گوي ياراديجيسينين بلگه سى اولدوغو فيكرينده ييك.

ئبله دويوشچولر بايراغين گيگندن آسيلي اولاراق، همين تانرى نين حمايه سينه سيغينيش و اونون شرفينه فدا اولماغا حاضر اولدوغونو بيلديرير ميشلر. گوي، آغ، قارا رنگينين ماتم ده ياد ائديلمه سى خلق ياراديجيليجيندا اوز عكسيني تاپميشدير:

گول آچماز، قارا باغ لار گوي باغلار، قارا باغ لار
بالاسى اولن آنا باشينا قارا باغلار

گۆز سه بیره رکن خوشبختلیک اۆلسون و سه بیر تمه کیسیلین دئییه، گۆزون اوستونه کیچیک قیرمیزی (اگر قیرمیزی اۆلماسا آغ) ساپ یاپیشدیریرلار. بیزجه، ساین قیرمیزی اۆلماسی گونشه، آغ اولماسی ایسه «اولگئن»ه، اشاره دیر، اۆنلارین بلگه سی - رمزی کیمی قبول اۆلورنورموش.

گونش یارادیجی سیندان، اولگئن دن باش وئره جک یامان حادثه نی قووماسی ایسته بی ایله، قیرمیزی آغ پارچا، ساپ یاپیشدیریرمیشلار.

بیر سیرا تورک خلقلرینده قاین - چینار آغاجینا باغلانان پارچایا چالاما دئییلیر. سیپرده یاشایان بیر سیرا تورک خلقلری آغاج بوداقلاریندان دوزهلدبلمیش کۆمادان آزجا آرالی دا اووچولار بو بئرین روحونون، بیه سینین شرفینه آغ و گۆی رنگلی پارچالاردان تیکیلیمش چالامانی قاین - چینار آغاجیندان، سیدیر آغاجیندان، قارا شام آغاجیندان آسارمیشلار. چالامانین یانیندان همیشه آغ رنگلی بیر دسته ساران - لئنت آسارمیشلار. چالاما ایله آغ رنگلی ساران آسماقلا خلق بوردو، بئری، ائوی، سۆیو گوجلو، پاک، جسارتلی «اولگئن»-ین قورودوغونو بیلدیرمک ایسته میشدیر.

آغ رنگله باغلی یاقوتلارین اؤو عادت لری ماراقلی دیر. اۆنلار اؤوا چیخمامیشدان قابق قارانلیق مئشه روحونون آزاد اؤغلونون آزاد قیرینین شرفینه چالاما آسیرلار ایکی آغاجین آراسیندا ال چاتان هوندورلوکده ایپ آسیرلار و اؤنا دؤوشان دریمی، آغ آتین توکونو، آغاج ده لن قوشون توکونو آسیرلار. دقت ائدین، بو عادت ده ده آغ آتین توکو آسیلیر. بللی دیرکی آغ، بۆز رنگلی حیوانلار، ائله جه ده آنلار اوستون ساییلمیشلار. چونکی بو رنگ «اولگئن»ه عاید ایدی.

ائله بونا گۆره ده افسانه لرده، ناغیل لاردا، داستان لاردا آغ، بۆز آنلاری اودوقلاندیربلمیش - مقدس لندیرمیشلر تاریخدن ده بیلیریک کی، تورک خاقانلاری، بۆیوک ایگیدلری ده آغ، بۆز آت مینمیشلر. آذربایجانلی لار، ائله جه ده قیرغیزلار، قازاق لار ماتم گونلرینده ده آغ گئیهرمیشلر، آغ سارینارمیشلار. آغ رنگی یاخشی ایستر، نعمت لرین یارادیجیسی «اولگئن»-ین رنگی ایمیش. اؤ ایشیقلی شئیلری ده یاراتمیشدیر. ائله بونا گۆره ده آغ شامان «اولگئن»ه اؤیون کنچیره رمیش. تورک خلقلرینده «آغ»-ین دؤغرو، گئچک آنلاملاری دا واردیر.

«قاقا اوز» لار آغ گۆزو دؤغرو، گئچک آنلامیندا ایشله دیرلر. اسکی افسانه لرین بیرینده دئییلیرکی، «بوغو تکین» یو خودا آغ گئییمش، آغ ال آغاجلی، آغ ساققال نورانی، اوزو ایشیقلی آدم گۆرور. اؤلا بیلرکی، باشدان آیاغا آغ گۆرون بو اوزو ایشیقلی قۇجا ائله اولگئن اؤزو ایمیش. «یاقوت» لار تاتارلارینین افسانه سینده دئییلیرکی، اولو خاقان «آغ خان» آغ داغین اته گینده یورد سالییمش. اسکی افسانه لره گۆره دنیانی «آغ آنا» یاراتمیشدیر. قازاق لاردا اودوق، مقدس لر باشدان آیاغا آغ گئیینه رمیشلر. اؤغوزلار اؤز اولو بابالارینی و اؤنونلا ایلشگه لی اوتقون لارین آغ رنگ ده اؤلدوقلارینی دوشونموشلر:

آغ قایانین قاپلانینین اثرکه بینده بیر کۆکوم وار

اؤر تاج قیردا سیزین کئییک لرینیز دؤغورمایا

آغ سازین آسلا نیندا بیر کۆکوم وار

قاز آلاجا یوندونو دورغومای

آغ سۇنقور قوشو اثرکه يينده بير کؤکوم وار

آلا اوردک، قارا قازين اوچورمايا

باخين آذربايجانلي لارين اولو بابالاري اودوق سايلديقلاري و اونلازي آغ رنگ له ايليشگه لنديرديکلري آغ قايا، آغ سۇنقور، آغ ساز و اونون آسلاني، قاپلاني ايله فخر ائدير. چونکي اونلار عادي دئييل، اودوق - مقدس ديرلر.

آغ اوغلان ناغيلينين بير واريانتي بئله دير:

يئرين اورتاسيندا، گؤبه يينده بير بؤيوک آغاج وارميش، باشي گؤبه ده بيرميش.

آغاجين تپه سيندن ساري رنگ لي سو چيخارميش.

اؤبا

مهنازادي - شنبه ۱۹ خرداد ماه ۱۳۸۰

تورک خلقلرينده اؤبانين، اؤبا، اؤبوو، اؤبون، اؤبا، سولوبا، سالاما و ساير فوتتيک آهنگ لري واردير. اؤبانين داها چوخ اؤبا، اؤبا سسله تمه لري ايشله نير.

اؤبا سؤزو بير چوخ تورک خلقلري نين، اوسيرادان آذربايجان و اونون سؤي کؤکونده دوران - سؤي لارين، قيبه لرين، قيبه بيرلشمه لرينين ميف گؤروشلري ايله سيخ باغلي دير.

اؤبانين آذربايجان ديلينده انسان توپلوسو آنلامي بير چوخ تورک ديللرينده ده واردير تاتارلاردا، اويغورلاردا، اسکي اؤزبک لرده (جيفاناي) اؤبا کئچه چادير، بئله چاديرلاردا ياشايانلارا دئييلير. آذربايجانلي لار سوروتون محصولونون ساخلانديغي داخمانی دا اؤبا آدلانديريرلار. اؤبانين («آ» سسي اوزانير) قيرغيز، ساقاي و سايره تورک خلقلري نين ديللرينده داشقالاق (داش بيغني)، «تايبا» تؤکمه قورقان (تپه) آنلاملاريندان باشقا، ساقاي لار قبر اوستو داشادا اؤبا دئيرلر. تورک لرده اؤبانين کئند، داشقالاق، قيبه آنلاملارينا توش اولوروق. اؤبا سؤزوندن بير چوخ مرکب سؤزلر، اوسيرادان «اؤباداش» سؤزو (اؤبا + داش) بارانميشدير.

اۇبا عادتاً داغدا، اوجاليقدا، ھردن ايسه دوزە نلىك دە دوزە لميش بۇيوك داشقالاغا دئيىلىر. قازاق لار گوزتجى لرا وچون داشدان، تورپاقدان دوزە لميش يترە دە اۇبا دئىەرلر. قازاق ديليندە اۇبانين قورقان (تپە) آنلامى دا واردير اۇنلار داغ باشيندا، ھردن ايسه دوزە نلىك دە دوزە لميش تپە جە بە دە اۇبا دئيىرلر. قيرغيز ديليندە كى اۇبا (اۇبو) نين آنلاملار نين ايضاحى مارقلى دير. اونلار داشدان دوزە لدىگى تپە يە، داشقالاغا اۇبا دئيىرلر. عادتاً كۆچ واختى داغين زيروە سيندە كى گدىك دە كيشى لر دوشوب داغ روحونون شرفينه داشقالاغا بئش - آلتى داش آتيرلار و بئله ليكە لە، داشقالاغى يارانير. آزدا اۇلسا، مرز تپە سيندە دە اۇبا - اۇبو دئيىلىر. «قارايىم» لردە اۇبانين قالاق، داشقالاق، قىر، سنگر آنلاملارى واردير. «بوربات» لاردا داشقالاغا، داش يىغيناغا، تورپاق تۇكوب اوجالدىلميش تپە جە بە اۇبو دئيىرلر. «اۇبا - اۇبو» نين اۇبا فونئتيك سسلە نە لرى دە واردير. اۇبا سۇزونون قورقان، داشقالاق، تپە، انسان، عائله لر، سۇى لار توبلوسو و س. آنلاملارى داھا گنئيش يايلىمىش دير. اۇبا حاققندا «دباكونوو» يازير: «اۇباآ» (اۇبا) يا ھر يۇلچو سۇز سوز، اۇنون يانيندا دورور و آشيرىمىن يىبە سينين شرفينه داشقالاغا داش و بوداق آتير. بئله «اۇباآ» لار يا داغين لاپ باشيندا، يادا اۇنون يانيندا اولوردو. آز حاللاردا دوزە نلىك دە تورپاقدان، دئيىلدىكى كىمى داغ آشيرىملار يانيندا، داشلاردان ياپما تپە چىك لر، داشقالاقلار دوزە لديرميشلر. بونادا اۇبا دئىەر ميشلر. يىئرى گلميشكن يازاق كى، آشيرىمدان كئچنلر اوغورلو يول اوچون، اۇبا يا القيش سۇز (دعا) دئىەر ميشلر. اۇبالار يالنيز داغ باشيندا، آشيرىملاردا داشقالاقتان و بوداقدان دوزە لدىلمير. «اورئنها» (تورك دىللى) قورقان اۇبالارى ايچى اووولموش و

ديوارلارينا آعاجدان يۇنولموش قوزغون، اۇكوز، آيغير قابارتمالارى اۇلان آبىدە يە دئيىرلر. اۇبانين قايىسيندا اولان آعاجا گلن لرنذير اۇلاراق پارچا باغلايىرلار، بئله اوبالاردا كى مراسمە «اۇبا تاغير» دئيىلىر. «اورئنها» لار تاپينماق اوچون قوردو قىلارى چاديرا، آلاچىغادا اۇبا دئيىرلر. داشقالاق اۇبالاردان و قورقان اۇبالاردان، يىزجە يىرىنجى داھا اسكى دير، ايكىنجى ايسه دئىە سن سونرادان يارانمىش دير. يىرىنجى اۇبا، تاپلان داغين اوستوندە دوزلدىلىر. او ابتدائى شكىلىنى - داشقالاق شكىلىنى ساخلا ميش دير. ايكىنجى دە ايسه قورقان، اۇنون ايچيندە ايسه اونقون - توتم قاربارتمالارى واردير. سۇز سوزكى، بئله قابارتمالار سونرا كى چاغلارلا باغلى دير.

تورك خلقلرى اينانيرميشلار كى، داغ روحو، داغ يىبە سى اۇبادا يورد سالىر، اورادا اولور. اۇبانين داغدا اولماسى ھىچ دە تصادفى دئيىلدىر. بو ايلك سينامالاردان يىرى ابلە باغلى دير. يىر چوخ چؤل ماتريال لارى آپايدن گۇستىرىكى، ايلكىن معين واختلار ياندا آشيرىملاردا كى، اۇبالاردا اۇيون لار - آيين لر، تۇرەن لركئچير ميشلر. تۇرەن - مراسم لردە مال - قارانين آرتىمى، خستە ليك لرى اولماسى اىستە يى باشليجا يئر توتوردو. بو اىستك ھر نسنە دن اۇنچە خالقين معيشتى، گون - دىرليگى، حيات طرزى ابلە ايليشگە لى ايدى. آلتاي لاردا كى اۇبا بئله تصوير اولونوردو. ھر بىر اوجا داغدا داشقالاغى ياراديرلار. اورادا ئنت (پارچا)، آت توكو باغلانميش آعاج ديكە لدىرلر. بونونلادا داشقالاغا اۇز مئت دارلىقلار يى بىلدىريرلر كى، داغ اۇنون تپە سينە قالخماغا اجازە وئرسين. آلتاي لار داغ روحونون داغ يىبە سينين شرفينه اۇبا يا داش و بوداق قوبورلار ميش.

پارچا و آت توکو باغلايرميشلار. اۇبايا داش قويماق و ائله جه ده داش آتماقلا كئچميش اولو سابالارى چيخديقلارى - يارانديقلارى داغ - ماغارانى يادا ساليرميشلار. باليز اۇبا داشقالاقلاردان دوزه لميردى، حتى «تلتنقيت» لره اۇلە نين قىربين يانيندا داشقالاغى، تپه جه يى اوچالديردىلار. اۇنلار اۇلويه يامان يانشامسین دئيه قىربين يانيندا داش قالاغى دوزه لدرميشلر.

«تووين» لر اودوق - مقدس «اۇبا - اوآ» نى داغ روحونون وييه سينين شرفينه دوزه لدرلميش. داغدا اۇبانين دوزه لى يىرده دىرك، بۇيوك ديه نك، آغاج باسديريرميشلار و اۇنون باشناگون چيخان يۇنه آغاجدان يۇنولموش اۇكوز فيگورو بركيده رميشلر. اۇبادا قويلان آغاج دنيا آغاجينين بلگه سى - رمى ساييلير و اۇكوز اونقون - توتم دىر. اۇكوزون گون چيخان يۇنه قويلماسى گونشه تايينماقلا باغلى دىر. تورك خالقلارينين بير سىراسيندا بۇيوك، تانينميش ابگيدلرين قىرلرينده داش يىغار و اۇنادا اۇبا دئيه رميشلر. «تلتنقيت» لرده بئله بير عادت وارميش. داشين «داغين بلگه سى» شردن، يامازدان قۇروماق ميف سوبومودا واردىر. بو ملاحظه به گۇره ده قىربين اوستونه داش قويلارميشلار. يونان لاردا داشقالاقلارى جانى لرين ده قبرى اوسته ياراديليرسا، عكسینه بير چوخ تورك خالقلاريندا يىنلزم، ائلى، يوردو اوچون جانيتى وئرن ابگيدلرين، چوخ حۇرمتلى آغ ساققاللارين قبرى اوستونده دوزه لدرميش.

آذربايجانين بير چوخ يئرلرينده داغدا، داغ دۇشونده داش قالاقلارى يىغار و هر دن بۇيوك داشا چوبان لار ائلات داغا كۇچركن اۇنا تايينارميشلار. تورك خالقلاريندا اۇبالار - داشقالاقلار داغ، يئر، چئوره روحونون - ييه سينين شرفينه

هر دن بير بۇيوك، آدلى - سانلى ابگيدلرين قبرى اوزه رينده دوزه لدرميشلر. بيزجه ابگيدلرين قبرى اوزه رينده اوبا - داشقالاغى ياراتماق سۇنراكى چاغلارا باغلى دىر. آلتاى لارداغى آشاركن داغين آشيريميندا، گديگينده اۇزلرينه بورج بيلير ديلركى، بو داغين روحونون شرفينه داش و ائله جه ده بوداق قۇيسونلار. بئله ليكله ده داش، بوداق قالاغى يارانيردى. اۇبا - داشقالاقلارا آت توکو باغلاماق عادتي ده آتبن گونش له ايليشگه لى اولدوغونا اشاره دىر. مثال اوچون آلتاى لارداغين ان اوچايرينده اۇبا - داشقالاغى : زه لديرلر و اورا آغاج قۇيور، ايب باغلاير و اۇنا پارچا و آت توکو باغلايرلار. تورك خالقلارينين چوخوندا اۇبايا داش آتماغى، داش قويماغى اۇنا داش نذيرى وئرمك عاديتى ده يادا ساييريق. اۇبايا داش قويماقلا اوندان حيوانلارين دۇغومونون اوغورلو اۇلماسى و س. بوكيمى ديلكلر ديله رميشلر.

بيزجه اۇبا تورك سۇزودور و تورك خالقلارينين ميف - اسطوره گۇروشو اۇنو ياراتميشدير. سۇزون سۇز آجيمي دا بونا تانيشليق وئيرىر. اۇبا سۇزونون سۇز آچيمينا كئچه ك. مرگب سۇز اۇبا «او» و «با» تركيب لرينده يارانميشدير. اۇبانين «او» تركيبى گوجلوندا ياتميشدير. «و - رادلوو» «با» ايله «بار» ي عيني سۇز سايير. بيليجى نين دئديگينه گۇره «بار»، «با» بير چوخ تورك ديللرينده، او سىرادان توركمين، تاتار، قاراقرغيز و س. ديللرده مدافعه ائتمك، قۇروماق، حمايه ائتمك خلاص ائتمك و بوكيمى آنلاملارى واردىر. اۇندا اوبا گوجلون قۇرويوان، گوجلون مدافعه چى دئتمك دىر. ائله اۇنا گۇره ده اۇبايا يوردو روحو، كۇكون روحو انسان لارى ياشادان، قۇرويوان كيمي باخميشلار، اۇبايا تاپينان خلقلردن قىيله

بیرلشمه لریندن بیر سیراسی اۇبا سۆزونو قیبله آنلامیندا ایشله تمیشلر. گۆرونورکی،
 بئله قیبله لر تاپیندیقلاری اۇبانی - گوجلوقورویانی اۆزلرینه آد قبول ائتمیشلر.
 گورجو بیلجی سی «اؤربلیان» یازیر. اۇبا اولولارین بورد سالدیغی یشره دئیلیر.
 گورجو دینین ایضاحلی لغتینده داها بیر ماراقلی بیلگی وار اورادا یازیلیر:

اۇبا دینی بایرام، دینی بایرامدا کئچیریلن شلیک دیر. دئمه لی گورجولر دینی
 بایرامدا کی شلیگه اۇبا دئمیشلر.

چالاما

مهدازادی - چهارشنبه ۵ اردیبهشت ماه ۱۳۸۰

تورک خلقلری او سیرادان «ساقای» لار، «قانتین» لار اۇبانی - داشقالاقین
 اورتاسینا برکیدیلیمیش قاین (چینار) آغاجینا و اویون - مراسم لرینده اشتراک
 ائده نلرین بۆرکلرینه آغ، گۆی رنگلی پارچالار باغلایارمیشلار.

اۇبادا باغلانمیش بئله پارچالارا تورک خلقلری چالاما، یالاما، دالاما، سالاما
 دئیه رمیشلر. اۇنلار یالینز اویون دا، مراسم ده دئیل، دؤیوش صحنه لرینده ده بو
 رنگلی پارچالاردان فایدالانیر. تورک خلقلرینده چالامانین «شور» لاردا یالا،
 چالا، «تلتوت» لاردا یالاما، «توفا» لاردا چالاما، چالوبا، سالوبا، دالوبا، سالاما و
 سایره فوتتیک سسله نمه لری واردیر.

سییرده یاشایان تورک خلقلری آغاج بوداقلاریندان دوزه لدیلیمیش کومادان
 آرجا آرالی دا اوچولار بو یشرین روحونون، بییه سینین شرفینه آغ و گۆی رنگلی
 پارچالاردان تیکیلیمیش چالامانی قاین آغاجیندان، سیدیر آغاجیندان، قارا شام
 آغاجیندان آسارمیشلار.

بورادادا چالاما آغاجدان خصوصی ایله قاین آغاجیندان آسلییر. بو آغاج لارین
 هامیسی تورک خلقلرینده اوسطوره لره ایناملارلا باغلی دیرلار. ماراقلی دیرکی،
 «توون» لر «بؤیوک آیی» بورجونه تۇره ن - مراسم کئچیره رکن قوربانلیق

قۇيونون بونونا باغلادىقلارى پارچا يادا چالاما دىيىرىمىشلىر. تورك خلقلىرى يالنىز «بۇيوك آيى» بورجونە دىيىل، بىر چوخ مناسبت لىرلە - آيىن لىردە چالامادان استفاده ائىدىرديلر. تورك لىر قوربانلىق حيوانى اۇبانىن يانينا كىتىرىپ، بولاغىن سويوندىن آغزىنا تۇكوب، آردىچ آغاچىنىن توسوسونە وئىرىپ، سونادا قىلدىن هۇرولموش بۇيون باغىنا رنگلى پارچا (يۇلما - چالاما) باغلايىپ حيوانى يىئنى دن سورويە بوراخىردىلار.

«آلتاى» لار داغىن ان اوجا يىرىندە اۇبا - داشقالاغى دوزەلدىرلر و اۇرا آغاج قۇيور، اىپ باغلايىر و اۇنا پارچا (بالاما - چالاما - سالوبا - سالاما) و آت توكو باغلايىرلار. آلتاى لار يوردون قارشىسىندا ايكى قاين آغاجى دىكەلدىر، اۇنلارنىن آراسىندان اىپ باغلايىر و اوردان يالاما - سالوبا - چالاما آسىرلار.

«و - زادلوو» ون يالاما سۇزو حقىندە وئردىيى بىلگى مارق دۇغور، او يازىر: ايكى قاين آغاجى آراسىندان ايدىن بىرمى پارچا (يالاما) آسىلمىش، اۇنلارنىن اورتاسىندا مقدس حيوان كۇرونوشو وار.

بو بىلگى دن ايدىن اۇلوركى، يالنىز قاين آغاجىندان و اۇبادان آسىلمىش پارچا يالاما دىيىلمىر. يالاما بىر سىرا ايناملا، شرفينه آسىلىرىمىش. آلتاى لارنىن اسكى هنرمندىيىن «دڧ» يىنە يالاما - سالوبا باغلايىرىمىشلار. اسكى هنرمند «دڧ» يىنن تاثيرلى كۇرونمەسى اوچون كوجلو ايناملارلا باغلى اونقون لارنى - توتم لىرىن بىلگە سىنى - رمزىنى «دڧ» يىن اوستىرنده شكلىنى چكدىرىرىمىش، بىر سىرا علامت لىرىنى «دڧ» يىن يانيندا آسارمىش اكر كۇز قارشىسىنا كىتىرىسكى، بالاما - سالوبا يامان روحلارى قوور، اۇنادا دڧ دن يالامانىن - سالوبانىن آسىلماسى سىبى داهادا

ايدىنىلاشىر. هنرمند يالامانى - سالوبانى دڧ دن آسىرىمىشكى، يامانى، بلانى قۇوسون، ياخشىلىغىن غلبەسىنە ياردىم ائىتىن چونكى يالاما كۇنش لە، اۇدلا اىلىشگە لىدىر.

«پ - دىاكونوو» يازىركى، «تووين» لىردە چالاما و ساران «لنت» عائله نى قۇرويان سايلىرىمىش. آراشدىرىجىنىن تصوير ائىدىيى چالاما اوزون، ائسىز دورلو رنگلى پارچادان كىيىلمىش لنت دىر. چالامانى يوردون قايسىندان آسارمىشلاركى، يامان روحلارى قۇوسون. چالامانىن - يالامانىن - سالوبانىن يانيندان همىشە آغ رنگلى بىر دستە لنت - ساران آسارمىشلار. سارانى يوردون قاباغىندا چىخىشدا ساغدا، سۇلدا آسارمىشلار. «ياقوت» اووچولارى اوودا اوغورسوزلوغا اوغرايىركن تىمىزله مە اۇيونو - آيىنى «چىلقاآن» كىچىرىلر. اۇيوندا ايكى متر هوندورلويوندى آغاجىن باشىندا آدام اوزونون آغاجدان يۇنولموش شكلى قۇيولور «چىلقاآن» يىن قارشىسىندا رنگلى بالاما - سالاما آسىرلار.

بىر چوخ تورك خلقلىرىندە اورتادان آسىلان يالامادا حيوان شكلى اۇلور. ايندى باشقا بىر دورومدا توش اۇلوروقكى، ياقوت اووچولارى چالاما يىلە انسان سىماسى يونولموش آغاجىن - يىسىندا پاك اۇلما، تىمىزلمە - چىلقاآن اۇيون كىچىرەرمىشلىر.

ياقوت لار، آلتاى لار، تىلئىقىت لىر، تۇفالار، تووين لىر و س. «چالاما، يالاما، سالوبا» يا قوربانلىق وئىرەدىلر، چالاما آسىردىلاركى، اۇو روحو اونلارا آجىسىن. ياقوت لار اووا چىخمامىشدا قاباق قارانلىق مئشە روحونون آزاد اوغلو، آزاد قىزى شرفينه سالاما - چالاما - يالاما آسىرلار. ايكى آغاجىن آراسىندان ال چاتان

هوندورلو كده ايپ آسيرلار و اونا دووشان دريسى، آخ آئين توكونو، آغاج ده لن قوشونون توكونو آسيرلار. بير سيرا تورك خلقلى معيشت لرى، تصرفات لارى ايله باغلى اولاراق «سو» روحونا، «سو» ييه سينه چالاما آسيرلار. مثال اوچون باليقچى اولان «توفا» لار «سو» ييه سينه اوودان قاباق بله اويون - توره ن كئچيريديلر. اووا باشلامازدان اونجه چايين ساحلنه قاين آغاجى قوبوردولار و آغاجا رنگلى پارچالار - چالاملار آسيردیلار. «توفا» لار چالاما آسديقلارى قاين آغاجين يانيندا تونقال قالايارميشلار و اودا چاي، سو سيچرانماقلا، ياغ توكمك له سو ييه سينه قوربان وئيردیلر. دئمه لى، «توفا» لار باشقا تورك خلقلى كيمي قاين آغاجى، چالاما ايله بيرگه اودا (اودگونش ين بلگه سى - رمزي دير)، اود ييه سينه تاپينيرميشلاركى، اوو اوغورلو اولسون.

بير سيرا تورك ديبلرينده «يال - يالا» ين اود، آلاو آنلامى واردير. يثرى گلمشكن يازاق كى، آذربايجان خلق رقصى «يالى» ين آدى دا يال «يالا»، لا، اودلا باغلى دير اسكى آذربايجانلى لار، آلاوين شرفينه يالى توره نى ياراتميشلار. سونرالارگونش، اود اينامى ايله باغلى توره ن - مراسم رقص آدى اويونا، رقصه چئوريلميشدير.

سوز يوخ كى، يالى توره ن رقصى زامان كئچديكجه تكميل لشميش، ايناملا باغلى پاناميميا، ميميك حركت لر آزالميش، سونرالار قالق حاليندا قالميش، دئيه سن لاپ ايزشكلىنده اوزونو قوروموش، اونون يثربنه دنيوى حس لرله باغلى حركت لر گلّميشدير.

يالى رقصينده كى بير حركته دقت يثيره ك. اوبا و باشقا اويون - توره ن لر، يالاما

- چالاما - سالاما يايلىغى ايله كئچيريليرميش. بو پارچالار، يايلىق لار ايسه عاداتاً قيرمىزى، گؤي، آخ رنگ ده اولورموش.

بيزجه، يالى رقصين باشچيسينين اينده كى آخ، قيرمىزى رنگلى ال يايلىغى، پارچا واختى ايله يالاما ايميش، سونرالار اونون ميف - اسطوره سجيه سى اونودولموش رقصين بير علامتينه چئوريلميشدير.

داغ، قاي

مهدآزادى - پنج شنبه ۲۰ بهمن ماه ۱۳۷۹

اسكى تورك خلق لرى داغا، اۇنون بلگهسى - رمزى اۇلان داشا اينانير ميشلار.
«قوربانى» داستايندا، اۇ، ماغارادا ياتانندان سۇنرا حق آشىقى اۇلور. دئمهلى،
ماغارا اۇنا بو استعدادى وئرير. داغى آنا ييلن اسكى تورك انسان، اينانير ميشكى
اولو بابالارى (آنالار، آنالار) داغدا، ماغارادا يارانميشدير.

تورك ديلىلى خلقلر «قاي» يا - داشا، داغا تاپينميش، اۇنو جانلى سايميشلار.
حتى هرير سۇيون، قىيله نين، قىيله بيرلشمه سينين، خلقين اۇزونون اودوق - مقدس
داغى، داشى اۇلموش هردين بونا باشلانغىچ كيمي ده باخميشلار.

تورك خلقلرينده داغ «آرى» (تميز، پاك) تۇس (باشلانغىچ، اساس)
سايلميشدير. بير چوخ خلقلرده اۇلدوغو كيمي تورك خلقلرينده داغ - داش - قاي
ياغيشين، سويون بلگهسى - رمزى سايلىرىمش، بو طبعى بير حالدير. چونكى
داغلار باشليجا اولراق ياغيشلى بولودلارين تۇپلانديغى يئردير. داغين - داشين
انسان دۇغماسى آذربايجان ميف - اسطوره تفكرو ايله باغلى خلق ياراديجيغيندا
اۇز عكسنى تاپميشدير. ائل بايا تيسيندا دئيلىر:

ائله ديمي باشدان من؟ كيرپيكدن من، قاشدان من
نه آتام وار، نه آنام يارانميشام داشدان من

بو ميف تفكر باشقا باياتى دا اۇز عكسنى تاپميشدير:

لله يم من بو داشدان بو قايادان بو داشدان

نه كيميم وار نه كيمسه م يارانميشام بو داشدان

آذربايجانلى لارين بو ياخينلارا كيمي ياشاديقلارى بير چوخ يئرلرده «اوماي
داشى» آدلانان داش مارق دۇغورور. ايناما گۇره اوماي داشى دردى - بلانى
قۇورور. بونا گۇره ده بو داشى پارچايا تيكيب اوشاغين اوستوندن آسيرلار. اوماي
داشىنى ائوده ده ساخلاييرلار.

نه اوچون داش «اوماي داشى» آدلانير؟

اوشاقلارى حمايه ائدن «اوماي» دردى بلانى قۇوان داغلا - داشلا
ايليشگه نركن اۇداها گوجلو ميف - اسطوره اينامينا چئوريلير

تورك خلقلرى نين ميف - اسطوره گۇروشونه گۇره انسان اۇدو داشدان
آلميشدير. «ما آداى - قارا» ناغيليندا ياغيش، قار ياغديران داشين اۇد ساچماسينين
سببى ده بودور. داشين اۇد ساچماسيندان بير سببى ده اسكى انسان اۇدو يارادان
چاخماغين، داشين ياغيشى، قارى ياراتديغيندا اينانيردى. داش ميف سجيلى
اۇلدوغونا گۇره ديركى، اسكى انسان داشين خسته ليكلرى معالجه ائنديگينه ده
اينانيرميش.

«دوققوز اۇغوز» لاردا قان آخماسينى، سانجىنى كسن داش واردير. تورك
خالقلاريندا، او سيرادان آذربايجانلى لاردا داغين بلگهسى سايلان داش لا باغلى
ايناملار وارميش. اۇنلار آلتاي - قاجاق، آغ قاي، قارداغ، آلاش و س. داغلارا
تاپينميشلار. داغ - داشا اينامدا انيمست باخيشلا سيخ باغلى دير. داغى

آنیست لشدیرن تورک خلقلری اؤنؤ ائله جه ده سؤنرالار «اولگئن» له باغلامیش و بئله اینام دا یارانمیش کی، داغ بو تانری نین یانیندان گلیمشدر. نه اوچون تورک خلقلری داغی یاخشی ایستر اولگئن له ایلیشگه لی دوشونموشلر؟ بیزجه بو سؤرغویا بئله جاواب وئرمک اولار: ائله کی، آنیزم گوجلویر گؤروش کیمی یاواش - یاواش ضعیف له بیر، اؤنون یئرینه اونقونلار - توتملر، سؤنرا تانری لار گلیر. آذربایجانین بیر چوخ یئرلرینده سؤی بیرلشمه سینین داغی یوخ، هر سؤیون، عائله نین عضوونون اؤز داغی وارمیش. عائله باشچیسى عائله نین آدینا حیه تده داش قویارمیش، عائله ده آدام اولرکن اؤنون داشینی حیه تدن بایرا آتارمیشلار. ائله گؤرونور بونا گؤره ده بیرینین ایشی چوخ بیس اولاندا «اؤنون داشی آتیلیدیر» دئیهرلر.

بیر سیرا تورک خلقلرینده بئله بیر اینام وارمیش کی، انسان داغ زوحوندان یارانمیشدیر. بو اینام اونلارین بدیعی سؤز صنعتینده ده اؤز عکسینی تاپمیشدیر. مثال اوچون:

«آلتای لارین «ما آدای - قارا» ناغیلیندا دئییلیر: «ما آدای - قارا» اؤز و داغ زوحوندان یارانمیشدیر. تکجه «ما آدای - قارا» دئییل، اؤنون اوغلو «مترقئن» ده اؤز کؤکونو داغلا باغلا بیر:

قاراداغ آتام دیر - دئدی

دؤرد قاین آغاجی آتام دیر - دئدی

من قاین آغاجین سوپو (شیره سی) ایله قیدالانمیشامسا، دئمه لی، سؤز سوز، قاینام،

قاراداغ آتام اولموشسا،

سؤز سوز من باتیرام، ایگی دم - دئدی

«مترقئن» اؤنا گؤره باتیردیر - ایگی دیر کی، اؤنون آناسی قاراداغ دیر. دئمه لی داغ - داش - قایا انسانا ایگی دلیک ده، باتیرلیق دا وئریر. آذربایجان ناغیلی «آل درویش» ناغیلیندا بئله ایناما توش گلیریک: «...قالاجا سنه یول وئره جک، ایچهری داخیل اولاندا ساچلاریندان آسيلمیش گؤزل گؤره جکسن اوغول! اؤسین بوتان دیر». آل دده اونا بوتان وئرن قایانی اودوق - مقدس سایدیغیندان اؤنا آند ایچیر: «...آند ایچیرم سنی منه بوتان وئرن داش قایا یا».

داشا اینام باياتی لاردا اؤز عکسینی تاپمیشدیر:

آشیغام آشدان - آشدان

سن کیرییکدن من قاشدان

نه آتام یوخ نه آتام

یارانمیشام آغ داشدان

باياتی دا آشیغین آغ داشدان یاراندیغی سؤیله نیلیر.

یازاق کی، داشین اولماسی دا اسگی ایناملار، میفولوژیا - اساطیر ایله سسله شیر. اؤزونون کؤکونو آغ داشا باغلاماقلا داشین آدی دئییل، اودوق - مقدس تانرییا، «اولگئن» عاید اولدوغو گؤزه چاریدیریلیر.

دده قورقود ایگی دلیری ده اؤز کؤکلرینی آغ قاینین قاپلانینا باغلامالاری دا بو گؤروشله باغلی دیر. اولگئن له ایلیشگه لی آغ داش دوشوملو ساییلیزمیش. بیز بو گؤروشله باشقا تورک خلقلرینده ده توش اولوروق. مثال اوچون «ما آدای - قارا» دا، دئییلیر:

دوغولارکن سؤل الينده

دوققوز بوجاقلی قاراداش سيخيمشدی

دنپايا گلنده ساغ الينده

يئددی بوجاقلی بوز داش سيخيمشدی

دئمک گره کيرکی، بوز داش ائله آغ داش دئمکدير.

«ماآدای - قارا» نین ساغ الينده بوز - آغ داش اولماسی اونون داش لا - مقدس داش لایرگه یازانديغي، داش لایرگه دنپايا گلديیی فيکیرینی ایرءلی سورور.

آذربایجانلی لاردا بئله بیر اینام وارمیش کی، داش ائولاد وئریر. آشاغیداکی خلق دئییمی بو باخیمدان دقتی اؤزونه چکیر: «آغ داش، قاراداش، آلاسه منه بیر قاراداش» و دئییم دن گؤرونورکی قاراداش ایسته یین آغ و قارا داشا مراجعت ائدیرمیش. آذربایجانلی لار اولو بابا سایدیق لاریندان داغلاری آتا، بابا آدلاندیرمیشلار. مثال اوچون بؤیوک قافقاز داغلاریندان بیری «باباداغ» آدلانییر. نتیجه داغیندا «آتاخان» آدلانماسی ائله بو باخیشا گؤره دیر.

بوخاریدا یازدیق کی، تورک خلقلری اؤر جومله دن آذربایجانلی لار داغی آنیمست لشدیرمیشلر بو آذربایجان خلق افسانه لرینده، دئییم لرینده اؤز عکسینی، ایفاده سینی تاپمیشدیر. مثال اوچون داغلار سئور، داغلار ووروشور، بالالاییر و س. «آغری داغی» افسانه سینده داغ دوغور، «قاراداغ» افسانه سینده، داغلار سئوگیلی لر «گؤزه له»، «بوتایا» یاردیم ائدیر داشلا ایلیشگه لی داها بیر ماراقلی افسانه به ده دقت یئتیرک: «گلین اوشاغی دالینا باغلا ییب باشینی بویور. بو واخت قاین آتا گلیر. گلین حیا سیندان اوزونو گؤیه توتوب دئییر: «ائی تانری منی داشا

دؤندهر». اوشاقلا بیرگه گلین داشا - بؤیوک بیر قایا یا دؤنور. بوقایا «گلین» قایاسی آدلانییر. آدمالار دیله یینی، ایسته یینی «گلین قایا» سینا دانیشیر، دیلک دیله بیرلر. دیلک لرینین یئرینه یئته جه یینی ییلمک اوچون خیردا داشلاری قایانین باشینا آتیرلار، داش اؤرادا قالارسا، دیلک یئرینه یئته جک، یوخ، دیغیرلانیب یئره دوشرسه مراددا حاصل اولماز».

افسانه لردن گؤرونورکی، داش خصوصی ایله چای داشی (آخی، چای - سو ایلیکین باشلانعیج لاردان بیری دیر) برکت وئریر. ائله بونا گؤزه ده اونو پول کیسه سینه، چؤرک اولان یئره، بوغدانین، اونون ایچینه قونارمیشلار و اینانیرمیشلارکی، چای داشی بونلارا برکت وئرجه جک دیر.

بیر چوخ رایون لاردا چای داشینی نئهره نین ایچینه قوبورلارکی، یاغ دوشسون، برکتلی اولسون. بو دلیل گؤستریرکی داش (داغ) بزکتین، بؤللوغون بلگه سی - رمزی دیر.

تورک خلقلری اینانمیشلارکی، داغ (داشا) انسانا باتیرلیق دا، ایگیدلیک ده وئریر. ییز بو ایناما آچیقدان - آچیغا «ماآدای - قارا» دا توش اولوروق. اوردا دئییلیرکی، «قاراداغ منه آتا اولموشسا، سؤز سوز من باتیرام». حتی بیر سیرا تورک خلقلرینده بئله بیر اینام وارمیش کی، داغلار واختی ایله یئتمیز، قورخماز ایگیدلر اولموشلار. زامان کئچدی کجه بو ایگیدلر، باتیرلار، معین اولای - حادثه لرله باغلی اولاراق داغلارا دؤنوشلر. بیر میف - اسطوره ده دئییلیرکی: «. یئددی قارداشلار گؤرورلرکی، ساواشدا قوشون باسیلدی، یاغی لار یئته ائلی چاپیب - تالایاجاق. اؤدورکی، تانری یا لواریرکی، ائی تانری، بیزی کئچیلمز داغا دؤندهر، قاباغی

كسه ك، ياغى لار ائليميزه آياق باسما سينلار. تانرى اۇنلار ين سۇزونو ائشيدير، قارداشلارى داغا دۇندە ريب يان - يانا دوزور. بئله ليكله، ياغى لار كئچمه يه يۇل تاپميرلار. آتا - بابا بو داغلارى اۇجاق ساير».

بو خاريداكى افسانه دن و اوراداكى اينامدان آيدين گۇرونوركى داغ (داش) انسانا نه اينكه قهرمانلىق و ئيرير، حتى ايگيدلر اۇزلىرى داغ اۇلورلار. بئله يير اينامدا واركى، داش دۇنوب انسان اۇلور. بو باخيمدان آشيق «لله» حقينده افسانه ماراقلى دير، «لله» نين آناسى داشى بئشىگه قۇيوب يير غالايير، بو واخت اري گلير، يئنى دۇغولموش اوشاغى گۇرمك ايسته يير. اري بئشىگين اوستونه آيليمش پارچانى گۇتوره ركن آنا داش عوضينه اوشاق (كله جه بين لله سى) گۇرور. بو افسانه ده داش انسانا دۇنور. افسانه لر ين ييرينده دئيبلىركى، «بوغو تكين» بوخودا آغ كئيمش آدام گۇرور. آغايپاق گۇرونون قۇجا «بئشىم» داشينى اۇنا و ئيرير دئيبركى، بو داش الينيزده اۇلدوقجا حاكيم اۇلا جاقسينيز.

اسطوره لردن بير قاچ

مه دآزادى - دوشنبه ۱۰ آذرماه ۱۳۷۶

دنيانين گريدشيني يوزوب - يوران قوجامانلارين سۇز - سۇوونا گۇره قۇجا دونيا تيكلمه دن، نه يئر وارميش، نه ده گۇي. يئرله گۇي بير - بيرى ايله گۇبك بيتشيك ايميش. هله گۇبه يى بيتشيك عالمده هئچ يير اينى - جينى يۇخ ايميش آرنلرين، قوجامانلارين سۇزونه گۇره، بير دفعه جين - جوعات اپشر - منشرى باشلانير. گۇبك بيتشيك دونيا نهره كيمي چالخالانير، يوروك كيمي بير غالانير، هاى - هشير قۇپور.

قاپالى دونيانين گۇبه يى تن اورتادان پارتلاير. دهشتلى اۇد آلاو پوسكورور. قاپالى دونيا ايكي يئره بۇلونور.

دونيانين گۇبه بيندن قۇبان اوست قات آلت قاتدان ۷/۷۷۷/۷۷۷ آت منزىلى هوندورلويه آتيلير. اوزونه اورادا هميشه يانار بير مسكن ساليير. قاپالى دونيانين آلت قاتى «سو» اۇلوب اولكى يئرني اوزونه يوردداش ائدير.

قاپالى دونيانين يوزوب - يورانلارين سۇز سۇوونا گۇره، تاريخى بللى - باشلى معلوم اۇلمايان بو اكيزلر ائله اۇگوندن بير - بيريله اۇژ اولور. هيرسى - هيكله سى سۇيومايان هميشه يانار، هر دفعه ساچيني سيغالاباندا «سو» يون باشينا اۇد آلاو اله يير «سو» دا هير سيندن - هيكله سيندن شاهه قالخير آلاوون باشينا اله ديبى اۇد - قۇرلا الله شير.

اكيلر آراسينداكى گوزوم چيخدى، نه آز، نه چوخ، دوز ۷/۷۷۷/۷۷۷ ايل دوام ائدير. آخيردا اودون قورلايب قارسالاماسينا تاب گتيرمه ين «سو» ياواش - ياواش بوخار اولوب قارا چوبوده ... گوى بولودا چئوريلير. بولود هميشه يانار اودون قارشيسيني كسير.

دونياني يوزوب - يورانلار هميشه يانار اودو، «گونش» آدلانديريلار. بئله او گوندن ده بولود گونش سوي قارشى اولان هيككه سببن عهدينى - امانىنى كسير. بولودون خئيرخواه ليغىنى گورهن «سو» گون چيخاندا اونونلا گوروشور. بو گوروشدن بولود بويلو قالير.

بولودلا سويون گوروشوندىن خبر توتان گونش هيككه سببن - هيرسببن بولودون اوستونه توكور. اؤنو - يانديرىب ياخير. گونش اودوندان قورولوب - قارسالانان بولود، «شاهمار» ايلان كيمي يالمانيب، قيوريلير. گونش شعاع اوخو ايله بولودون گؤبه ينى دئشير. بولوددان اولان آلولارى آي، اولدوز گؤي اوزونه سپه لير. اؤگوندىن آي، اولدوز گونش يانديرىب - ياخان اؤد - آلويندان احتياط ائدير. آنجاق گون پاتاندان سؤنرا آنا - آناسىنى آختارماغا باشلايلار.

آما گونش هيككه سى سوي قارشى سؤنموركى، سؤنمور. بولوددان هايغىنى آلديقدان سؤنرا «گونش»، «سو» يو داها چوخ يانديرىب ياخير. اوزون سورهن دؤيوشلره تاب گتيرمه ين «سو» ياواش - ياواش گئرى چكيلير. سويون چكيلديگى يئرلر چالاچوخورا چئوريلير، چال - چامير اولور. گونش هيككه سى - هيرسى بونونلادا سؤنمور او، چالا - چوخورلارداكى چاميرلارى اؤد كوره سى ايله قارسالايب يانديرير. اؤنو گيلله شديرير، داشلاشديرير.

سويون سبب سبب چكيلن چارلى - چارياز داغ - دويوندىن چيل - چيلپاق داغلار درين دره لر تاپيلير. بولودون ائولادلارى آي، اولدوز آرتيق بويوبوب بؤيا - باشا چاتير. گونش ينى آنا - آنالارينا ائنديگى ستمه دؤمه ييب آي، اولدوز يزله شيب زيل قارا بير اورتوك تۇخويوب گونش قاباغىنى كسيرلر ائله او واختدان قارا اورتوك گونش غنىمى اولور. ائولاد حسرتى بولودو يانديرىب - ياخير. اوگاه دؤلؤخسونور، گؤز باشى توكور، گاهدا گؤز باشلارى قورويور.

دئديكلره گوره، گونش توك - تنهاليقدان خقت لير ائولاد حسرتى ايله بولودون ياخا - بيرتيب، اوزجىرب، گؤز باشى توكمه سى گونش اوره ينه شافاق سالىر. توك - تنهاليق اؤنو اوزور، اؤز - اؤزونو قيناير. آرابير بولودا وغلو «آي» مادديم - مادديم ياخير. اؤنون گؤزه للىينه، بؤي - بوخونونا بير كؤنولدىن مين كؤنول ووزولور.

گونش ينى آيا كؤنول وئرمه سى بولودو سؤينديرير گوروش گونو گونش ايستى سيندىن «آي» ين اوز گوزو قارسالانير. «گونش»، «آي» دان بويلو قالير. بو گوروشدىن آي لا گونش ينى اكير «دان» لا «دون» آدى اوغول و قيزى اولور. اونلار عرصه يه چاتاندا بير - بيرلرينه كؤنول وئريلر.

«دان» و «دون» دن دؤرد نوه، اؤن ايكي نتيجه، ۲۴ كؤتويجه، ۳۰ ايتيجه، ۳۶۴ اؤتويجه اولور. اؤتويجه لر ينىن سؤن بشيگى اولدوقچا ده جل اولور. اؤبىر يئرده دوروب دينجه لمير. توك - تنه دؤلانير. گونش اؤتويجه سبب خايطرينه ديمه يير، بوتون ايستكلرينه عمل ائدير بير دفعه اؤتويجه گونش ينى راضى ليغى ايله اؤنون «شعاع» آيغىرىنى مينيب اولو يئر سفره چيخير. درياكتاريندا بير يئرنى اؤزونو

يورتداش ائدير. تک - تنها آزگزيب چوخ، چوخ گزيب آز، دولاشماقدان تنگه گلير. آخیردا دريا کناریندا گوردو بو چال - چامیردان یوغوروب - یایب یئددی چؤپ دوزه لدير. اۇنلاری یورتداشینین اطرافیندا یئره سانجیر. برک یورولدوغوندان اوزو اوسته دوشور شیرین یوخو باگئدير. اؤتویجه سینین شیرین یوخو یاگئتدیگینی گۆره ن بااسی، بولودون سئوینجیندن هر پالچیق چؤپونون اوستونه یئددی دامجی گۆز یاشی دوشور.

اؤتویجه آییلاندا گۆرورکی، ای دل غافل پالچیق چؤپ لربین هر بیر رنکده گۆیه ریب، قۇل - بوداق آتیب. اؤتویجه بو همیشه یاشار آغاجلاری بیر - بیریندن آییرماق اوچون اۇنلارا داغداغان، انجیر، نار، آلم، توت، زوغال، ساققیز آدی وئریر.

اؤتویجه ۷/۷۷۷/۷۷۷ دفعه کیریگینی قیردیقدان سۇنرا. باخیرکی، همیشه یاشار آغاجلار کۆک آتدی. یورتداشین هر طرفی باغ - باغچا یا چئوریلدی. اؤتویجه بیر مددته یاشیل باغ - باغچادا آزگزيب چوخ، چوخ گزيب آز دولاشدی، دریا کنارینا گلدی، دریا یا ماددیم - ماددیم باخدی. سودا غریبه بیر عکس گوردو. اول - اول واهیمه لندی. سۇنرا اۇنون اوز عکسی اؤلدوغونو بیلدی. چال - چامیردان اوزونه اۇخشار ایکی عجایب مخلوق دوزه لندی. بو واخت «شعاع» آیغیری کیشنه ییب آیاغینی یئره دؤیدو یئر اوزو بورکو اؤلدو. اؤتویجه تنگ نفس اوزونو یورتداشینا سالدی. چوخ کئچمه دی کی، «شعاع» آیغیری فینقیردی، گۆیه قالخدی. یئل اسیب طوفان قۇپدو. اؤتویجه باخدی کی، دوزه لتدیگی عجایب مخلوقلر برکدن آسقیردی. دوردوغو یئردن ترپه ندی. یورتداشا طرف یئریدی. بیر

«آدام - آدام» دئییه قیشقیردی. او بیرسی ایسه «حوا - حوا» دئییه اۇناسس وئردی. ائله اؤگوندن اؤتویجه نین پالچیق دان دوزه لتدیگی غریبه مخلوقلار بیر - بیرینی «آدم - حوا» دئییه چاغیردی لار. اؤتویجه نین دوزه لتدیگی یورتداش ائله اؤگوتدن آدم ایله حوانین سیغیناجاغی همیشه یاشیل باغ - باغچا ایسه اۇنلارین «گولشن» باغی اؤلدو. بیرانه لرین دئدیگینه گۆره گولشن باغیندا کی همیشه یاشار آغاجلارین دیینده گولشن باغینی عطری ایله بوروین «سوسن»، «سوتبول»، نرگیز، بنؤشه، قیزیل گول، چمن، میخک چیچیه یی باش قالدیردی.

آدم له حوا گولشن باغینا سئیره چیخاندا چیچکلر اۇنلارین قدملرین سلاملادی، بنؤشه بۇجا بالاجا اولدوغوندان نه قدره باش ایدی سه هئج نه حاصل اؤلمادی. بنؤشه بۇینونون بالا جیغیندان خفت چکدی. بۇینونو بوکدو. هر دفعه آدم له حوا یا حسرت - حسرت باخماقدان بۇینو بوروق قالدی. آی لار، ایل لار، گونلر بئله جه اؤتوشدو، بنؤشه نین کۆکسونه خال دوشدو. اؤگه آغاردی، گاه گۆیه ردی، گاه دا هیر سیندن - هیکه سیندن قان کیمی صفتی قیزاریب - قارالدى. هیر سدن عؤمور - گونو گوده لدی. آخیرده ایلین بیرجه آیی عؤمور قالدی. آما بو بیر آیلیق عؤمورنده او هیر سله نیب «گولشن» باغین عطری ایله باشینا گۆنوردو.

بیر دفعه حوا انجیر آغاجینین دیینده اوزاناندا بنؤشه عطری اۇنومست ائندی. حوانی شیرین یوخو توتدو. آدم «گولشن» باغینی الک - ولک ائله دی آخیردا حوانی انجیر آغاجینین دیینده تاپدی، آدم نه قدر ائندیسه، حوانی اویادا بیلمه دی. اۇنو یوخولو - یوخولو گۆتوروب یورتداشا گتیردی. حوا یئددی گون، یئددی گنجه یاتدی. آدم مات - معطل قالدی اؤ حوانین یاتدیغی انجیر آغاجینین دیینده

گئىدى. بىر قەدەر اوزاندى، اۇنودا شىرىن شىرىن يوخو توندو. آدم دە يئىددى گون، يئىددى گىجە ياتدى حۆا يوخودان آيىلاندا آدمى يانيندا گۆرمەدى اورە يى دارىخدى. گولشن باغينا گلدى. آدم دە آرتىق يوخودان آيىلمىشىدى. ھەر ايكىسى بىر- بىرىنى گۆزەندە اوتاندى. انجىر بارباغى ايله بدن لىرىنى اؤرتدولر. يورتداشا گلدىلر. نفسلىرى بىر- بىرىنە توخوندو، واخت - وعدە كىچدى. حۆانين كۆنلو گاه نار، گاه دا زۇغال ايستەدى. ھەر ايكىسى ھمىشە ياشار آغاچلاردان ايلك نور ائىدىلر. ائله اؤ گوندىن سۇنرا حۆا بۇيلو اۇلدو. حۆانين اكيز اۇغول - قىزى اۇلدو. اۇغلان كۇبود اۇلدوغوندىن اۇنو «كىشە ك»، قىز اينجە اۇلدوغوندىن اۇنو «چىشلە ك» چاغىردىلار.

حۆادان يىتمىش ايكى ايلدە ھەر دىفە اكيذاوغلو، قىزى اۇلدو، اكيزلر اوتانچاقلىق ياشينا قدم قۇباندا بىر - بىرلىرى ايله ھىملە شىب، جىملە شىدىلر، اكيزلر بىن ھەرەسى ھمىشە ياشار آغاچىن بىرىنى اؤزلىرىنە يورتداش ائىدىلر. آخىردا گولشن باغىندا كى يورتداش اۇنلار دارلىق ائىدى. آدم لە حۆا ائولادلارينا حلال لىق وئردى. ائولادلار ھمىشە ياشار آغاچلاردان گول - چىچكەن پاى گۆتوروب اؤزلىرىنە يىنى يورتداش آختاردىلار.

ائولادلار اؤز حلالى ايله گولشن باغىندا يئىددى يۇل، آيىرىجى سىچىب ۷۷۷۷ گىجە - گوندوز يۇل گىدىب آيىرى - آيىرى سمت دە اؤزلىرىنە يورتداش دوزە ئىدىلر. گولشن باغىندا گىتيردىكلرى ھمىشە ياشار آغاچلاردان، گول - چىچكلردن اؤزلىرىنە گولشن باغى سالدىلار، ائله او گوندىن دە اۇنلار بىر - بىرىنىن اوزونو گۆرمە دىلر. يادلارينا آنچاق آتالارى «آدم» بىن، آنالارى «حۆا» نىن آدلارى قالدى.

اۇنلار ۷۷۷۷ ايل دۇغوب تۆرەدىلر. اۇلوم نە اۇلدوغونو بىلمەدىلر. آخىردا گۆى گورولدادى، طوفان قۇيدو. «قارا» دئوى ايله «جاھان» دئو يىرە ائىدىلر. اۇنلار قارغا جىلدىنە گىرىب اوچ يوز ايل يىراوزەرىندە آدم لە حۆانين ائولادلار بىن يوردداش سالدىقلارى ۷۲ مملكتى دۇلاشدىلار. گون ياخاندان حىلە يە ال آتدىلار. «آدم» بىن ائولادلار بىندان ھايىل ايله قايل گولشن باغىندا گزەركن «قارا» دئولە «جاھان» دئو گۆيدە قارغا جىلدىنە گىرىب بىر - بىرى ايله دالاشدىلار.

«جاھان» دئو «قارا» دئوى بۇغوب يىرە سالدى. ھايىل لە قايل بىن گۆزلىرى قارشىسىندا، قارا دىوى جايناغى ايله ائىشىدى چوخوردا باسدىرىب اوستونە تورىاق تۆكدو.

ھايىل ايله قايل دە بىر - بىرى ايله ووروشدولار، قايل ھايلى اۇلدوردو، اۇنو چوخور بىر يىرە سالدى. اوستونو تورىاقلادى. ائله اؤ گوندىن دە جاھان دئو اۇلوم لە دنيايا آياق آچدى. ھەر ايل دنيايا ۱۰۰ آدم ائولادى گلدى. مېنى دنيادان يىرە گومولدى. آنچاق جاھان دئو بىن يىراوزونە گىتيردىكى، اۇلوم دردىنە دۇزەن ھمىشە ياشار آغاچلار، بىردە چىچكلر اۇلدو. آدم، حۆا ائولادلار بىن عۆمورلى گودەلدى. ھمىشە ياشار آغاچلار اۇنلار بىن دردىنە دۇزە - دۇزە مقدس لىشىدى. گىلمىلى - گىدىملى ازەل دنيادا ابدى لىشىدى. اۇدوركى، دنيا گۆرموش ارەنلر سۆز - سۆو يۇزوب يۇرانلار دئىەرلر:

گىلمىلى - گىدىملى دنيا، سىندە ارەن دە وار، اۇرەن وار دۇوران دا وار. آدم لە حۆا قۇندو، قۇنومدو، ائولادلارى اۇووندىو. قارا دئولە جاھان دئو بىن قوردوغو اۇيوندىو. «اۇيون» دنيا، اۇبان دنيا! يىرى

- گۇيومات - معطل قۇيان دونيا. ييرايدىن، ايكى اۇلدون. آدمله حؤا ائولادلارينا بوگ اۇلدون.

اره نلرين، دنيا ايشىنى يۇزانلارين سۇزو قالدى. آدم ائولادلارينين روحو گئدى، سنده گۇزو قالدى. آدمله حؤا سنى يوردو. قارا دئوله جاھان دئويئر اوزونده ماتم قوردو. گئيملى - گئيملى دونيا! سنده ارهن وار، اۇرهن وار، دؤوران دا وار. كيمي قوردو، كيمي ووردو! قورانا حۇرمت، وورانالعت دونيا!

يادا داشى

مهدازادى - يكتىنبه ۱۰ تيرماه ۱۳۸۰

تورك قىيله ييرلشمه لرينده، خلقلرينده ايناما گؤره «يادا داشى» ايسته نيلن واخت ياغيش، دۇلو، قار ياغديرير، حتى فيرتينا، توفان تۇره دير.

قىرغيزلار، آلتىلار، آذربايجانلىلار، قازاقلار، ساقتلار، تورك لار، اۇزبكلر، توركمن لرو ساير تورك خلقلرينده يادا تۇره نى - مراسى باشليجا اۇلاراق چاين قيراغيندا (بو يوناندا سۇنرا) كئچيريلرميش.

يادا داشىنى چايدا گيزلى يترده گيزله ديب، اوجا يتره چيخيب و اۇرادا آلقىش سۇز - دعا اۇخويارميشلار. اۇخونان آلقىش سۇز چاغيميزا كيمي بير سيرا خلقلرده آزدا اۇلسا گليب چيخيمشدير. يادا / ساتا تۇره نىنى اجراء انده ركن بير سيرا تورك خلقلرى داشى بوخارى قالديريرديلار.

«ابوريجان» يازيركى: «ياغيش ياغديرماق، يعنى يادا مجلسىنى - مراسىنى كئچيرمك اوچون بيرىسى سويانگيرير، اودوق - مقدس داشى آغزىندا ساخلاير، اللرى ايله حركت ائدير».

دئمه لى، يادا تۇره نىنى اجراء انده ركن ايلكىن چاغلار سۇزدن بوخ، آنلاملى حركت لردن، «ميم» دن استفاده ائديرميشلر. بيزجه بو حركت لرده يادا ايله

ایلیشگه لی اسکی بیر پانتومیمانین فالیغینی گؤروروک. ائله بو دلیل ده بیر داهایا گؤستریرکی، تۆره ن - مراسم چوخ کئچمیشله ایلیشگه لیدیر. آیدیندیرکی، اسکی ده پانتومیمانیا تۆره ن لرین، آیین لرین ایلیکین ایفاده لریندن بیرى اولموشدور. بئله دئمک اولورسا بو ایلیکین تۆره نین، «آیین» ین آیینی «دیلی» اولموشدور و اونون ایلیکین چاغلارینا عایدیر.

سۇنرالار پانتومیمانیلارا ندالار، سۇزلر آرتیریلیمشیدیر «محمود قاشقای» لی (کاشغرلی) یازیرکی:

بیر سیرا توارک خلقلری داش لا یاغیش یاغدیрмаق و کولک اسدیرمک گون کئچیردیکلری تۆره ن - مراسیمه «یاتا» دئیرلر. بیر سیرا اورتا بوز ایلیک لرین قاینالاریندا بللی اولورکی، یادا تۆره نی کئچیرن شامان لار وارمیش و اونلارا «یاتچی - یاتسو»، تۆره نه ایسه «یاتلادی» دئیهرمیشلر. تورک دیللی کیمک لرده ایسته دیکلری واخت یاغیش یاغدییران داش وارمیش. اوغوزلاردا، قارلوق لاردا، دوققوز اوغوزلاردا، یاغیش یاغدییران داش و آداملار وارایدی.

بیز یادا داشینین آدینا آذربایجان ائتنوگرافیک ماتریال لاریندا، خلق یارادیجیلیغی اؤرنک لرینده، آرتوش اولوروق. آتچاق یادا داشی تۆره نی ایله باغلی باشقا شکیلده اولسادا تۆره ن یاشامیشدیر.

بیزجه قوراللیق واختلاری یاغیش یاغدییرماق اوچون اوجا یئره چیخماق، شهیدین قبر داشینا سو آتماق، بؤیوک داش اوزه رینه چیخیب یاغیش چاغیرماق، یادا تۆره نی ایله بو و باشقا شکیلده ایلیشگه لیدیر.

اسکی انسان طبیعتده وار اولان بیر شی ده عادتاً فادین و کیشی باشلانغیجینی گؤروردو. بو گؤروش انسانین ان اسکی تفکرو ایله سسله شیر. یادا / یاتا فادین، کیشی باشلانغیجی ایله ایلیشگه لی اولدوغونا گؤره اونو جنسه گؤره ده آیرمیشلار. فادین و کیشی یادا داشی. بو ایکی لی اینامین چوخ اسکی چاغلارلا باغلی اولدوغونودا بیلدیریر، بئله بؤلگوده عکس لیکلر تفکرو اؤزونو گؤستریر.

یادا داشی کؤک دور، اونون ایکی آیری - آیری قوللارلا بؤلونمه سی عکس لیکلر گؤروشو ایله باغلی اولدوغونو اوزه چیخاریر. یاغیش یاغدییرماق اینامی و اونون بلگه سی یادا داشینا اینام مرکب، بیر سیرا مرحله لردن کئچمیش اینام دیر.

مالدار، اکینچی قیلله بیرلشمه سینین، خلقین یاغیشا بؤیوک احتیاجی اولوردو. بئله احتیاج یادا داشینا - یاغیش یاغدییرماغا اینامی یاراتدی، دئمه لی یادا داشینا - یاغیش یاغدییران داشا اینامی تصرفاتی لا باغلی احتیاج یاراتمیشدیر. یئری گلیمشکن یازاق کی، یادا داشی باشلانغیج اولاراق گؤی، ساری، آغ، باشیل رنگ لرینده اولموشدور.

«ابوریحان بیرونی» یادا داشی حقیقته یازیر:

«تورک لرین - قارلوق لارلا - پئچنک لر اولکه سی آراسیندا آشیریم وار. بو آشیریمدا اوردو و حیوان سوروسو کئچرکن قارا دومان بورومه مه سی، گوجلو یاغیش یاغماماسی اوچون حیوانلارین آیاقلارینا و دیرناقلارینا کئچه باغلار دیلارکی، داشلار ده یمه سین. اونلار بوداشلارین یاردیمی ایله ایسته دیکلری واخت یاغیش یاغدییردییلار. یاغیش یاغدییرماق اوچون بیرسی سویا گیریر

بو آشيريمدا كي داشدان آغزیندا ساخلاير اللری ایله بیر سیرا حرکت لر ائدير و ياغیش، ياغاغا باشلاير».

بو مجلس - مراسمده ياغیش ياغديرماق اوچون يادا داشینی آغیزدا ساخلاير ميشلار و سويای گيره ميشلر. نه اوچون بئله ائدير ميشلر؟ بيزجه، بونلار اسکی اسطوره ای ايناملارلا ايليشگه ليدير. آشاغيدا آيدینلاشدیراچاغیق کی، آن گوجلو و اودوق يادا داشی حیوانین قانیندا اولور. انسان داشی آغزیندا ساخلا ماقلا حیوان قاریندا کی داشی گوزونون قاباغینا گتيرير ميش. سويای گيرمکده اينام لا سسله شیر. سويو ايلکين باشلانغیچ سايير ميشلار و سويای گيرمکله انسان داش، سو باشلانغیچنا تاپير کی، ياغیش ياغدير سين. نه اوچون ائله يالئير داشی آغيزلارینا آلميشلار؟ يادا سالماق ایسته بيرک کی، تورک سوي لاریندا، قيله بيرلشمه لرینده، خلقلرينده داش (داغ) ياغیشلا ايليشگه لی دوشونولموشدور.

ياقوت لارين داستانيندان معلوم اولور کی يادا داشی حیوانين قاریندا اولور. يادا داشی قيرغيزلار، آلتای لاردا گئيش يايلميشدير. «خيوه» ده «منقواول» کندینده جماعت ييغیشيب اودوق داشی يويور، اودوق بولاغی تميزله بير کی ياغیش ياغسين. آذربايجانلی لار ياغیش ياغديرماق اوچون قوروموش چاين يا تاغينا گئديرلر. هره بير داش گؤتوروب دعا اوخويور و بو داشی توربايا قوبور.

توربا داشلا دولانندان سونرا اونو چاين يا تاغينا بوشالديرلار. دوغرو دور، اسکی گوروشلرله سسله شن بو تورهن ده يادا تورهنی پوزولموشدور، آنجاق ياغیش

ياغديرماق اوچون داشا دعا اوخوماق، اونو چاين يا تاغينا قويماق و سايره. يادا تورهنيندن قالما قالیق دير. بو قالیق دا آز - چوخ پوزولوبدور.

اسکی ده يادا داشینی سويای، چايبا با تيريب تورهن کئچيرير ميشلر، XX يوز ايلليگين ۲۰ - نجی ايللرينده ايسه آذربايجانلی لار داشا دعا اوخوموش و اونو سويو قوروموش، سويو چکيلميش چايبا آتماقلا ياغیش ديله ر ميشلر. بورادا سويو قوروموش چايبا دعا لانميش دین آتيلماسی تصادفی دئييلدير، بيزجه قوروموش چايبا داشی آتیب ياغیش ديله مکله، ايلکين سو (ياغیش) باشلانغیچنا مراجعت ائدير ميشلر کی، ياغیش ياغدير سين، چايبا سو گل سين.

آذربايجاندا ياغیش داشی ایله ايليشگه لی تورهن شعرلرينين بير حيصه سی ايندی ده ايشله نير:

چاغ داشی

چاخماق داشی

آلاه وئرسين

ياغیشی

تورهن نغمه سينين بو کيچيک پارچاسيندان گورونور کی، آذربايجاندا ياغیش چاخ و چاخماق داشی ایله ده ايليشگه لنديريلميشدير. بيزجه چاخ داشی ایله چاخماق داشی بير - بيری ایله ايليشگه لی داشديرلار. بونلار بير - بيرينه چوخ ياخين اولسالاردا هر دن ايسه آیری - آیری داشديرلار. دئييه سن، بونلار دان چاخ داشی ایله، چاخماق داشی بيرگه ياغیش ياغدير ميش، هر ايکي سینه مراجعت له، هر ايکي سینه

تمنا ایسته مکله خلق یاغیشی یاغدیزماق ایسته میشلر نه اوجون اولولار چاخ لا - یاغیش یاغدیران لا چاخماق لا - اؤد توره دن داشا بیرگه تمنا ائتمیشلر؟ بیرجه قدیم انسان حیاتدا گؤرورموش کی، چوخ واخت یاغیشدان قاناق ایلدیریم چاخیر، گۆی ده اؤد گؤرونور. بونا گؤره ده اؤدلا - ایلدیریملا - چاخماقلا یاغیشی بیرگه چاغیریمیشلار. بوردا باشقا بیر اوسطوره لی مسأله ده واردیر. چاخ داشینی - یاغیش داشینی اؤد داشی (چاخماق دان اؤد آلینیر) ایله ایلیشگه لندیرمکله یاغیش داشینین (چاخ داشی) دا اودوق - مقدس اولدوغونا اشاره ائدیرمیشلر. بیر دلیل ده آرتیرماق ایسته بیریک.

اسکی تورک خلقلرینه گؤره یاتا داشی باشلیجا اولاراق قوردون، قویونون، آتین، اؤکوزون (اینه بین) قاریندا اولور. نه اوجون، هانسی گؤروشه، ایناما گؤره یاتا داشی داها چوخ یوخاریدا سادالانان حیوانلارلا ایلیشگه لندیرمیشدیر. بو سؤرغویا جواب وئرمه دن اؤنجه یازاق کی، یاتانین یوخاریدا سادالانان حیوانلارلا ایلیشگه لنه سینین باشلیجا سبب لریندن بیریدیه بودوزکی، بو حیوانلارین معدده سینده داشلاشمیش کوتله اولور. بونون یادا / یاتا اولدوغونا ایتانیرمیشلار، داها باشقا سببی ده میفولوژی گؤروشله باغلی دیر.

هانسی تورک قبیله سینده، هانسی اوتقونا - توتمه اینام گوجلوی ایتیمیش سه، او قبیله بیرلشمه سینده همین حیوانین قاریندان چیخان داشلاشمیش کوتله داش یادا سالیبیرمیش. مثال اوجون قیرغیلاردا یاتا / یادا قویون، یاقوت لاردا اینه بین (اؤکوزون)، اؤشوزلاردا قوردون قاریندان چیخان یادا یا اوستوتلوک

وئرلیرمیش.

«یادا داشی» آغ، آلا، آغ - قارا، آلا، گۆی، ساری (قیرمیز تیل) رنگ لرده اولور آجیق (آلا) رنگی یادا / ساتا داها گوجلوی سالیبیرمیش. تورک خلقلرینده آغ (بوز، آلا) گۆی، ساری (قیرمیزی، قیرمیزمتراق) اودوق، دوشوملو رنگلر سالیبیمیش و بونلاردان آغ (آلا)، گۆی رنگ لری یارادیلش تفکرو ایله ایلیشگه لی رنگ لردیر.

بایاتی آلا رنگ ده دوشونمکله اؤنون اولگنن له (آغ)، اثرلیک له (قارا رنگ)، گۆی له، گونش له (ساری - قیرمیزی) ایلیشگه لیگنی گؤزه چاریدیرمیشلار. گۆی رنگی گۆی تانری سینین، قیرمیزی (ساری) ایسه گونشین بلگه سی کیمی قبول اولونورموش. اسکی انسان یادا داشینین همیشه گوجلوی اولماسی اوجون اونو یاشیل، گۆی پارچایا بوره له ییب نم یترده ساخلارمیشلار.

تورک دیل لرینده چوخ آنلاملی «چاخ» بن گوج، گوجلوی آنلاملاری دا واردیر. چاخ داش دئیهرکن بو داشین گوجلوی اولدوغونودا دوشونورموشلر. تورک خلقلری نین اوسطوره آنلایشیندا ایلدیریم یئر اوستو تانری «اولگنن» بن گوجو، قیلینجی سالیبیمیشدیر. اؤلا ییلیسن کی، یاغیش یاغدیزماق اوجون چاخ داشینی یعنی گوجلوی داشی - ایلدیریمی یاردیم ائتمه یه چاغیریمیشلار. گؤرونورکی، اؤنو ایلدیریم لا باغلی سالیبیرمیشلار. «کؤر اؤغلو» نون میسری قیلینجی دا ایلدیریم پارچاسیندان قایرلیمیشدیر. بونا گؤره ده میسری قیلینج گوج کیمی شهرت تاپمیشدیر.

بو دئييلن لر گئوچك ليكله سسله شير. اوند ا چاخ داشي گوج داشي، چاخماق ايسه گوجدن يارانان، ايلديريم دان يارانان، اود يارادان داش دئمكدير. دئمه لي قديم انسان ياغيش ياغديرماق اوچون، دئيه سن، ايلديريمين بلگه سي چاخ داشيني و اودو يارادان (بودا ايلديريم لا باغلي دير) داشا (چاخماق) مراجعت ائتميشدير.

آخي يادا داش تصور ائديلميشدير.

آذربايجاندا «داش پيرلري» چوخ ساده، بؤيوك، ديك داشلاردير. بئله پيرلردن ييري «پيرال» كندينده ديك داش دئييلن اوجاق دير. دئييلنه گوره بو داشي ديك قيوياركن «ياغيش كسرميش آذربايجانين بير پارا يئرلرينده ده ياغيش ياغديرماق اوچون آناسي، قيزي و اوزو دول قالميش (بئله آز اولدوغو اوچون) قادينين اوجاق داشيني اوغورلايب سويلا سالارميشلار. آذربايجان تورهن - مراسم لرينين بيرينده «قوراقليق اولاركن اودوق - مقدس اوچاقلاردان گؤتورلموش داشلاري تن اورتادان ده ليب سويلا سالارديلار».

بوندان سؤنرا ياغيش ياغارميش. قيرغيزلاردا يادا داشينا «زاي تاش» (چاي داش) ياقوتلاردا ايسه اونا «ساتا» دئميشلر. «ساتا» داشينا اينام آلتاي لاردا يايلميشدير.

ياقوتلار يادا / ساتا داشيني جانلي سايميش و اۇنلارين تصورنه گؤره يادا داشيندا انسانين اوزو، گؤزو، آغزي آپ - آيدين گؤرونور. «يادا» نين دير، جانلي، انسان كيمي تصور ائديلمه سي تورك سؤيونون، قبيله بيرلشمه سينين، خلقلرينين ان اسكي آنيمست، اونقو نچولوق - توتم چيلىك گؤروشلري ايله ايليشگه ليدير. يادا /

ساتا، ساي - چاي، يئشيم، ياغيش داشينين اسطوره سجه لري هر شئي دن اۇنجه اۇنون طبيعت حادثه سي ياغيشلا و داغ (داش) اينامي ايله ايليشگه ليدير.

تورك ديلى خلقلرده «ياتا» نين ساتا، ساي (چاي)، زاي داش فوتتيك سسله نمه لري بللي دير.

بو سؤز تورك ديلى خلقلرده آينما سؤز دئييل، چون كي اوند اۇنون چوخ سايبلي فوتتيك سسله نمه لري يارانمازدى. بللي ديركي، گؤتورمه سؤز ياد دييل دنياسيندا و اربانتلاشمير، عادت اوزره اؤز ايلك شكلينى ساخلاير.

قايناقلاردان بللي اولوركي، ياتا ايله ياغيش ياغديران لار اولموشلار و اۇنلارا «ياتچي» (يادسي) دئميشلر. ياتاچيلار شامان لارلا يوز ايلليك لر بيرگه ياشاميشلار، اوز - اوزه دورماق ياتانين ايچينده عكس ليكلر گؤروشو، ايكي لي آنلايش ياراتميشدير. ياتا ايناميندا طبيعته سيغينماق و ائله جه ده اۇنو اؤز اراده سينه تابع ائتمك حسي واردير.

يوغ مراسمی

مهدآزادی - دوشنبه ۱۳ بهمن ماه ۱۳۷۶

بویوک ایگیدلرین، آدلی - سانلی سرکردهلرین اؤلوم مراسیمینه «يوغ» دئیهر میشلر.

«۱- حقوئردیف» یازیر:

قدیم آذربایجاندا اؤلن بویوک قهرمانلار اوچون آغلاماق بیر عادت اییدی، قهرمان اؤلن گونو جماعتی بیر یشره تویلاردیلار. بو تویلاتنیا «يوغ» دئیهر دیلر (يوغلاما = آغلاما).

تویلانلار اوچون قوناقلیق دوزه لردی، خصوصی چاغریلمیش «يوغچولار» ایسه ایکی سیملی «قۇپوز» چالیب اوینا یاردیلار. یوغچو قاباقجا مرحوم قهرمانین ایگیدلیگیندن دانیشیب، اؤنو اؤیردی. سؤنرا ایسه غملی هاوایا کئچیب شانلی ایگید اوچون آغی دئیهردی. تویلانلاردا هؤنکور - هؤنکور آغلا یاردیلار».

يوغ مراسمی پانتومیم، میدان مراسمی ایله سیخ باغلی ایمیش. یوغ مراسمی سؤزسوز و سؤزلو بؤلومدن عبارت ایمیش، تاریخی دلیل لردن اؤیره نیریک کی، بویوک هون سرکرده سی «آتیلا» اؤلرکن اونون چادیرینین اطرافیندا سرکرده لر، دؤیوشچولر آت چاپمیش، ماهنی اؤخوموشلار.

اؤلوم، اؤلو باسدیرما مراسمینده اؤخونان کدهرلی شعرلرده آغی (آغیب) ساغی دئیهر میشلر. ساغی / ساغو مراسمی اولا بیلرکی «ساق» قبیله بیرلشمه لری ایله ایلیشگه لیدیر. آغی / ساغی ده کی «ای» شکیلچی دیر. بئله حادثه به دیللی خالقلاردا توش گلیریک. مثال اوچون، وارساق، اووشار، قایتاق قبیله لرینین ساز هاوالاری شعر فورمالاری، بیر سیرا سلاح لاری قبیله نین آدی ایله آدلانمیشدیر.

«وارساق + ی» هاواسی، «وارساق + ی» شعری، «وارساق + ی» خنجری، «اووشار + ی» هاواسی، «قایتاق + ی» هاواسی و سایر.

بیزجه آغی و ساغی بیکوک ده دیر. آغی چی لار / ساغوچی لار اؤله نین خاصیتینه، حیات داکی چالیشلارینا، گؤستر دیگی خدمتینه اوغون شعرلر، بایاتی لار سئجیب اؤخویارمیشلار.

یشری گلیمشکن هون لارین اؤلو باسدیرما مراسمین یاد اندک. قیلینج لا، بیچاق لا پارچالانمیش میت لر اوزه رینده طویل، زورنا چالیرلار، یاناق لاردا و باشقا اعضالاردا چاپقلار، قیلینج لا ووروشورلار، قبرستانا چاتاندا سؤیوشورلر، کیشی له شیرلر، آت لارلا آیری - آیری یؤنه یوروش اندیرلر.

بیر سیراسی آغلا ییر، هؤنکورور، بیر سیراسی ایسه ابلیسانه عادت لرینه گؤزه رقص اندیرلر. اؤنلار اوینا ییر و اؤخویورلار.

يوغ مراسمینده پشه کار ایفاچی لارین «آکتیورلارین» اؤزلری و دسته لری رؤل لارینا گؤره خصوصی لشمیشلر. بیر دسته چالغیچی، بیر دسته رقص، بیر دسته ماهنی اؤخویان و اوجا سسله دیکلمه دئیهرلر، البته یوغ مراسمین پشه کار ایفاچیلاری

ايچرىسىندە باچارىقلى، اۆزونه مخصوص فردى سوپومو اولان اکتیورلار وارميش و اولنار مراسمين تائىرلى كئچمه سىنى تعيين ائىدىرديلر. بئشه كار يوغچولار مراسمين طلب لرىنه نه قده عمل ائىسه لرده تصوير اولونان حادثه، ايفا اولونان رول شخصى كىيىتىنه، ايچرىسىندە گىزلىن، آنجاق هر آن اوزه جيخماغا جهد گۆسترن يارادىچىلىق طبعىته تائىر ائىدىر.

بئشه ليكله بئشه كارلاردا يارادىچىلىق اىستىكلىرى اويادىر، اۆزوملوپو، اۆرژىنالىيى يارادىر، ياواش - ياواش فردى خصوصىت لراوزه چىخىر. دئمه لى بئشه كار يوغچولار ايكى جورايمىش. بىرى فردى خصوصىتى اولمايان، ديگرى فردى خصوصىتى، اۆزوملوپو اولان يارادىچى يوغچو - اکتىور. بىزجه يوغ سبكى لى يعنى ميدان دا، آچىقلىقدا كئچىرىلن مراسم لرله ميدان تاماشالارى قارشىلىقلى شكىلدە بىر - بىرى ايله باغلى ايمىش اولايلىسىن كى بونلار صنعت باخىمىندان ايلكىن بىر بئشه ياشامىش، چالشمىش سۇنرالار باشقا - باشقا يۇللارن يۇلچولارى اولموشلار.

اۇنلارن آغى دئهن، كده رلى شعر سؤيله يىلرىنه «سوغو تچو» (سىغىتجى) دئيه ز مىشلىر. بىزجه سوغو تچو سۇزونون كۆكو «سوغ» دور اودا «ساغ» (ساغو / ساغ) لاكۆك باخىمىندان بىردىر. بو بئشه كارلار حاققىندا هله آلتىنچى يوز ايللىكده كى «يوغچو» و «سوغو تچو» سۇزلىرىنن يوخارىدا كى معناسىنا توش اولوروق. بئشه كار ايفاجى لارن رۇل لارى دورلو ايدى. اۇنلار باشقا - باشقا قارماقارشىق مركب اۇبرازلار ايفا ائىدىرديلر. موسيقى چىلر (طبل، زورنا، قۇپوز چالانلار) هر بىر

دئىلن سۇزون دئىمىن، شعرىن، اۇنلارن رقصىن سؤيله يىلن حادثه نىن مضمونونا اويغون موسيقى چالمالى ايدىلر.

موسيقى چىلر، شعر اۇخويانلار، دىكلمه ائده ن لر رقص لار، قىسمآده قىلىنچلاشانلار، يوغ مراسىمىن دائىمى بئشه كار ايفاجىلارى اولموشلار.

يوغ، قىر اوستونده نىت، دانىشيق، كدهر، چىنلىك دئمكىدېر. يوغ، تۇپلاشيب كدهرلنمك، اوزونتو چكمك، غصه لنمك، آغلاماق، قىر اوستونده كدهرلنمك، اولوم حاققىندا سۇز دئمك معناسىندا دېر. يوغ عادى اولو باسدېرما. مراسىمى دئىلىدېر. بورادا انسان و اولوم آراسىندا كى ووروش، انسانن اولومه قارشى چىخماسى و حياتى دوام ائىدىرمه سى اوچون ائىدىگى چالشمالار اۆز عكسىنى تاپمىش دېر.

يوغ مراسىمى گئنىش حيات حادثه لرىنى احاطه ائتمىش و اۇنو بدىعى باخىمدان تاماشاچى يا چاندېرماسى تورك خالقلارىندا ايلك داستان ژانرىنن يارانماسىنا ياردىم ائتمىش دېر. دئمه لى يوغ لا داستان يارادىچىلىغى يۇل يۇلداشى اولموشلار.

سو - چاي

مه‌د آزادي - چهارشنبه ۲۰ تيرماه ۱۳۸۰

تورک ديللى ائلرين «شامانين آزارلانماسى» آدلى بير ناغيليندا بئله پارچالار وار:

«گله‌جه بين شامانى ناراحات حال كنجيرير و اۇ، چايين قيراغيندا گنديب اوزو اوسته يتره بيخيلير، آغزىندان كۆپوك گليير. معين واخت بو دورومدا قالير، آييلاندا سۇنرا شامان اۇلور، شعر قۇشور، قۇپوز چالير.»

گله‌جه بين شامانين چاي (سو) قيراغيندا آزارلانماسى، اسكى تورک خلقلرى نين «سو» يا اينامى ايله سسله شير.

تورک خلقلرينده سويو ايلك باشلانغيجلاردان بيرى سايميشلار، ائله بونا گۆره ده گله‌جه بين شامانى چاي - سر قيراغيندا اوزو اوسته يتره بيخيلير. بو دورومدا معين مدت قالير.

آذربايجان ناغىلى «سيمنار» دا اوشاق دۇغولاركن عيبه‌جر اۇلور باشيندا - قاشيندا، كيريك لرينده توك يۇخايدى، اوزوده آت كيمي ايدى. بو عيبه‌جر، اۇلگون اوشاغى سو ديرچلدير. آذربايجان «كۇراۇغلو» سوندا، قۇشا بولاغين سويو كۇراۇغلو يا گور سس، گوج وئير، اۇنو آشيق ائدير. داستاندا سو اۇخوماق، شعر قوشماق استعدادى دا وئرير.

«آل - آروادى» ناغيليندا بىللى اۇلوركى اۇرتا آسيا خلقلرى، آذربايجانلى لار «آل» ي گوياسودا، سو قيراغيندا گۇرموشلر. تورک خلقلرينده «آل» ين سو باشلانغىچى ايله باغليليغى اۇنو «سوپرىسى» كيمي دوشونولمه يه گتيريب چيخارميشدير. اۇنون بئله دوشونولمه سى سۇزسوزكى، «آل» ين ايلكين سويوم لارينداير و ياخشى ايسترليگى ايله سسله شير. آخى سوايلك باشلانغىچ اۇلدوغوندا اودوق دور. آذربايجانلى لار و بير سيرا تورک خلقلرى بۇيلو قنادين چتين دۇغاركن دۇغوم زامانى قادين اۇزونو پيس حس ائدهركن بئله «چناي» ين سويونو، چاي اۇلمايان يترده ياخينداكى گۇلو قيلينچ لاييب دئيرميشلركى: «آل - آروادى» بۇيلونون جيه رينى يترينه قۇي. آذربايجانلى لار سودا ياشايان، داها چوخ سودا، سو قيراغيندا اۇلان آل آروادىنى سويو قيلينچلاماقلا قۇرخودورموشلار.

سو تورک خلقلرينده ياخشىلىق ييلدين ايلكين باشلانغىچ دير. آنچاق اسكى انسان طبيعتده سويون خيىرلى و ضررلى اۇلدوغونو حس ائنديكدهن سۇنرا اۇنو عكس ليكلر گۇروشوايله ايليشگه لنديرميشلر.

اسكى تورک خلقلرى نين زمان لارى اۇبالاردا يثرييه سينين شرفينه اويون - آيين كنجيره رميشلر. بو مقصدله كنجيريلن اۇبونلاردا قوربانليغى اۇبانين قاباغينا گتيرير، سونرا خوش ايسى، عطير بوراخان اۇتو يانديرير ديلار. اۇندان سۇنرا قوربانليغى اوچ دفعه اۇبانين باشينا دولانديرير ديلار، آغزينا اودوق - مقدس بولاغين سويوندا تۇكوردولر. بو سوايله حيوانى باشيندا باشلايب قويروغونا كيمي يوبوردولار، كيچيك بوداقلارلا بزه ييب چانى سينارنگلى پارچالار باغلايب سورويه بوراخيرميشلار.

اودوق - مقدس بولاق سويونو حيوانين آغزينا تۆكمك و اؤنو بو سوايله يوماق
 ميغولوژی - اساطير گؤروشله ايليشگه ليدير. تورک خلقلرينده سو باشلانغيج دير.
 ايلک اولوبابا، سويوندا اشتراکی ايله يارانميشدير. ناغيل و داستانلاردا سو آرا
 - سيرا انسانی گؤزه لله شدير. سويون بئله ميف - اسطوره کيفيتيني گؤز قارشيسينا
 گتيره رک. اودو (توستونو) پيس، يامان روحدان تيمزلنميش حيوانی سودادا
 چيميزديرمه لری اؤنو ميغولوژی - اساطير باخيمدان داهادا تمیزله يه رميش.
 آغ اوغلان ناغيلينين بير وارياتي بو مضمون دادير. يثرين اورتاسيندا، گؤبه يينده
 بير بؤيوك آغاج وارميش، باشی گؤبه ده بيرميش. آغاجين تپه سيندن ساری رنگ لی
 سو چيخارميش. بوندان ايچن آجمازميش، تانری خوشختليک وئره رميش:
 انسانين آتاسی بورادا ياراديلميش
 بو آغاجی گؤرموش، اؤنون آلتينا گئتميش
 بو سودان ايچميش، حیات الدهه ائتميش.

ساغ - سؤل

مهردادای - شنبه ۲ تيرماه ۱۳۸۰

تورک خالقلارينين او سیرادان آذربايجانلی لارين ميف گؤروشله گؤره گون
 چيخان ساغ يئون دور و او، گونش له باغلی دير. تورک خالقلاری گونشه
 تاپينديقلاری اوچون اؤنلارگون چيخان طرفه اوستونلوك وئيرميشلر، ساغ يئون ده
 اؤغوزون گونشين انسانلاشميش، ايشيقلا - ياروقلا - شعاع ايله گويدن گلن
 خانيمندان دوغولان اوچ اوغلو - بۇز اوقلار يوردساليمشلا چون کی اونلارين
 آناسی گونش دير و ساغ يئون ده گون چيخان دير. ائله اونلارين بۇز اوق
 آدلانمالاری دانا لارينين گونش اولماسی ايله ده باغلی دير.

بو اوستونلوك دؤولت قورولوشوندا اؤزونو گؤسترتميشدير. اؤغوز
 اوغلانلاری اوچ اوقلارا دئيرکی، سيز يايين بوراخديغی اؤخ کیمی اولون، بۇز
 اوق لاری دیر، يعنی بۇز اوق لارا تابع اولون. ساغ يئون اوستونلویو آنلاييشی
 حتی سۇن چاغلاراکیمی آذربايجان خالقى آراسيندا بو و باشقا سيناملاردا اؤزونو
 گؤسترتميشدير. خالق آراسيندا بئله بير سيناما وارميش کی، اگر بۇيلو اؤتوردوغو
 يتردن فالخيب ايلک دفعه ساغ آياغینی قاباغا آتارسا اوغلان، سؤل آياغینی آتارسا
 قيز دۇغار، خالقداءئيرلرکی، بۇيلولوغون سککيزينجی آييندا اؤنون دؤشونه سود
 گلير. بۇيلونون قاباقجا ساغ دؤشونه سود گلرسه اوغلان، سؤل دؤشونه سود گلرسه

قىز دۇغار. نە اوجون ايلك دفعه ساغ آياغىنى قاباغا آتايىن، قاباقچا ساغ دۇشونه سودىگلىن اۇغلو اولور؟ بللى دىركى، كنجميشده اۇغلان اۇشاغى عائله اۇچاغىن قۇرۇيو جوسو، داوامچى سى اولدوغوندان اوستون سايلر مېش. ائله بونا گۇره ده ساغ يۇن له، گون چىخان لا - اوستونلوك له ايليشگه لندىر بلميشدير. خالق آراسىندا بئله يىر دئىم واركى، ساغ گوز سه يىريه نده خوشبختلىك، سۇل گوز سه يىريه نده بدبختلىك گتيره ر. بو دئىم ده ده اوستونلوك ساغ يۇنه وئريلير. ساقاي لارين، قاتين لرين يىر اويون - مراسىمى يادا سالاق.

اويون دا قوربان كسىلميش قوبونون ساغ آياغىنى ايره لى چىخارىب اۇنو اوج دفعه اوبانين داشقالاغين، قايىن آغاجىن چئوره سینه دۇلندىر يرلار. بو عادت ميف گۇروشوايله سسله شير. ساغ - گونش يۇنونون اوستونلويو ايله باغلى دير. داهايير مثال چكك: كۇر اۇغلو داستانىندا اۇخويوروق: ساغ اخورداكى آتین (قىر آتین) چىگين لرينده ايكي دهنه قاناد وارايدى. قانادلار آلو كىمى يانير، قىزىل كىمى پارىلدا ييردى. تورك خالقلاريندان اولان تووين لر «چالاما» نين يانيندان هميشه آغ رنگلى يىر دسته لئت - ساران آسارميشلار. «ساران» يورودن قاباغىندا چىخىشدا ساغ دا، سول دا آسارميشلار.

بۇ يىرلاردا ساغ يۇن له، گونش يۇنونون اوستونلويو ايله باغلى دير. داهايير مثال چكك: كۇر اۇغلو داستانىندا اۇخويوروق: ساغ اخورداكى آتین (قىر آتین) چىگين لرينده ايكي دهنه قاناد وارايدى. قانادلار آلو كىمى يانير، قىزىل كىمى پارىلدا ييردى. تورك خالقلاريندان اولان تووين لر «چالاما» نين يانيندان هميشه آغ رنگلى يىر دسته لئت - ساران آسارميشلار. «ساران» يورودن قاباغىندا چىخىشدا ساغ دا، سول دا آسارميشلار.

قىز دۇغار. نە اوجون ايلك دفعه ساغ آياغىنى قاباغا آتايىن، قاباقچا ساغ دۇشونه سودىگلىن اۇغلو اولور؟ بللى دىركى، كنجميشده اۇغلان اۇشاغى عائله اۇچاغىن قۇرۇيو جوسو، داوامچى سى اولدوغوندان اوستون سايلر مېش. ائله بونا گۇره ده ساغ يۇن له، گون چىخان لا - اوستونلوك له ايليشگه لندىر بلميشدير. خالق آراسىندا بئله يىر دئىم واركى، ساغ گوز سه يىريه نده خوشبختلىك، سۇل گوز سه يىريه نده بدبختلىك گتيره ر. بو دئىم ده ده اوستونلوك ساغ يۇنه وئريلير. ساقاي لارين، قاتين لرين يىر اويون - مراسىمى يادا سالاق.

يئر - سو

مهدآزادى - شنبه ۴ يېمن ۱۳۷۶

قدىم تورك دىللى خلقلرده هم سو، هم ده يئر، مقدس سايليمشدير. گول تكين، تۇنيوقوق و مۇزىليان خان آيىده لرينده گۇرونديو كىمى «سو، يئر - تورباق» ين تورك خلقلرينده آيرىجا تانرى سى اولموشدور.

باھاردا بايرام طنطنه سيندن سۇنرا سويا تۇللاماق، يىر - يىرينه سو سىمك سويا ايناملا باغليدير. بو ميفولوژى اينامين اۇز طبعى، اجتماعى كۇكو واردير. مالدارلىق وا كىنچىلىك اوجون باشليجا عامل سودور. بيزجه باھاردا انسانلارين سويا گىرىب يىر - يىرلرينه سو آتمالارى، سو تانرى سينا ايناملا ايليشگه ليدير. «دده قورقود» بۇ لايىندا اۇخويوروق:

«سو حق ديدارين گۇرموشدور.» بو جومله ده سويا اينام، سويون مقدس ليگى، اۇزونو قۇرۇيوب ساخلايمشدير. اسكى اوزان «سو حق - تانرى ديدارين گۇرموشدو» دئمه كله اۇنون مقدس ليگينه اشاره ائتميشدير.

آذربايجانين اكثر منطقه لرينده ايلك باھاردا جماعتين يىر - يىرينى سولاما، سويا باسما مراسىميه «سو جدىم» دئيرلر. «قام شامان» ين چاغرىشينا گۇره انسانلارين ياردىمينا گلن ايلك تانرى محض «بايىق خان» آدلى سو تانرى سىدير. افسانه لره گۇره قىر قىزلارين آنالارى انسان، آنالارى ايسه گۇل سويو (گۇل كۇپويو) دور

سويا اينام، سويون اوولاد وئرمهسى (سويون آنا اولماسى) اعتقادى آذربايجان ناغىللارىندا چۇخدور. سويون اجداد اولماسى اينامى سۇن زامانلاردا قدهر تورك خلقلىرى آراسىندا «بۇدى بۇستان اوونو» ندا اوونو ساخلايا يىلميشدیر:

بۇدى بۇدى بۇستان بۇدى

آنام بابام نئردن دۇغدو؟

بیر قاشیق جیق سودان دۇغدو

وئرىن بۇدى نین حقینى

قىرخ گون ياغمور، اللى گون چامور

وئر آلاھ بیر ياغمور وئر

توز وئرە نین اوغلو

ياغ وئرە نین قیزی اولور

بیر سیرا تورک دیللی خلقلرده دۇغمايان قادینلار اوشاغی اولماسی اوچون قوروموش چایا سو تۇکر میشلر. دده قورقود داستانلارینین بیرینده ده اوخویوروق اوغان خان تپهسى باي اولگنن نین اقامتگاهینا چاتان شام آغاجی نین اورتاسیندا ایله شیر، اونون ایکی اوغلو ندان بیرینن آدی «سوخان» دیر. احتمال کی سوخان سو تانری سینین اوژودور.

اوغوز قبیلهسى واختیله چایا تاپینمیش و بونا گؤره ده قوروموش چایا سوسالماغی ثواب ایش حساب ائتمیشلر. گنجه ده و اونون چئوره سینده کی کندلرده سویا، سويون اوونونونا، معبودونا آند ایچهر میشلر. اونلاردا «سويون اره نلری حقینده» آندی ان مقدس آندلار داندیر. «سويون اره نلری حقینده» آندی

گؤستیرکی آذربايجانلی لاردا سواونقونو، میفی اولموشدور. اوزاق سفره چتین یولا گنده نی یولا سالارکن ساغ - سلامت قاییتماسی اوچون خئیر - دعا وئرب آرخاسینجا سو آتارلار.

تورک خلقلى اسکی دن توتמוש سۇن واختلاردا قدهر، سویا تاپینمیش و سويون آیریجا تانری سی اولدوغونا اعتقاد ائتمیشلر. اونلار سو تانری سینا باشقا - باشقا آدلار وئرمیشلر. بیر سیراسی اونا سوخانی، سو بییه سی بیر سیراسی «یایق» بیر سیراسی دا «قاران» دئتمیشلر.

یئر - تۇریاق حقینده، یونان قایناقلا ریندا اوخویوروق: تورک لر تۇریاغین شرفینه «هیمن» اوخویورموشلار. «هیمن» آلقیش، دعا، ماهنی معناسیندا دیر. عرب سیاحی «ابن خلدون» دا یازیر: تورک دیللی خلقلرده یئر تۇریاق تانری سی وارمیش.

یئر تانری سی تورک دیللی خلقلرده ان گوجلو تانری لاردان بیر ایمیش. ائله بونا گؤره ده اونون شرفینه «هیمن» اوخونارمیش.

دۇغمايان یاقوت قادینلاری مقدس - اودوق بیر آغاجین دیینده آغ، بۇز آت ده رسی اوزه رینده «یئر صاحبی نه» تاپینیر دیلار. بوندان سۇنرا دۇغولان اوشاغی یئر، آغاج اوونونلارینین، تانری سینین وئر دیگینه ایناتیرلار.

اوخ - ياي

مهديزادي دوشنبه ۲۶ دى ماه ۱۳۷۵

اوخون، و يايين مقدس ليگينه اينام، تورک ديللى کوتله لرين، اوسيرادان آذربايجان خلقي نين سؤي كؤونده دوران لارين سيفولوژياسيندا باشليجا اينام ايندى.

قام لار - شامان لار اوزون يوز ايلليكلر بؤيو اوخ - ياي لا اويون - آئين كئچيرميشلر.

قام لارين اوخ لا اويون كئچيرمه سي سؤز سرزكي اوخون - يايين ميفيك تفكرده كي موقع ايله باغليدير. اوخ - ياي دا آئين كئچيرمه نين و اؤنون پيسي قوماسينين باشليجا سببي اؤايدى كي، اوخ گونشين، اؤنون شعاع سينين، ياي ايسه گؤيون (گؤي قبه سينين) بلگه سي ايميش.

اوخ - ياي، قام - شامان گؤروشلى ايله ائله باغلى ايميش كي، اونلار آراسيندا، داووللار اويون كئچيره ر. بئله داوول دا آت توكو و رنگلى پارچالارلا بزه ديلميش ياي - اوخ اولارميش. دئمه لي الهه لرين بلگه سي اولان رنگلى پارچالارلا ياي - اوخون بزه ديلمه سي گؤستريركي، او بو مقدس لري ده تمثيل ائديرميش. يالنيز قام - شامان داوول لاريندا دئيل، اونلار اويون اويون كئچيرديكلري پالتارلارين كوره كلرينه

اؤن دهنه ياي و يا اوخ تيكريميشلر. بيزجه قام لارين ايلكين چاغلاردا اوخ - ياي لا، سونرالار داوول لاعوض ائديب اويون كئچيرمه لري، اونلارين گؤروشلرينده كي ده بيشيكله باغليدير.

ايلك چاغلاردا قام اوخون - يايين كؤمه بينه سيغينيردى. اسكي ميفيك گؤروشلرله زنگين «اوغورنامه» ده كي (اوغورستان دا يازى يا آئينان) بير يتره دقت يئتيره ك. اوغوزون يانيندا اولان آغ ساققال «اولوغ تورك» يوخو گؤرور: بير گون يوخودا بير قيزيل ياي و گوموش اوخ گؤردو. بو قيزيل ياي گون دوغان دان تا گون باتانا قدهر چاتيردى، اوچ گوموش اوخ گئجه (شمال) طرفه يؤنه لميشدى.

بو خودان سؤنرا گؤردوك لريني اوغوز قاغانا بيلديردى «آي منيم قاغانيم. قوي عمرون اوزون اولسون. آي منيم قاغانيم حاكيت سينين اولسون قۇي توتدوغون تورپاقلار نسللى به وئربلسين» دئدى.

اوغوز قاغان «اولوغ تورك» ون سؤزونو بيه ندى شورا ائله دى. سونرا اوغلان لارين اؤوا گؤنده ردى. اونلاردان اوچ بؤيوك قارداش قيزيل ياي، اوچ كيچيك قارداش گوموش اوخ تاپديلار. بو حادثه دن سونرا اوغوزون خاقانليغيني اوغلانلار آراسيندا بؤلدو. «اولوغ تورك» ون يوخودا گؤردو يو قيزيل ياي گون دوغان دان تا گون باتانا قدهر دير. «قيزيل ياي» ين بئله بؤيوكلويو بير شئى دئميرمي؟ دئير.

بو قيزيل ياي گونشه اوزانان و يان لارا ياييلان شعاع ايله باغليدير. گونشين ايلك پاريلديسى يا اؤنون چيخديغيني خبر وئرن اوغوز، يان لارا ياييلان شعاع لار

گۆيون قيهسى آلتيندادير. طبعى قبه و بو قبه نين بير داياغى گون دوغاندا، او بىرى ايسه گون باتانداير. باخين، ياي، گونشله علاقه ليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

بئله بير قبه نين باشى، زبروهسى گونش نين ديك ده دوردوغو يئردير. بئله دوشونولدو بو حالدا ياي گون دوغاندان گون باتانا قده ردير. اوخ - شعاع گونش دن گلير، گۆيدن گليرسه ياي گون دوغاندان گون باتانا كيمي نهنگ ديرسه، گۆي قبهسى ايله باغليدير.

اوجلوك

مهيد آزادي - سه شنبه ۱۶ تيرماه ۱۳۸۰

اوجلوك آنلايشى تورك خلقلىرى نين اساطير - سيفولوزى گؤروشلىرى ايله

سسله شير.

اسكى تورك خلقلىرى اوچ تانرىيا اينانيرميشلار. گۆي تانرىسى «اولگئن»، يئر اوستو تانرىسى، يئر آلتى تانرىسى «اثرليك». ائله اونا گؤره ده اوچه، اوچلويه اؤزه لليك وئرميشلر. «قوربانى» داستانيندا قوربانى نين آناسى اؤنو ماغارادا يوخولو تاپير. آنجاق اؤنو يوخودان اويادا بيلمير. قوربانى بير نين ياردىمى ايله ائوه آپاريلير و اوچ گوندن سونرا او آيلىر ساز ايسته بير، بوتاسى حاققندا شعر دئير، حاق آشىقى اؤلور.

«عابباس توفارقانلى» آغاجين آلتيندا ياتير، اوچ گون آيلىمير، آيىلان كيمي دئيركى، بو تا وئربلر و ساز ايسته بير، آشىق اولور.

«اوغوز» خاقانين آغاجدا ائولنمه سيندن اوچ اوغلو اؤلور، داغ خان، ده نيزخان، گؤك خان. اؤنلار اوچ اوق تاپيرلار آدلارى دا «اوچ اوق» اؤلور.

اوغوزون ياروق - شعاع ايله ده ائولنمه سيندن اوچ اوغلو اؤلور گونش خان، آي خان، اولدوزخان.

بئرى گلميشكن ايسته ييريك يادا سالاقكى، سازين اوج سيملى اؤلما سيدا
اوجلوك آنلايشى ايله ايلشگه ليدير. آشاغى، اورتا، يوخارى سيملر، گۆي،
يئراوستو، يئر آلتى اسكى تاترى ايله باغلى دير.

«ياقوت» لارين «اويون تانغاسى» آدلاندير ديقلارى «قام پالتارى» مارال و آغ
قويون دريسيندن اولوردو، پاياغى قيرمىزى پارچادان تيكيليردى و چئوره سينه اوج
دهنه دويمه تيكيليردى. بو دويمه لرين اوج اؤلماسى اودوق - مقدس اوجلوك
آنلايشى ايله سسله شير.

كۇراؤغلو داستايندا دئيلىركى: «قىراتين يئنه ده دهلى لىيى توتوب، نه قده رداوا
- درمان ائله بيرلر، يير شتى چيخيمر، ياخينا آدام قويوركى قويور، گيرينه كيم
كئچيرسه شيل - كۇت ائله بير. آخيردا كۇراؤغلونون بير كيميا گر حكيم دوستوار،
اۇنو تاپيرلار حكيم دئير: بو آتین جيني وار. گرک اۇنون يانيندا اوج گون، اوج
گئجه ساز چالينا، سۇز اۇخوناكى، بلکه بونون جيني ياتا.
«اوج» له باغلى «اوج قوربوستان» اينامىنى يادا سالماغى گرە كلى سايريق. بو
اينام گونشله ايلشگه لى يارانميشدير. گونش دن يئره - تورباغا ائتن ياروق - شعاع
سودا قيريلاراق، سيناراق گئرى قايدير.

اؤ، هاردا ايسه آرتار (خاچ) شكىلى ده آليز و گون دۇغانا گئدن ياروق
«قورقوت» (انسان روحو، انسان جاني)، گون باتانا گئدنى قۇراؤغلو - كۇراؤغلو
(طبعين اؤلوب - ديزيلمه سى، قيش، ياز فصيل لرينى تمثيل ائدير)، تپه ده دوران
ايسه قوربوستان (اؤدو، گونشى دان دان - تان دان ايزله ين) دير. هر اوچو بير يئرده

اوج قوربوستان آدى ايله تانينميشدير. «اوج قوربوستان» دىگن اوجلوكلار
آلتاي خلق ياراديليجيغيندا ائله جه ده اسكى گۇروشلرى اۇزونده بۇل - بۇل
ساخلايان «ماآداي قارا» داستايندا يادا داشيندان دانيشيلير. داستان دا اۇخويوروق:

اوج اؤلْموشو ديريلدن «آلتين بيلات» ي جيينه قۇيدو

اوج باغيندان اۇد ساچان جانلى يادانى جيينه قۇيدو

بیزجه بو يادا داشينين اوج بو جاغينين اۇد - ايشيق ساجماسى اوج قوربوستان لادا
ايلشگه ليدير.

اسكى چاغلار اۇبالاردا شامان لار يئرييه سينين شرفينه اويون - آيين
كئچيره ميشلر. اويون لاردا مال - قازانين آرتىمى، خسته ليكلرى اؤلماماسى
ايسته يى، باشليجا يئر تورتوردو بو مقصدله كئچيريلن اويون لاردا قوربانلىق حيوانى
اۇبانين قاباغينا گتيريلير، سۇنرا خوش ايبى، عطير بوزاخان اۇتو ياندېرېرديلار.
اۇندان سۇنرا قوربانلىغى اوج دفعه اۇبانين باشينا دۇلانديرېرديلار. اۇبا ايله باغلى
«ساقاي» لاردا، «قاتين» لرده بير اويون - آيين كئچيرير ميشلر.

«... اۇبانين اورتاسينا قۇل - بوداقلى قاين آغاچى اوچالديرلار. سۇنرا
قوربانلىغى گۇتوروب اوج دفعه قاين آغاچينين، اۇبانين باشينا دۇلانديرېرلار،
اۇندان دا سۇنرا قۇيونو بيشيريب، بيشميش اتى ميزين اوستونه قۇيور، ميزله بيرگه
قاين آغاچينين (چينار) چئوره سينه اوج دفعه دۇلانيرلار».

بو اوجلوك لر اؤلوب باسديرما مراسيمنده ياد ائدليلير ميش. اؤلونو گۇتوره ركن
اوج دفعه قالدېريب يئره قويمادا بو اوجلويون شرفينه ايميش. اۇلا بيلسين

آذربايجانلى لارين اولو بابالارى دا ميفولوژى - اساطير تفكرله ياشادىقلارى چاغلار اولونوهر قالديراندا بير تانرى (كۆي تانرىسىنى، يئر اوستو «اولگئن»ى، يئرآلتى «ائريك») ين آدينى چكىرميشلر و دئيه سن اولونون روحنو بو اوچلويه تاپشيرميشلار.

اوچلوک آنلايشى تورک خلقلرينده دؤولت قورولوشوندا اؤزونو كؤسترير. بير سيرا تورک خلقلرى، او سیرادان قيرغيزلار اوچ قولا آيريليرميشلار:

۱- اورتا يوز

۲- ساغ يوز

۳- سول يوز و هر يوزون - قۇلون باشچىسى و ارمىش:

كؤكچه خان، ماناس، قارا نۇغاي بللى ديركى بو اوچ رقمى ده اوچلوک آنلايشى ايله باغلى دير.

«اوغوز» لارين دوآل تشكىلات قورولوشو

مهدازادى - دوشنبه ۲۴دى ماه ۱۳۷۵

ابتدائى قىيله قورولوشو، هر بىرده و ده ييشيلمه ده ن دوآل تشكىلات قورولوشو فۇرماسيندا ميدانا گلير.

بو تاريخى حادثه دن چيخيش ائدهرك، بيليجى لر بئله بير قناعته گليرلركى، او قىيله قورولوشونون آرکائىك، ان اسكى فۇرماسى دير.

ابتدائى انسان سوروسو تاريخى انكشاف لا، انسانلا طبعين قارشىلاشما سيندان و انسانين ايره لى يه دۇغرو ايره ليله مه سيندن طبعى طلبى ايله باغلى اولراق بۇلوركن ايكى ايلكىن ائكزوقام لى اولور.

دوآل تشكىلات قورولوشو تورک قىيله لر بنين، او سیرادان اوغوز قىيله بيرلشمه لر بنين تشكىل ائدن ابتدائى قىيله لر بن دنيا گؤروشو ايله تاريخاً بيرگه آدديملا ميشدير. اونا گؤره ده اوغوزلاردا، بير چوخ باشقا تورک قىيله لر بنده دوآل تشكىلات قورولوشونون تأثيرى ايله انسان طبعى، طبعيت حادثه لر بنى، كائنانداكى كؤسميك جسم لرى ايكى حيصه يه آيرير.

فيكر يمىزى آيدينلاشديرماق اوچون «اوغوز قاغان» ين ائولنمه سىنى آناق. «اوغوز قاغان» ين گونش شعاع سيندا گؤيدن گلن، شعاع كيمى پار - پار پاريلدايان

گونشېن انسانلاشمېش «خانېم» بىندان «گون»، «آي»، «اولدوز» آدلى اۇغلانلارى اۇلور. گۇلون اۇرتاسىندا «آعاج» بىن اېچىندىن چىخان «دنيا آعاج» بىنىن انسانلاشمېش «خانېم» بىندان دار گۇك»، «تئىز»، «تاغ» آدلى ائولادلارى دۇغولور.

بو آلتى قارداش اوچم ائىكىز دىرلر. قدىم اۇغوزلار، اولايلىسىن اۇنلار بىن اىلېكىن قىيلە لرى ابدئائى قىيلە نىن ايلك فۇرماسى - دوآل تشكىلات قورولوشونون قانونونا دا ياناراق تۇپلونو، جمعىتى - سۇبو ايكى حصە يە بۇلموشلر.

اۇغوزلاردا قىيلە ايكى «سۇي» يا بۇلونور. بىرنجى اوچم قارداش (گون خان، آي خان، اولدوزخان) ايكىنچى اوچم قارداش (گوك خان، تئىزخان، تاغ خان)، اۇنلاردا «اۇغوز قاغان» بىن دئىد، يگىنە گۇرە دىنانىن آخىرىنا كىمى بئله قالماليدىرلار. آشاغىدا گۇرە جە بىمىز كىمى قارداشلار بىن اۇنقون لارى آغ قۇيون، قاراقۇيون - قىزىل، گوموش تۇيوق دا ائىكىز ميف، دوآل تشكىلات قورولوشو، عكس لىك قانون لارى، آنلا بىشلارى ابلە سىخ باغلىدىر، اۇنلارلا سسلە شىر. بىرنجى و ايكىنچى اوچم قارداشلار بىن اۇنقون لارى، تۇسلارى قۇيون و تويوق دور. هر ايكى قىيلە نىن، سۇيون اۇنقونو عىنى دىر، بىردىر. دوآل تشكىلات قورولوشو، ائىزوقاميا باخشىنا گۇرە بئله دە اۇلماليدىر. آنجاق دوآل تشكىلات قورولوشو، ائىز ميفى، عكسلىكلر گۇروشو و طلب لرىنە گۇرە قىيلە لرى بىر اۇنقونو آغ، دىگرىنى قارا قۇيون، بىرنى قىزىل، دىگرىنى گوموش تۇيوق آدلاندىر اراق اۇزلىرىنى فرقلە ندىرمىشلر. دئمە لى اۇنقون لايىر جنس لى اۇلدوقلار بىندان بىرلىگى، آبرى - آبرى رىنگدە، آبرى - آبرى ماترىيال دان (قىزىل، گوموش) اۇلدوقلار بىندان، آبرىلىغى

بىلدىرمىشلر.

اگر دقت يئتىرسك گۇرونركى اۇغوزلار بىن هر ايكى سۇيونون (بوز اۇق، اوچ اۇق) ائولادلار بىن يوردسالدىقلارى بىرلر بىن سمتى دە، يۇنودە فرقلى و قارشى - قارشىادىر.

«اۇغوزنامە» دە اۇخويوروق: «سىز - گون، آي، اولدوز گون دوغانا سارى، گوك، تاغ، تئىز سىزايىسە گون باتانا سارى گئىدىن». و يا ساغ ياندا «بوز اوق» لار اۇتوردو، سۇل ياندا «اوچ اوق» لار اۇتوردو. اۇغوزلار بىن يو خارىدا آندىغىمىز ميفىك گۇروشلىرىنى، دوآل تشكىلات قورولوشونو، دىنانى درك ائتمە لرىنى بئله گۇسترمك اولار:

«آتا» بۇغا قاراخان

«آنا» آي قاغان

اۇغوز قاغان

بىتگى الھەسى

گونشېن انسانلاشماسى

«گول اورتاسىندا كى آعاجىن اېچىندىن

«شعاع نىن اېچىندىن چىخان قىز -

چىخان قىز - سو»

شعاع - ايشىق»

اۇغلان لارى

اۇغلان لارى

گوك خان تاغ خان تئىزخان

گون خان آي خان اولدوزخان

«تون» يۇنە (گون بانانا) اۇوا گۇندەربىلر

«تان» يۇنە (گون دوغانا) اۇوا گۇندەربىلر

اوچ گوموش اۇخ تاپىرلار

قىزىل ياي تاپىرلار

«اوچ اوق» لار

«بوز اوق» لار

اۇنقون لارى گوموش تويوق، قاراقۇيون

اۇنقون لارى قىزىل تويوق، آغ قۇيون

قارا قۇيونلو

آغ قۇيونلو

عائله دوزومو

مهدآزادی - پنجشنبه ۲۳ شهر يور ماه ۱۳۷۶

عائله دوزومو، اينلك دؤلت، منصب دوزومو، هر شئى دن اۇنچه قىيله قوزولوشۇندان قاباقكى قورولوشلا، دا ياشايان انسانين حيات تجربهسى، آغ ساققالين، سۇنرالار باشچى نين عىنى زاماندا اسكى و همين انسانين چاغداش اۇلدوغو ايناملارى، بو و باشقا اينامين، ايناملار دوزومون ده كى، سيستم ده كى موقعى ايله باغليدير.

اسكى ايناما گۆره تورك دىللى قىيله بيرلشمه لرى سلسله لرينده ائله جه ده اۇغوزلاردا حاكىمىتى (خانلىغى) گۆى (گونش) و ثرىر.

حتى اۇ انسانى آتا ائدير گۆيدن قوت - اوشاق روحو گليب گله جك آنانين بدىينه داخل اولور و سۇنرا اوشاق اولور. دئمەلى، عائله ده و ائله جه ده دؤلت ده منصب موقع لرى گۆيدن (گونش دن) باشلا ياراق سىرالانىر. مركز، خاقان (عائله ده آتا) اولماق شرطى ايله دؤلت ده توتولان موقع لرى، ساغينا (گون چىخان) سۇلونا (گون باتان) يايلىر اۇتورور. ساغ و سۇلوندا ايسه عائله عضولرى ياشلارينا توتدوقلارى موقع لرينه (گؤسترديگى ايگيدلىگه، قازانديغى آد-سانا) گۆره اۇتوروردولار.

ائله بونا گۆره ده اۇجاغين يوخارىسىندا آنانين اۇتوردوغو يئر شرفلى سايلىر و

اۇنا «تور، تور» دئىلميش. دده قورقوت بۇى لاريندا خاقانين، خانين مركزده و «بۇزاق» لارين، «اوج اوق» لارين ساغ دا - سۇل دا اۇتورمالارينا راست گليريك: دوستا قلىقدان قايدان «بئيره ك» قازان خاننا دئير:

ساغ دا اۇتوران ساغ تى لر

سۇل اۇتوران سۇل تى لر

ائشيك ده كى ايناق لار

دؤپ ده اۇتوران خاس تى لر

يوخاريدا كى پارچالاردان آيدىن اولوركى، بير - بير قىيله بيرلشمه سىنين، بى لرين، خاقانين حضوروندا اۇتورماق اوچون يئرلىرى واردير. ساغ دا «بۇزاق» لار (ساغ تى لر) سۇل دا «اوج اوق» لار (سۇل تى لر) ائشيكده قايى دا، آستانادا، گيره جك ده، «ايناق» لار - دوست لار، صادق لر دؤپ ده، اساساً مركزده، خاس تى لر اۇتورموشلار.

اۇغوز و عموميت له خان، اۇرتادا اۇتورور. ساغ و سۇلوندا «گون چىخاندا، گون باتاندا) اۇغلان لارى، سۇنرادا اۇغلونون ائولادلارى يئر توتور. يئرلى گلميشكن قئيد انده ك كى اۇغوز قاغانين ايكي خانىمى و آلتى اۇغلو كائنانى، دنيا گنئيشلىگىنى تمثيل ائدير.

اوغوز قاغان دان سۇنرا قىزىل چاديردا شرفلى يترده (تور، تور، تر) «گون خان» اۇتوردو.

«گون خان» ين چاديرى نين ايچرى قايسىندا وزير (اثركيل، خۇجا) ائله جه ده وزيرلر اوتوردو ساغ بۇن ده بيرنجى چاديردا «گون خان» ين بويوك اوعلو

«قايين»ى اۆتوردوردولار، ايکينجى چاديرا «الکا - اويلن»ى، اوچونجوده «آي خان»ين بۇ يوك اۇغلو «بازير»ى دۇردونجوده «دۇدوردو» و بئشينجى ده «يولدوزخان»ين بۇ يوك اۇغلو «اوشار»ى، آلتينجى دا «بئى ديللى»نى اۆتوردوردولار بونلار «بوزاق»لارديلار.

سۇل (گون باتان) بۇندە بيرينجى چاديرا «گۆك خان»ين بۇ يوك اۇغلو «باياندير»ى ايکينجى ده «چاويلدور» و، اوچونجوده «تاغ خان»ين بۇ يوك اۇغلو «سالور»، دۇردونجوده «آلار بۇنتلى»نى، بئشينجى ده «تئيزخان»ين بۇ يوك اۇغلو «ايقدير»ى، آلتينجى دا «آوان»ى اوتوردوردولار. بونلاردا «اوج اوق»لارديلار.

«دده قورقوت» بۇى لاريندا خان لار، بى لرتئز - تئز اۆزلبينين «آلتون بان»، «قيزيل بان» ائولرى، چاديرلار - ايله اويونورلر. داستاندا تئز - تئز «آلتون باشلى بان ائولر» ايفاده سينه توش گليريك. «بوغاج» اۆكوزله ووروشوب غالب گلديكدن سونرا دده قۇر قود اۇنون آناسينا مراجعت له دئير:

«آلتون باشلى بان ائو وئرگيل...» دئمه لي اورتادا قيزيل - قيزمىزى چاديردا (و يا قيزيل بان ائوده) قاغان - خاقان اۆتورموش، ساغيندا گونش له، شعاع ايله، گۆى له باغلى گونشين انسانلاشميشيندان دۇغولان لارى، سۇنوندا ايسه سو ايله، ياشيليقلا، بئرله باغلى دنيا آغاجينين تمبلى ائدن «آغاج»ين ايچيندن چيخان، دنيا آغاجى نين انسانلاشميشيندان دۇغولان اۇغلان لارى سيرانميش. باشقا سۆزله دئسك اۇغوزون اۇغلانلارى و نوله لرى اوزونونا، ائله جه ده ائنينه يايلىميشلار. مكان باخيميندان تورک دؤلتى اوج اۆلچولودور:

۱- ائنينه، گون چيخان - گون باتان

۲- ديكينه، شمال - جنوب

۳- يوكسكينه، گۆى يوكسك ليگى

دئمه لي تورک ديللى خلقلر گۆيه - يوكسك ليگه، ائله جه ده گئيش ليگه تايينميش و آئين لركئچيرميشلر. بئله ليكه ائنينه - گئيش ليگه، اطراف محيظه، طبيعته، يوكسك ليگه (گۆيه) اينام اۇغوزلارين عائله و دولت منصب دوزومونده باشليجا رۇل اويناميشدير.

ائله بونا گۆره ده خاقان - اۇغوز اورتادا اۆتورور. ساغ و سۇلوندا اوزونونا و ائنينه حاكميت، يايلىير. خاقانين اورتادا اۆتورماسى بيزجه ايكى باخيمدان جالب دير، بيرى گونش له باغلى شكيلده دوشونولمه سي، گونش گۆيون لاپ اۆرتاسيندا، لاپ يوكسك. زلور، بونا گۆره ده اۇنون چاديرى قيزمىزى - قيزيل دير.

حرى باخيميندان خاقانين ائوى، چاديرى اورتادا اۇلمالى ايدى. يوردون اۆرتاسى خاقان اوچون آرتله كه لي ايدى.

توی دب لری

مه‌دازادی - دوشنبه ۲۳ آذرماه ۱۳۷۱

قیز بگنمه یا قیز گۆرمه:

خلق آراسیندا قیز گۆرمه دن سونرا اۇغلان قیزی بگه نیرسه، یاخین آداملارینا بونو خبر ائله ییر قیزین یئرینی، یوردونو اؤیره نیرلر. عائله سینین آناسینین، آتاسینین، باجی و قارداشلارینین کیم لیگینی معین ائدییرلر. سونرا والدین لرین راضی لیغی ایسته تیلیلر. اۇغلانین آنا، آتاسی راضی اۇلدو قدان سونرا قیزین یاخین آداملارینا، خالاسینا، بی بی سینه، آناسینا خبر گونده ریرلر. اۇنلارین آغزی آرانیر.

ائلچى لیک

عادته گۆره اۇلجه اۇغول آتاسی، یا خود یاخین قوهوم لاریندان بیرى ائلچى گئدییر. چونكى آنالار، قیزین اوره ییسه، کین داها یاخشی بیلیر. ائله کی، قادیتلار راضی لیغا گلدی، عائله نین شاه دامادی ساییلان آقالار گۆروشمه لیدییر. اۇغلان آتاسی اوج نفر حۆرمتملى شخص له قیز ائوبنه گئدییر. ائلچى گئنده نلر اؤز حرکتی، داوارانیشى ایله قیز ائوبنه بیلدیره رکى، ائلچى لیگه گلییلر. ائلچى لرین قارشیسینا قویولان جای ایچیلمه ز، سایر ائلچى لیکده سۆز آچارکن «قیز

آغاجی، قۆز آغاجی، هر گلن بیر داش آتار»، «قیز یوکو دوز یوکو» و سایر. کیمی آنالار سوزلریندن استفاده اولونور. قیز آتاسی ائله بیرینجی ائلچى لیگدن راضی لیغا گلمیر.

«بیر قیزلا، آتاسی ایله، یاخین قوهوم، اقربا، ایله مصلحت له شیم». دئیر. قیزین رأیینی سوروشاندا همیشه قیز سوسار، «سوسماق دئمک راضی لیق علامتی دیر». دئیهرلر آنجاق یئنه قطعی سۆز دئییلمز. چونكى اساس سۆزو بۇ یوکلر، آغ ساققاللار دئمه لیدییر.

آنا عائله یه یاخین اولان آداملاری، عمی نی، دایی نی، باشقا قوهوملاری ائوه دعوت ائدییر، مصلحت له شدی کدن سونرا «ئلچى» گنمه یی قارار آلیرلار.

اۇغلانین باجیسی و یا گلینلری قیزی گۆروب بیرده آغزینی آراییر. قیزین راضی لیغینی دو باند، فیکرلرینی اۇنا دئییرلر. سونرا قیز آتاسی نین یانینا گلیب اۇنو خبردار ائدییرلر، «بس فلان گون سیزه گلیریک، ائلچى لیگه».

قیز راضی اولدوغونو بیلدیرمک اوچون:

عادتا: اؤزونوز بیلیرسیز دئییر. وقتی تعیین اولونموش گونده ائلچى لر گلییر. بیر قدهر، صحبت دن سونرا مطلبی اچیب دئییرلر. اگر قیز طرفی بوایشه راضی ده ییل لر، رد جوابی و ثریلییر. بو سۆز داها ده گیشیلیر. اگر راضی ائده ک، مصلحت اولار سا سونرا قارار گله ریک. ایندی ایسه قوناغیم سینیز. عمومیت له ایلک دؤنه گلن ائلچى یه هه سؤیله مزلر.

اۇنلار بزه نمیش صندلین آرخاسیندا، قیزین دووره سینه ایله شیرلر. اۇغلان ائوی گلییر، بیر نشان اوزوبو، بیر یا یلیق و شیرینیجاتدان عبارت نشان گتیریرلر. مجلس

باشلاناميش اوغلان اوزويو قيزين بارماغينا ساليير. اگر اوغلان كلمه ييب سه (بو چوخ واخت بئله اولور) اوغلانين باجيسي، قارداشي، گيلنلري و يا آناسي اوزويو قيزين بارماغينا تاخير. يا بليغي چيننه ساليير و بير شيرني گوتوروب قيزا ديشله دير. دانيشيغا كلمه:

بيرگون اوغلانين آناسي قيز ائوينه خبر گونده ريركي، صاباح آخسام ائوده اولون، دانيشيغا گليريك. بومجلس ده چوخ واخت كيشي لر- عمي، دايسي، آنا و ياخين قوهرملار اولورلار.

دانيشيغدا توي گونو بللنه، چالغي جي نين كيملر اولاجاي، تويوكيم آباراجاي معين لشديريلير.

تويده، خرجي اوغلان ائوي وئرير، خرج مساله سي ده دانيشيلير. بعضاً قيز آناسي خرج ايسته مير، انجاق اوغلان ائوي قيز تويونا باجاردغيغي گونده رير. بايرامليق:

تويبا قدهر بوتون بايراملاردا قيزا بايرام پايي گتيريرلر، بونلاردان ماراقليلسي «نوروز» پايي دير، بو بايراما قئين آنا خصوصي حاضيرلاشير. يا آخير چرشنه يادا بايرام آخسامي گلينه بايرام پايي گتيريرلر. قيزا باهالي - گؤزه ل پالتار يا يايلىق، بويوزونا قيرمیزی لنت باغلانميش قوج، زينت، اوزه ك، بويون باغي، قولباق و يا باشقا شئي لر. بونلاردان باشقا چرشنه يئميشي، بوياقلى يومورتادا خونچايا قويورلار، چوخلاري سومه ني و رنگ لي شاملار و بعضا كيك ده قوبارلار.

كندلرده گئنين باشينا، ال - آياغينه نينا (حنا) داياخارلار.

اوغلان ائوي آرادان بير مدت كئچديكدن سونرا يئني دن، ايكينجي دؤنه

ائلچي ليگه گتديرلر. يئنه ده اولدن قيز ائوين خبردار ائديرلركي، سيزه گليريك. قيز طرفي بو دؤنه حاضيرليقلي اولور. قوهوم قونشودان، آغ ساققال، آغ بيرچك لرده ن دعوت ائديرلر. اوغلانين ائلچي لري گلير. اونلاري لاپ بوخاري باشا كئچيريرلر. قيز طرفي ده اگله شير. بومجلس ده هم قادينلار، هم ده كيشي لر اشتراك ائدير. تكجه قيزين آناسيدان باشقا، اودا اوتاغا گيريب، چيخير، آنجاق اونلارلا اؤتورمور.

اوغلان طرفينده بير نفر مطلبلي گتيرير اساس مساله نين اوستونه. قيز طرفي اوزونو توتور، سوروشوركي «هه ايندي سيزين سؤن سؤزونوزندير؟» قيز طرفي ده عمي سيندن، دايسي سيندن، ييري يونگول جه متت دارليق ائديب: (داها قاييميزا گلميسيز، دوز، چوره ك كسميشيك و ساير). سونرا آلايه مبارك ائله سين خوشبخت اولسونلار دئير. اؤتورانلاردا بير آغيزدان «آمين» سؤيله بيرلر. يئنه قوهوملار بير، بيرلريني تبريك ائديرلر.

قيزين باجيسي و يا گيلنلري چاي گتيرير. هامى شيرين چاي ايچير، بوندان سونرا بعضاً يئمك ده وئريرلر. ائلچي لر گنده ندن سونرا قيزين باجيسي و يا گيلنلر «گلينين» باجيليغي گيله يوللانيرلار. چونكي ائلچي گلنده قيز ائوده اؤتورماز. اونلار قيزي تبريك ائله يهر و ائوه گتيره لر، ائوده قيزي قارداشلاري، آنا، آناسي تبريك ائنده او، آغلانير.

بلكه و يا كيچيك نشان:

قيزين «هه» سيني آلديقدا سونرا اوزاغي بير آيا قيزا «بلكه» دئييلن كيچيك نشان گتيريرلر. يئنه ده اولده ن قيز ائويني خبردار ائديرلر. بومجلس ده بيرمي بش،

اوتوز نفره ياخين آدام اشتراك ائدير. (گۆستربلن ساي شرطدير. بو، آسيليدير ائويه سيني امكانيدان) بورادا آن چوخ قيزين رفيقه لري، تاي - توش لاري اولور. خونچا گتيرمه:

نیشان دان سونرا قيز كيمين توبونا «شاخينا» گنتمه اوبون آدينا خونچا گتيره لر. بورادا قيزلار اوتورور بير طرف ده بوزامان قئين آنا اينده خونچا اوينايا - اوينايا گيرير مجلسه. گلير گلينين قاباغينا. آلتيندان اؤپوب اؤنو قالدخيزير و خونچاني قؤبور اؤنون يئرینه. قيز اوينايير بوندان سونرا بالدينز، قايين، ائلچي و بيگ، گلين اويناييرلار.

آناسي ديل آغيز ائله يير. سونرا گلن شيريني جات دان و چرشنبه يئميشيندن قوهوم - قونشويا پايلاير. قئين آنا ييشيرديگي يئمك لردن قابلاشديرير گلينه گونده رير. قاباق قابتارما:

قيزا نیشان گلندن حدوداً ايكي با، اوچ آي سونرا «نیشان قاباغيني» قايتاريرلار. بونون اوچون نیشان دا گلن خونچالاري بزه ييرلر خونچانين ييريني كوره كن اوچون بزه ييرلر. ييريني كيشي لر اوچون بورايا كؤينك، يايلىق، جوراب قؤبورلار. ييرينده ده قادينلار اوچون، عطير، پالتارلىق پارچا، شال اولور. يترده قالاتلار ايسه قاتلاما، فسه لي، شيريني جات و كافت دولدورورلار اوغلان ائويه خبر گؤنده ريليركي، بس، «نیشان قاباغين قايتاريريق».

اؤغلان طرفي ده اؤز نوبه سينده حاضيرلىق گؤرور. سفره آچير دؤرد، بئش نفر قوهوم - قونشودان مجلسه چاغيريرلار. قيز طرف ده باجيسي، بي بي سي، گلينلري و

سايره بئش آلتى نفر گلير. يئيب ايچيب شنله ييرلر سونرا ائوه قايداندا خونچالاري آچيب كيمه نه چاتا جاغيني دىر. اؤغلان خونچايا نمه ر آتير. قيز آدامي دا گلير اؤنون آندىغيندان بير قدهر از آتير بوندان سونرا اؤغلانين باجيسي و يا خود ائوين گليني باشلاير گتيريلن شئي لري نمايش ائنديرمه يه.

اوتورانلاردا بير آغيزدان «مبارك دير» سؤيله ييرلر.

سونرا نیشان گتيرير يلميش عطيرلر ده ييريني گؤتورور و ئيرلر اوتورانلارا، هامى اونونلا عطيرله يير.

مجلس ده كي لرداغيليشاندا سونرا آنا گتيريلن كيكي و يا شيريني آچير بيرحصه سين، و يا ييشيرديگي يئمك لري قابلاشديرير گؤنده رير ائويه. بونو قيزين باجيسي و يا گليني آپارير. بوتون بونلار «كوره كنه» چاتير، اؤغلان اؤز قارداشليغي و دوستو ايله نیشان پاييندان يئيب ايچيب شنله يير. نیشان شيرنيسيندن قوهوم - قونشويا و ياخين آداملاردا پايلايرلار. بؤبوك نیشان:

بلكه ده ن بير نچه آي سونرا آرتيق نیشان گتيريرلر. بونا اؤغلان طرفي چوخدان حاضيرلانميش اولور. نیشان دا قيز اوچون هر نه لازيمدير آينميش اولور. تكجه آياق قايي دان باشقا. دئيرلر كي، آياق قايي دارليقدير. اونودا آيرلار، آراگونلرده قئين آنا قيزين يانينا گلنده گتيرير نیشان دا دئديگيميز بوتون خرچي چوخ واخت اؤغلان ائوي گونده رير. ات، ياغ، اون، دويو، گؤبه رتى بير سؤزله، سوغان دان باشقا هر شئي - سوغان آجيلقدير.

بعضاً اؤغلان ائويندن خرچي آلماق ايسته ميرلر. اؤغلان ائوي نيشاني قيرمیزی

لنت له بزه نمیش خونجالاردا و چمدان لاردا گتیریر.

هامی یئیب - ایچیب سونرا سفره ییغیلیر. قیزی اوتوردورلار بوخاری باشدا، قاباغینا گوزگو قوبورلار، شام یاندیریرلار، خونجالاردا دوزورلر دووره سینه.

بوندان سونرا هامی آغزینی شیرین ائله ییر. اوغلان انوی گئنده نندن سونرا قیزلارین مجلسی باشلانیر، نیشانلی قیز - بیر - بیر الینی سوبای قیزلارین باشینا چکیر. سونرا دوروب یئرینی وئیر قیزلارا.

بیرده قیز اوزویونو کیمه بیرینجی وئرسه کی، سالیسین بارماغینا، دئیرلرکی، ایندی نوبه اونوندور.

داها سونرا قیزلار ائوه گئندده اوزلری ایله شیرینی جات آپاریرلار. گئجه یاناندا ایسه ایکی عینی جور نیشان شیرینی سیندن قوبورلار بالیشین آلتینا. دئیرلرکی، اوندان بوخودا گئنده جه بی اوغلانی گورورلر.
جئھیز (جهاز):

تویدان ایکی - اوچ گون اول گلینین جئھیزینی گتیریرلر. بونو گلینین قارداشلاری، عمی سی، دایی سی، خالاسی اوغلانلاری، بیگین دوستلاری و قارداشلاری گتیریر. آنا، گلینین جئھیزینی دوشورتمک اوچون نمره وئیریر. سونرا گلینین یئنگه سی، باجیسی انوی خونچا بزه مه یه گلیلرلر. اونلار انوی بزه ییب قورتارانندان سونرا شیلرین بعضی سینه قیرمیزی لیوان باغلا ییرلار. قئیین آنا انوی بزه یه نلره ده خلعت وئیریر.

فتیر اوستو:

ارتیق قیز ائوبنده توی تدارکی گورولور. قاب، قاجاق ییغیلیر. میز - صندل

داشینیر. فتیر بیشیریرلر. سحر تزدن اوچاقلار قالانیر. یئره پالاز سالیب قادیتلار سیرا ایله اوتورورلار و باشلا ییرلار فتیر بیشیرمه گه دئیب - گولورلر، شوخلوق ائله ییرلر.

جوان قیزلار دا جای گتیریرلر. کئنده قادیتلاردا جای، قند، اونلوک لوک پارچا و سایر، گوتوروب گلیلر فتیر اوستونه.

اوغلان ائوبندن ده بیر دس. تادین باشدا اوغلانین آناسی اولماقلا قیز ائوبینه گلیلرلر، فتیر بیشیرنلره خلعت وئیریرلر. آخشام مال کسلیلر. جاوانلار ایشقالات کبابی بیشیریرلر.

«باش آیاق» آسیرلار ماغار قورورلا. میز - صندلی دوزره، خالچا - پالاز سریرلر. گوی - گویرتی تمیزله ییرلر. قاب باجی سیلیب، دوزورلر بیر سوزله جوانلار دئی، گوله هر شئی صابا حاضیر ائدیرلر.
حنایا خدی:

قیزلار ییغیشیر اوتاغین بیرنه قیز یئنگه سیده ایسلانمیش حنانی گوتوروب باشلا ییر اورتادا اویناماغا. سونرا بیر ده بوش بیر کاسانی گتیریب قویور اوغلان آداملارینین قاباغینا، اؤدا بوش کاسایا پول آتیب حنانی گوتورور اوینایا - اوینایا گلیر قیزین یانینا. اونون اللرینه، آیاقلارینا حنا قویور سونرا دا مجلس ده کی لرین قاباغینا گتیریر.

هامی حنا قویور، پول سالیر، قیزلار «حنایا خدی» دا اولاندا اوغلانلار اویناییب شنلیک ائدرلر.

بو واخت قیز طرفیندن بیر نفر «ایکی رنگلی» جای گتیریب قویور «بیگ و

دوستلارینین» قاباغینا. اۇنلاردا چای ایچیب بوش نعلپکی یه پول آتیرلار. قیزلاردان بیرى حنا گتیریر. اۇغلان لاردا کیچیک بارماقلارینی باتیریرلار حنایا، قیز ائوینده توی گنجه سی یاری یا قدهر بعضاً صبحه ده ک داوام ائدیر.

کین کسدرمه:

کین کسدرمه توی گونوندن بیر نجه گون قاباق اۇلور. کینی عادتاً موللاکسیر و بوردا هر ایکى طرفین یاخین آداملاری اۇلور. بو آداملاردان دا (هر طرف ده ن بیر نفر) بیرى شاهد کیمی اشتراک ائدیر.

کین کسدرمه ده هر ایکى طرفین یاخین آدمی، بیر جوخ حاللاردا ایسه قیز و اۇغلان اشتراک ائدیر. کین کسمه «صیغه» سی اۇخوناندان سونرا هامی صلوات دئییه، سونرا ال چالیب هلهله ائدرلر.

قیز تویو:

سحر ساعت اون بیرده، اون ایکى نین یاریسی قاوال و زیرنانین سسی بوتون کندى آياغا فالديرار، توی باشلانار. یئنه جوانلار تویلاشار قوللوق ائتمه یه، دسته دسته، آداملار گلیر توی ائوینه. یئیر، ایچیر، شنله نیر، اویناییرلار.

کیمی قیزا خونچا گتیریر، کیمی ده پول وئریر، یتمکدهن اول اۇغلان ائویندن بیر نفر گلیر (کیشی) یتمک قازانی نین اوستونه پول آتیر، بونا «قازان آجدی» دئییرلر. بو او دئمک دیرکی، قازانی آجیب یتمک وئرتمک اولار.

توی دا کندین جوانلاری گوجلرینی سیناییر، گوله شیرلر-کیم کی، غالب گلدی، گئدیپ هانسی شخصین قولوندان توتسا اۇنلا اوینا مالیدیر. بونو ردائتمک و اعتراض ائتمک اولماز، اوینا باسان گره ک.

اۇغلان ائوی قیزی اوینادیر. سونرا ایسه تخمینا ساعت - دورده، بش ده گئری قایدیرلار.

اوغلان ائوی گئدیکن سونرا یئنه ده یئیب - ایچیر. اویناییرلار. ساعات آلتی نین یاریسی، قیز ائوینده جوان لار تویلاشارلار «قیز شاخینا» گئتمه یه. چۆره ک ییشدی:

توی گونوندن قاباق کندین قادینلاری، قیز - گلینلری ییغیشیب اۇغلان و یا قیز ائوینه «چۆره ک ییشدی» یه گلر.

خمیر یوغرولور، کونده کسلییر، یوخا، لاواش یاپیلیرو بیشریلیر. ایلک چۆره ک اۇغول و یا قیز آناسینا وئرلییر. دئییرلر

«سفره نیز بره کت لی، چؤ گینیز ایستی اولسون»

قیز شاخی:

هر قیزین «باجیلیغی» وار. بو، آن یاخین رفیقه دیر، درد- سره شریک چیخان، سئوینجده سئوینن، کدهرله ننده کدرله نن - کیمین تویو اولدو، باجیلیغی «شاخ» قالدیریر. شاخ قالدیرما گئیش یا یلمیش عادت دیر. شاخ تاختادان دوزه لدیلیر، اوستونه گوزگو، شاخ، پارچا، کانت، میوه و سایر قویولور باجیلیق گیلده سفره آچیلیر، شاخ بزه دیلیر.

جوانلار اوینایا - اوینایا گلیرلر باجیلیق گیله، یئیرلر- ایچیرلر. آخشام ساعات دو ققوزدا، اۇندا اۇغلان ائویندن جوانلار گلیر قیز شاخینا. بیگ ده گلیر، «قارداشلیق» دا. حیاطدا «لۇپا» یاندیریر، تونقال قالاییرلار، اۇخویوب اویناییرلار. سونرا اوردان چالاچالا، تفنگ آتا - آتا گلیرلر قیز ائوینه. شاخی دا

گنير بر لر شنيگي قيز گيلده داوام ائدير بر لر.

پالتار كسمه:

تويدان ايكي گون قاباق قيز ائوينده «پالتار كسمه» اولار. پالتار كسدى ده گلين آدينا آينميش بوتون هديه لر اوغلانين باجيسي طرفيندن بير - بير گوستريلير. بو مجلس ده آنجاق كندين قيز - گليني اشراك ائدير. هر پارچاني، هر پالتاري گؤستره نندن سونرا هامى: «آلاه خئير وئرسين!» - «اوغوللو - قيزلى اولسونلار» «قوشاقاري سينلار». و ساير خئير - دعاسى وئريلر. قيز اناسى پالتارلاري گوستره نه هديه وئرهر. قوهوم - اقربا قيزا آلدغي هديه نى گؤسترهر، سونرا خصوصى كيچيك توربالاردا حاضيرانميش شيريني جات گؤتوررلر قيز باجيسي گلينين آتا ائويندن آپاراجاغى جنهيزى گؤسترهر. جنهيزلر اوغلان ائوينه آپاريلار و گلين اوتاغى سوسله نر. ائوبزه ين قيزلارا اوغلان آناسيدان خلعت وئرلر.

توى گونو:

توى اوچ گون اولور. آدينا، شنبه و بازار گونلري، تويون بيرنجى گونو آخشام اوستو باشلاير، تويو موسيقى چيلر، آشيق، بيرده توى باشى اداره ائدير كيم هانسى هاوانى اويناماق ايسته بيرسه توى باشى يا چاتديرير.

ايكينجى گون دوام ائدير. اوچونجو گون قيز تويودورسا گلين تعريفى، اوغلان تويودورسا ييگ تعريفى توتولور. ماغاردا آيريجا اوستو شيريني جات بز نميش اولور. ميزين استونده گوزگوده اولور. ييگين يانيندا ساغديشى ايله سولديشى ائورور. اوغلان اناسى اولاردا هديه وئرير. ييگ توى ماغارينا گنجيكنده كيم اونون يئرینده اوتورسا هديه آلير.

تعريف دهن، سونرا ييگ اوز تويوندا اوينايير. «ييگ تويوندا اويناياندا هم بۇللو ق همده او جوزلو ق اولور.» دئيرلر.

گلين آپارما:

آذربايجان خلقى نين آن قديم موسيقى سى اولان «واغزالي» نين صدالاري آلتيندا اوغلان ائوى قيز ائوينه گلير. اولار اوينايا - اوينايا، اوخويا - اوخويا، دئيرلر:

آل آلماغا گلشيک

شال آلماغا گلشيک

اوغلانين آدامى ييق

آپارماغا گلشيک

گلين اولان اوتاغين قايسى باغلى اولار. ييگ اناسى خلعت وئرمه ينجه گلين اوتاقدان چيخماز. گلين ائوده ن چيخاميش آتا - آنا خئير دعا وئرير. گلين بئلينى قيرمیزی يايلىقلا قئيني باغلاير.

گلينين باشينا دوواق آيرير. گلينين دوواغينين آلتينا بيرتيكه چوره ك قويورلاركي، گئتديگي ائوبره كتلى اولسون. حياطدا يئكه تونقال قالايب اطرافيندا گليني اوچ دفعه فيرلاديرلاركي گئتديگي ائو ايشقلى، او جاقلى ايستى اولسون.

گلينين داليجا داش آتارلاركي، گئتديگي يئر محكم اولسون. گلينين داليجا سواتارلاركي، آيدىنلىق اولسون بوتون بونلار قيز ائوينده اولور. گلين اوغلان ائوينه چاتان كيمي آباغى آلتيندا قاب سينديرارلاركي آباغى دوشه رگه لى اولسون.

گلىنى قايدا ايله شديرب قوجاغينا اۇغلان اوشاغى وئره لرلكى، ايلكى ائولادى اۇغلان اۇلسون. گلىننن آياغى آلتىندا قۇيون قوربان كسرلر. قۇيونون قاينندان گلىننن آلتىنا، بيرده پالتارىنا سورتلر.

قئىن اناسى گلىننن باشىنا سيغال چكركى مهربان چىلىق اۇلسون، گلىننن باشىنا خىردا پول، شىرىنى جات، دوپو، بوغدا سپرلكى، يوللوق اۇلسون.

گلىننن قارشىسىندا قىرمىزى يابزه نمىش گوزگو گئدير. گوزگو يىنگه نىن الينده اۇلور.

ساغديش لا، سولديش الينده كى ايستكانين ايجينده دوپو - شام اۇلور. دوپو بوللوق رمزى دير، شام آيدىنلىق و ايشىقلىق علامتى. گلىن بزه دىلمىش اۇتاغا آپارىلير هامى بىر آغىزدان «خوشبخت اۇلسونلار»، «اوغوللو، اوشاقلى اۇلسونلار» دئيه لر.

توبدان اوچ گون سونرا قىز اناسى و قىزىن ان ياخين قوهوم لارى قىزى گورمه يه گلبرلر.

اۇغلان تۇيو:

قىز تويونون سحرى سى اۇغلان ائوينده توى باشلاير. سحر تئزدن ماغارى قوروب، بزه بندن سونرا، حاضيرلاشيرلار گلىنى گتيرمه يه. اولجه بوتون آتلارى (ماشين لارى) بزه بىرلر، اۇنلارا قىرمىزى ليوان، كله غايى باغلايرلار.

ساعات اۇن بيرده، اون ايكى سىن يارىسى توپلاشيرلار گئتمه يه و گلىنى گتيرمه يه. نه يىگىن اناسى، نه ده اناسى گئتمير، ائوده قالير.

جماعت گلبرلر قىز ائوينه، هامى آندان ياماشيندان دوشور، تكجه بىگ دهن

باشقا. قارداشلىق گلبر قىز اناسى نىن يانينا كى، خالا گئت، بىگى دوشور، قئىن انا گلبر سوروجويه خلعت، بىگه ده نمهر وئرب، بىگى دوشورور. حياط دا چاليب اۇينا يرلار. قىز - گلبر لرى يئتيشير گلىننن باشىنا. قىزىن قارداشى گلبر، گلىن بئلىنه قىرمىزى ليوان باغلاير. بونو ايكى دۇنه باغلايب - آچير. اوچونجو دۇنه باغلاير. قارداشى قىزا دئير: گئت قديمين اوغورلو اۇلسون. «سونرا گلىننن الينه پول قوبورلار. بوتون ياخين و اوزاق قوهوم لار - قىزلا اۇپوشوب گوروشور، نهايت، قىزىن اناسىنا پول وئرىلر. آنا بىر نئچه كله ايله قىزىنا نصيحت وئرىر و خوشبخت ليك آرزولاير. سونرا اۇنون آلتىندان اۇپور گلينه آنادا خئير - دعا وئرىر. اۇغلانين باجىسى اوچادان سسله يير: «گلىن، گلىنيمىزى آپاراق» بو واخت قىزىن كىچىك قارداشى قاچيب قاينى باغلاير، بونا «قايى باسما» دئيرلر. بىگ و قارداشلىق اۇنا پول هديه وئر، قاينى آچيرلار.

گلىنى اۇناقدان بىگ و قارداشلىق چىخاردير. حياطدا اۇغلان ائوى چاليب اۇيناير.

گلىنى ماشىنا ايله شديربلر. سۇنرا قارداشلىق و باشقا بىر جوان گلبر «قىز شاخىنى» گوتورولر هامى الينده شام و لامپا يانديرير. قىزىن قاباغىندا گوزگو توتورلار.

نهايت، هامى يولا دوزه لير باريت - گولله آتيرلار. شام يانديريرلار و ساير، بۇلدا ماشين لار اۇتوشور تكجه «گلىن ماشىنىنى» هئج كيم اؤتمه يير. اۇغلان گيله چاتاندا قئىن آنا سوروجويه خلعت وئرب، گلىنى دوشورور.

بىگىن قارداشى اۇنايا - اۇنايا گلبر گلىنى آياغى آلتدا قوچ كسير. قئىن آنا

قۇچون قاينىدان گۇتورروب يىگ لە گلىنن آلتىنا سورتور. سونرا هر ايكىسى نى قۇچون اوستوندىن كئچىرىلر. بىرە بشقاب قوبورلار گلىن سىندىرىر. بىشىرىلن ايلك قىبرى گۇتورروب، ايچىنە خىردا پول، دويو، قند شوكلات، قويوب و ئىرىلر يىگە اۇدا توكورگلىنن باشىنا. گلىنى آپارىرلار اۇتاغا. قىينن آتا گلىب اۇنا خلعت و ئىرىر و يانە ايسە آلاجاغىنا بۇيون اۇلور. سونرا گلىب گلىن ايله گۇرروشوب و اۇنا خلعت و ئىرىلر.

بونا «بۇي گۇردوسو» دئىرىلر. بوندىن سونرا هامى ايله شىر. حىاطدا دا توى باشلايىر.

تويبا دستە - دستە اداملار گلىر. ائوييەسى قوناقلارى قبول ائدىر. آخشام اوستو ساعات آلتى يارىمدا قىز ائويندىن اۇغلان تويونا قوهوملار گلىر. قىزىن آتا و آناسىندان باشقا كىم ابستەسە گلە يىلر، يىرايكى ساعات اوتورروب، گندىرلر اۇنلار گئەندىن سونرا اۇغلان دوستلارى گلىر. «اۇغلان شاخىنا» گئتمە يە، جوانلار گلىر «قارداشلىق گىلە» اۇغلانلار اشتراك ائدىرلر. قىزلار ارادا قوللوق ائدىرلر. اۇغلان دوستلارى دۇيونجا چاليب اوينايرلار، نھايت اۇغلان شاخىنى دا گۇتورروب قايدىرلار يىگىن ائوينە. آشىغىن شاخلارىن هر ايكىسى نى يىگ لە گلىن دەرىر، اونون اوستوندىن كىلر دە يىگ لە گلىنە چاتىر. شوكلات شىرىنى و ميوەلرى دە قوهوم - قونشوبا پايلابارلار.

اوزە چىخدى:

ترە گلىن قايناتادان و اۇنون گۇزونە گۇرون - گۇرونمە يىر. تويدان اۇن، اۇن بىش گون سونرا قاينانا سفرة حاضىرلايىر. عائلەنن بوتون عضولرىنى چاغىرىر،

هامى گلىب اوتورور.

گلىن دن باشقا اۇ مجلسدە چاغىر يانلار اگلە شىرلر. بئله اۇلندا قىينن آتا گلىنى - سلە يىر و يا اۇزو اۇنو گئدىب گتىرىر.

سونرا گلىنە يىر ھدىە و ئىرىب اۇنا بو عائلەنن ان عزيز عضو و اۇلدوغونو دئىر، بوندىن سونرا گلىن ھىچ كىمدىن باشىنىب چكىنىمىر. بعضاً ايسە قوناقلىق دوزەلدىب گلىنى اوزە چىخاردىرلار، بو سىاق گلىن دە هر بىردە حاضر اۇلور.

گلىن گۇرمە:

توى دان ايكى اوچ آي سونرا قىز ائوى اۇغلان ائوينە خبر گۇندەرىركى «فلان گون گلىرىك، گلىنى گۇرمە يە» اۇغلان ائوى حاضىرلىق گۇرور. ياخىن قوهوم - قونشودان اوچ - دۇردونو دعوت ائدىرلر.

قىزىن آنا سىدا ياخىن اداملاردان گۇتورروب گلىر قوداسى گىلە. يىنىب، ايچىب شىلىك ائدىرلر. آخىردا قىز آناسى گلىنە و بىگە گتىردىگى ھدىەلرى و ئىرىب قايدىر.

آياق آچما:

گلىنى گۇردوكدەن سونرا آناسى قىزىنى و كورە كىنىنى ائوينە قوناق چاغىرىر. بونا «آياق آچدى» دئىرلر قىزىن آناسى يىر نفر ايله خبر گوندىرىركى يىغىشىب بىزە گلىنىلر.

آياق آچدى ياكىشى لردە گلىر. بۇبوك مجلس قورورلار يىنىب ايچىب، چاليب، اوينايارلار، قىزىن آناسى قىزا و اۇغلانا ھدىە و ئىرىر.

ھىمىن گون قىزى ائودە قوناق ساخلايىرلار. يىر - ايكى گوندىن سونرا يىگ لە گلىن

ایسته دیکلری واخت، اورایا گندیب - گلیرلر.

قوناق چاغیرما:

«ایاق آجدی» دان سونرا هم اوغلان هم قیز طرفیندن آن یاخین قوهوملار «بیگ له - گلینی» قوناق چاغیر برلار.

بودا بیرجور آباق آجدی یا بنزه: قوناق چاغیر ديقدان سونرا بیگ له - گلین اونلارین ائوبنه گندیب - گلرلر.

«بیگ له - گلین» کیمین ائوبنه ایلک دؤنه قدم قویسا او زامان اونلارا هدیه وئریرلر. بو ایسه هر شئی دهن اول گنج عائله نی سئویندیرمک، اونلارا کومک ائله مک مرامی ایله باغلیدیر.

نوه گۆرمه:

گنج عائله نین اوچونجو عضوو دنیا یا گلمه سی، توی - بایراما چئوریلیر «ایلک نوه» یورغان - دوشه گین قیز آناسی سالار. ائله کی توه دنیا یا گلدی ننه دوشورال آیاغا. آن گۆزه ل ایپکدن اونا یورغان - دوشه ک تیکیر، بشیک آیر.

توه نی گۆرمه یه «قیرخ» چیخدیقدان سونرا گندیبرلر. گلینین آنا - آناسی، باجیسی، قارداشی، گلینلری بیغلیب گندیبرلر. کۆربه یه پار - پالتار آیرلار. بو شئی لرین هامیسی قیرمیزی نوارلا باغلاییرلار. کۆربه نی گۆرنده ایسه هامی قونداغینا پول قویور.

آذربایجان داستانلاری

مهدآزادی - دوشنبه ۲۹ تیرماه ۱۳۷۱

آذربایجان داستانلاری اساسدا اوج بؤلومدن تشکیل تاپیدیر:

۱- داستان باشلانمادان اول اؤبودلو اوستاد نامه لردن.

۲- داستانین اوزوندن.

۳- داستان قورتار ديقدان سونرا دئیلن دوواق قاپما و مخمس دن:

اوستاد نامه اوستادلاری نسیلدن - نسيله تانیتدیریر. حکمتلی اؤیودلر، مصلحت لری دینله یینجی لره وئریر. دوواق قاپمادا داستانچی نین یا خود داستان مؤلفی نین آدینی یا شاماق عنعنه سی له باغلیدیر.

محبت داستانلاریندا، قهرمانین باشینا گلن ماجرانی دؤرد حصه یه بؤلمک اولار:

۱- قهرمانین آنادان اولماسی و ایلک تعلیم - تربیه سی.

۲- عاشق و معشوق «بوتا» آلمالاری.

۳- مانعه لر.

۴- یاریش و غالبت لر

داستانلاریمیزین بیرنجی حصه سی قهرمانلارین آنا بطنینه دوشمه سیندن، بلوغ حدینه چاتمالارینا دک دیر. محبت داستانلاریندا قهرمانلار دعا، نذیر - نیاز، قوربان کسمه، آج قارین دویورماق، یؤل چکمک، کۆربوسالماق کیمی نجیب و خلقی

ایشلر کؤلگه سینده و اکثرأ غیرعادی بیر شکلینده آنا بطنینه دوشورلر. «بوتا» مسئلهسی داستانین ایکینجی حیصّه سینی تشکیل ائدیر. قیز قهرمانین اورتا یا چیماسی بوتا احوالاتی نین بلاشلاشیشی دیر. بوتا وئرمه یعنی ایکی گنجین بیر - بیرینه باخماق، وورولماق سونرادا گؤرولشیرینی قانونی لشدیرمه تدبیری.

داستان یازیب یارالدانلار بوتا مسئله سینی محکم لشدیرمه به بو ایشی کیملیگی معلوم اولمایان «قوجا نورانی درویش» لرین ایله گؤرورموشلر. بوتا آلیب، باده ایچن قیزین - معشوقه نین باشینا نه گلدیکی داستانلاردا تصویر ائدیلیمیر. اوغلان ایسه مطلق خسته لیر، بو خسته لیک بعضاً بیر نجه گون اؤزونه گلمه مک، هوشسوز یا تماق گؤرکمینده گؤرونور، نهایت اوغلان آیلیب ساز ایسته بیر. ایندییه قدهر هئج بیر ایشه یارامایان شعور سوز او شاق بیردن - بیره دؤنوب هم شاعر، هم معنی، همده یاخشی ساز چالان صنعتکار اولور.

زمانه سی نین مودریک، قاباقچیل عارف درجه سینه بوکسه لیر. حق یولوندا و حقیقت اوغروندا و روشماغا باشلایر، حتی کشف و کرامت مرچله سینه چاتیر.

داستانین اوچونجو حیصّه سی مختلف، چئشیدلی مانعه لرین و قهرمانین بونلارا قارشى مبارزه سی نین تصویریندن عبارت دیر. اصلینده بو حیصّه اوچ آیری کیچیک حیصّه به بؤلونور:

الف - قهرمانین هله اؤز وطنینده راستلاشدیغی مانعه لر.

ب - یول

ج - بوتانین وطنینه چانددیقدان سونرا کی ماجرالار. قهرمان اؤز بوتاسی ایله ایلك دؤنه گؤروشوب آیریلدیقدان سونرا بعضاً بوتانین هارادا اولدوغونو هئج بیلمه دن آنا - اناسی، قوهوم - قارداشی ایله وداعلاشیب یولاجیمالی اولور. ائله بوراجادا مانعه لر باشلانیر.

بعضاً آنا - آنا اؤز یگانه اولادینین بئله سفره گئتمه بینه راضی اولمورلار، بعضی آنالار حتی اونلاری اوغوللوقدان بری ائدیرلر. بیر چوخلاری علاجسوزلیقدان آنالارینی - باجیلارینی دا اؤزلریله آپارمالی اولورلار، لکن بونلارین هئج بیرسی فایدا وئریمیر، قهرمان: «گلین حاللا شاق من گئدر اولدوم» دئییه، بعضاً اؤزلله سی، نوکری، دؤستوایله بعضاً تک بسینا یولاجیخیرکی بورادا مانعه ایکینجی سلسله سی باشلانیر. بو یول، نغمه لری نین داستانلاریمیزدا مختلف فورمالاری واردیر. بونلاردان آن اساسلی سی و سجه وه ی اولان آشاغیدا کی لاردیرلار:

الف - بعضی داستانلاریمیزین قهرمانلاری یولدا خیرخواه آدمالارا راست گلیرلر.

ی - بیر سیرا داستانلاریمیزین قهرمانلاری حرامی لره، قیرخ قولدورلارا، کله گؤزلره راست گلیرلر.

ج - اکثر داستانلاریمیزدا ایسه قهرمانلار گؤزه ل، ایگید، عاغیل لی، ذکالی حتی سحیردن افسون دان باشی چیخان قیزلارا راست گلیرلر. چوخ ماراقلی دیر، بوتون بو قیزلار اؤز بوتاسینا چاتماق اوغروندا کی مبارزه ده اوغلانا کؤمک ائدیرلر.

قهرمانین بوتانین یاشادیغی یئرله چاتماسی ایله داستانین اوچونجو

دورومو باشلانير. بعضاً داستانلاريميزدان قهرمان اوز بوتاسيني قيرخ اينجه بئل قيزلا، يا خود كئيرله، يا قوشو قيزلارلا گزمله به چيخيمش اولدوغو يئرده گورور. بعضاً داستانلاريميزدا بو گوروش بوتانين اوز باغيندا كي چارحوض باشيندا اولور.

بعضاً قهرمان دوستلاشديغي مهر، چوبان، كنجل، باغوان آناسي يا خود قوناق دوشدو يوقو جا آرواد واسطه سيله گلديگيني خبر وئيرير. بعضاً داستانلاريميزدا بو تا يا اونون گله جه گيني، ييلديگي اوچون گيزلي گوزجو قويوب خير توتور.

داستانلاريميزدا قهرمان شهره چاتان كيمي سازبند دكانينا گلير اينديه كيمي هنج كسين چالا ييلمه ديگي آن اعلاء سازي آير، ائله چاليب، ائله اوخو بوركي، شهرتي هر طرفه ياييلير.

دوردونجو و سونونجو دوروم داها مركب اولدوغو اوچون مبارزه ده چتين و گرگين اولور. قهرمانلا بورادا دوغرودان - دوغرو يا بعضاً شاهلا، بعضاً خانلا، بعضاً وزيرلرله بعضاً آج گوز تاجيرلرله اوز - وزه گلير.

بو حيصه نين اساسيني ياريش تشكيل ائدير. غالبيت ايسه بونون منطقي نتيجه سي دير - بو مسابقه لرينده اوچ شكلی وار:

الف - مسابقه نين بيرينجي شكلی اوغلانلا قيز آراسيندا باش وئيرير.

ب - مسابقه نين ايکينجي شكلی اوغلانين شخصاً قيزلا يوخ بلکه اونون آدی ايله باغلی اولان وحشی حيوانلارلا ووروشماسی اولموشدور.

ج - مسابقه نين اوچونجو شكلی اوغلانين قيزين آناسی، قارداشلاری ايله، بعضاً ده باشقا آدمالاری ايله ووروشماسی شكلينده اوزونو گؤستر ميشدير. محبت

داستانلاريميزين نوعلری چوخدور، او جمله دن ديز: يازيلي ادبيات لا باغلی محبت داستانلاری و يا تاريخی شخصيت لرله باغلی محبت داستانلاری، اخلاقی محبت داستانلاری، آسترال محبت داستانلاری و...

آسترال اثرلر طبيعت قسوه لری نين، طبيعته باش وئرن حادثه لر نين، سماجسم لری نين سياره و بورج لارين انسان شكلينده كي تصورونه اساسلانير. آسترال سبکينده يازيلان اثرلر بير طرفدن قديم اساطير ماراقلانماغي نين نتيجه سي، ديگر طرفدن عموميت شرق، او جمله دن آذربايجان نجوم علمی نين گئيش ياييلماسی ايله علاقه دار اولموشدور.

«طاهر - زهره» داستانيندا اساس صورتلر دن بيری «حاتم سلطان» دير. حاتم سلطان «قارامان» شهری نين حؤكمداري دير.

قارامان آديلاتانينان طايفا خانليق، بيرده ايكي چای معلوم دور. لاکين حاتم سلطان حؤكمدار اولدوغو قارامان بو سايلارين هنج بيريسي ايله علاقه دار دئيبيلدير داستاندا كي قارامان سمبوليك .دير. او، ساده جه قارانليق گؤی، گئجه سماسی دئمک دير.

اونون اوز آدی اولان حاتم ايسه بير سيرا معلوم معنالاردان باشقا همده صاحب، حاکيم، آغا دئمکدير كي، بئله ليکله، قارامان حؤكمداري حاتم آسترال معنادا قارانليق گئجه سماسی نين صاحبي، يعني گئجه نين حاکمي دئمکدير.

او، اوز قارداشيني يعني گوندوزو محو ائديب حاکميتی اينه آلميشدير. اثرين قيز قهرمانی «زهره» حاتمين يعني قارانليق سمانين اولادی دير. او، «طاهر» له بير ساعاتدا دوغولموش بير مدت اونونلا بير گه گزيب - دولانميش طاهر سورگون

ائله دیکدن سونرا حاتم طرفیندن خصوصی بیر عمارتده «گؤز دوستاغی»
اؤلدورولدو و کؤن سونرا آزادلیغا چیخیشدی.

محبّت داستانلاریمیزین اساس موضوعسی آزاد سئوگییه اولان قارا قوه لر
عليهینه مبارزه دن عبارت دیر.

بو قارا قوه لرین آمالی بیر-بیرینه اؤخشاسادا اولار رتبه لرینه، موقع لرینه گؤره
مختلف اولورلار.

محبّت داستانلاریندان

مهذازادی - دوشنبه ۲۳ دی ماه ۱۳۷۰

آذربایجان محبّت داستانلاریندان ان مشهور و «عابباس - گولگز» ناغیلیدیر.
«عابباس» توفارقانلی و «گولگز پری» ایسه تبریزی دیر. بو ناغیلدا عابباسین
تبریزده «قنبر» آدلی بیر صیغه قارداشی واردیر.

بیز بو ناغیلین اؤراسینا اشاره ائدیریک کی آشیق عابباس ننه سینی گؤرمه یه
توفارقانا گئدیپ، ائله اؤ زماندا شاه عابباسین مأمورلاری «ساری خوجا»،
«بشجان»، «آلاه وئردی خان» باشچیلقلاریله گلیب گولگز پری نی اصفهانا
آپاریریلار، اونلار کجاوه نین پرده سین سالیب یؤلا دوزولدولر.

«قنبر» ایشی بئله گؤره نده باشینا دؤیه دؤیه اؤزونو توفارقاندا عابباسا
چاتدیردی. عابباس قنبری گؤزویاشلی گؤروب سوروشدو: دئه گؤروم، پری
خانمین باشیندا نه وارکی، آغلا بیرسان؟ آلاه خاطرینه تتز دئه! آلدی قنبر اونون
جاوایندا گؤره ک نه دئدی:

باشینا دؤندویوم، قوربان اولدوغوم عابباس، آپاردیلار یارینی سنین
ایشیان اؤدونا، بریان اولدوغوم عابباس، آپاردیلار یارینی سنین

کوچ - کوچ اولدو، کجاوه لر دوزولدو آخدی عینی یاشی، اوزه دوزولدو

گئىرى باخدى، الى ستنن اوزولدو عابباس، آپاردىلار يارىنى ستنن

عابباس بو سۆزواتشىدەن كىمى وارىندان يوخ اولدو، گۆز ياشىنى آب نىسان
كىمى تۆكە - تۆكە باشلادى آغلاماغا، قىنبر عابباسا چوخ تسلىلى وئردىسە دە،
اولمادى، عابباس باشىنى چئورىب اصفهانا طرف باخدى. گۆردو داغلارى تامام
چىسگىن، دومان باسىب، آلدى گۆره ك نه دئدى:

دومان گل گئت بو داغلاردان داغلار تزه بار ائيله سين

نه گۆزلىرىم سنى گۆرسون نه كونلوم غبار ائيله سين

باشا، سئودىجه يىم، ياشا دئىيله نلرگلدى باشا

بىر ياننان اوزون توت داشا بىر ياننان ائل جار ائيله سين

«طاهر - زهره» داستانيندان پارچالار

مهدآزادى - چهارشنبه ۱۷ اسفند ماه ۱۳۷۳

طاهر زهره ناغىلى «قارامان» شهربنده باش وئرمىشدىر. اورادا ايكي قارداش
وارايمىش بىرىنين آدى «حاتم سلطان»، او بىرى نين ده آدى «احمد وزير» ايدى.
طاهر ميرزه، احمد وزيرين اوغلو، زهره ايسه حاتم سلطانين قىزى ايدى. طاهر و
زهره بىر بىرلىنه وورولموشدورلار، لاکن حاتم سلطان قىزىنى طاهره وئرمك
ايسنه مىردى.

احمد وزيرين ده خواهشى نى قبول ائتمه يىب آخىردادا اونون اصرارىنى
گۆره نده احمد وزيرى اولدو تدوروب، طاهر ميرزه نى ده اوز وطنيندن ديدهرگىن
ائتمىشدىر.

طاهر ميرزه يادا اولكه سينده بىر «باهار» آدلى باغدا سئير ائىدىردى كى
گۆردو بىر بولبول گولون يارباغىنى اوزوب گۆبه قالخير، اورادان بوراخىر، يارباق
گۆبدە ايكن شىغىب يئنه توتور. طاهر ميرزه بو احوالاتا ماشا ائله بىردى بولبول
يارباغى بىرده هاوايا قالدىرىب بىرده بوراخدى، سونرا شىغىب اونو توتماق
ايسته ينده بىر قاراتىكان قىلمه سينه ايليشدى قىلمه پرچم اولوب، اونون
اوره يينه سانجىلدى. بولبول سورونه - سورونه كئدىب باشىنى گولون يارباغىنين
اوستونه قويدو، جان وئرمه گه باشلادى. طاهر ميرزه بىر آه چكىب، اوزونو بولبولون

يانينا يئىردى. اۇنوا و طرفه بو طرفه آشیریب گۇرودكى، باشى گولونون اوستونده جانینی محبوبونا تاپشیریدی

طاهر میرزه كده رلندی، گۆزلرینین یاشینی آخیدا-آخیدا دئدی: وفاسیز طاهر، بیر بولبول جه ده یوخسان! وفالی بولبول جانینی محبوبو یولوندا فدا ائله دی آمانسن اؤلومدن قورخوب دیار به دیار گزیرسن. یوخ اؤلسون اؤباش کی، محبوبو یولوندا کسيلمه به!

طاهر میرزه بولبولون یانیندا دیزه چوکوب گۆزلری نین یاشینی تۆکه - تۆکه سازی سیننه باسیب، دئدی:

سحرین گولشن چاغیندا
اوخودون عاغلیم آپاردین

بولبول سنی کیم اوچورتدو
کیم سنه باده ایچیرتدی

سئودیم گۆزه لیر خاسیندان
گشتیر طاهر سیننه سیندهن

طاهر میرزه باخدی کی، بولبول جان وئیر.

اۇنون گۆزوندهن داملا - داملا یاش گلدی یئنه ده دئدی:

ویران باغدا گزه ن بولبول
باغیریم باشین آزه ن بولبول

بولبول گئینمیسن قارا
سن گوله حسرت، من یارا

بولبول گئینمیدی آغی
طاهرین چشمی - چیراغی

سینه مه چکیدی داغی
سن آغلاما، من آغلام

سینه مه چکیدی داغی
سن آغلاما، من آغلام

شمشير لى، شمشير سيز گونلر يم منيم

مه‌دازادى - پنج شنبه ۵ خرداد ماه ۱۳۷۳

تئز - تئز يوخولاردا گۇروروم سنى، تئز - تئز حياتدا قارشىلاشيريق، سنيئله
اٲوبنده، اٲليمده ديليمده، مجلسلرده سفرلرده، تويلاردا، ياسلاردا آتيرام سنى،
اوخودوغوم نغمه ده، دٲديگيم باياتى دا باغريما باسدېغيم سازدا، چالديغيم
هاوالاردا هميشه سن وارسان دده شمشير!

دوزاۋن ايل آغ ساققال، جاوان، اوستاد شاگرد، آتا - اوغول كيمي بير - بيريميزه
باغلى ياشادىق، منى اۋز دوغما بالالاريندان سٲچمه دين - اوغلون - اٲولادين كيمي
سٲودين عزيزله دين، دده شمشير!

منى نٲجه عزيزله ديگينى منيم حقيمه يازديغين شعرلر، منه گۇنده رديگين
مكتوبلار دانيشير، اوستاد! سنى نٲجه سٲودېگيمي قۇى حقينده يازديغيم شعرلر،
نغمه لر سسله سين، دٲيشمه لر چلنگى دٲسين، حادثه لر سؤيله سين، اٲل آغ ساققالى!
سنى ايلك دؤنه حياتدا گۇردويوم زامان دان چوخ - چوخ اول - بورچالى
مجلسلرينده استاد اشيقلاريميزين، امراهين، كماندارين حسين ساراچلى نين
سۇزونده، صحبتينده افسانه لنميش «وورغون - شمشير» داستايندا گۇزومله
گۇروب قولاغيملا اٲشيدىب، قليمله دويموشام. كۆوره ك اوشاقليغيم، ظريف
كۆريه ليگيم يازديغيم شعرلرين عطرينه بله نيب، اۋزان بابام!

اوشاق ماراغيم، كۆرپه محبتيم، تميز نيتيم سنين گۇرولشرينه دوغرو
آپاريردى منى «نيتين هارا، منزىلين اورا» - دٲييلر.

آشيق اٲل اوغلودور، اٲل آناسيدير قليمدهن فرحله غم شيره چكر
باغبان دا اۋزودو، باغ اورودو هم چيچك بيتيره، هم شيره چكر

«يانىق كرمى» نى گتيرسن ديله اري يز اۋدونداداغ گيله - گيله
اينجه بارماقلارين داد وٲره زيله اوستاد اللريندن بم شيره چكر

«زليمخان» يوللاردا مين كؤهلن يۇرا قلى دوشن دٲييل هٲچ زامان تۇزا
چكمه ز نانچيه، چكمه ز نانكورا چكسه «علسگره»، «شمشيره» چكر
دفعه لر الهام گۇزه لليكلىرىنى - چايلارين، چشمه لرين، ايستى سويون، دهلى
داغين، باشلى بٲلين، تاхта دوزون ترترين، آغ داباين عشقى ايله سفره چيخديم،
زيارته گتتديم، بوتون بو زيارت لر دده شمشيرله گوللو ننه ايله، قنبر معلم له،
علسگر له، رشيد له، آغدا بانلى آشيق قوربان اوجاينين دونى و بوگونو، گله چك
طالى ايله باغلى اولوردو. دده شمشيرى سۇن بٲشيك اوغلو رشيد نين تويوندا
آغدا بان دا كٲچير ديگيميز گونلر، گۇروشدو يوموز صنعتكارلار بير داستانلىق سۇزون
- صحبتين موضوعو دور.

هر گۇروشده، هر صحبتده آشيق شمشيرين شاعر و آشيق، اوستاد و اوزان -
عمرونون يىنى بير حكمتى آچيلير، تزه بير چالارى اوزه چيخيردى.
«اوستاد گۇرمه يه نين ايشى خام قالدى» دٲييمين نه قدهر الهى بير گوجه قتادر

اۆلدوغونو اوستادى هر دفعه يئنى دەن كشف ائدەندە داھا گئنىش آلامدا باشا
دوشوردوم. هئج بير كتابدا اۆخوما دىغيم. هئج كس دەن انشىتمە دىگيم آلاھ
كلمەلىرى، اوستاد دئىملىرى دىنمىزىن قدرتيله باغلى خوروز سسى انشىتمە يىن
مطلب لىر واردى ددە شمشىردە.

كلبەجر و شمشىر سۆزلىرى منىم اوجون سويللا تورباق كىمى، كۆزلە اوجاق
كىمى، سۆزلە دوداق كىمى، كۆكلە بوداق كىمى بىر - بىرىنە ياخىن و دوغما
سۆزلىرى. چونكى، آلاھ تعالى كلبەجرى خلق ائدەندەن بوگونه كىمى كلبەجر هئج
بىر آشىغىن، شاعرىن عالمىن، ضيالى نىن دىلىندە، آشىق شمشىر دىلىندە اۆلان قەدر
پوئىك يوكسك ليگە، معنوى او - اليغا قالخىب، پوئىيانىن معنوى ثروتنە
چئوريلمە يىب.

قارتال دوشونجەلى، شاعر خياللى ترلان يووا سالان داعلار اۇغلو يام.
آنام «ايستى سو» دور، آتام «دەلى داغ» اوجوروملو سرت قايلار اۇغلو يام
دەلى داغا آنا، ايستى سويا آنا دئىن ترلان يوواسىنى اۆزۈنە دنيا يىلەن اوستاد
صنعتكارىمىزلا هر گۆرۈش، هر آيرىلىق نئچە - نئچە شعرىن، اثرىن يارانماسىنا سبب
اۆلوردو. اوستادىن گۆرۈشۈنە گئدەندە اورە يىمدن بو مصراعلار گئدىردى:

طىبعتىن اورە يىندەن اۆد آلدى هم فرھادى، هم شىرىنى داغلار يىن
سىنە سىندە ائنەر - قالخار آوازلاز زىل شەرتى، بىم شىرىنى داغلار يىن

بولاغى وار گۆزلىرىمدە دەنيزدى چىچە يى وار، بىر سۆلمايان بنىزدى
منە ايكى گۆزۈم قەدر عزىزدى هم آجىسى، هم شىرىنى داغلار يىن

نە يوروللار، نە بو يۆلدان بئزەرم عمرو - گونو نغمە لرلە بزەرم
آنا يوردو ووزغون دئىب گزەرم اونوتما رام شمشىرىنى داغلار يىن

اوستاد منى كلبەجرە ائلە بىر هوسلە فوناق چاغىرىدىكى، بو چاغىرىشلار،
گوروشلە شعرە، شعرىتە چئوريلمە سىن.

شاغىر اۇغلوم كلبەجرە فوناق گل قەدرلر يىن گول اوستوندە يىرىسىن
بىر گۆرۈشۈن بىر داستانا سىغمايان سۆزۈندەن، صحىبتىدن سۇنرا ددە شمشىرىن
سازىنى باغرىما باسىب استادلا بئلە ودا علاشدىم

كلبەجر داغلار يى سلامتە قەلبنى مئىلىمى دوزلرە سالىب گئدىرەم
زىرورە لر اۆنۈندە آيىب باشىمى درىن بىر خيالدا دالىب گئدىرەم

دنيا يارىتمادى منى پايىندان نە ايلىندەن دۇيدوم، نە دە آيىندان
جىران بولاغىندان تر - تر جايىندان ووزغونون عطرىنى آلب گئدىرەم

«زىلمخان» آلىشىب يانماق دىر پئشەم گرەك فرھاد اۆلۈب قايلار دئشەم
قوربان اوجاغىندا كۆزە دۇنوشم شمشىرىن سازىنى چالىب گئدىرەم

من گئدىرەم دئىنەندە استاد «گئتمە» - دئىردى. دوغولارىم اۇقەدر قانادلى،
حس لرىم اۇقەدر دورو اۆلوردو كى، كىشى نىن آغزىندان چىخان هر سۆز، هر كلمە
منىم اوجون ترە بىر شعرىن يارانماسىنا سبب اۆلوردو. ياخشى يادىمدا دىر اۇ،

گئتمه دئيه نده «قانتارما» هاواسى اوستونه من بو سؤزلرى اؤخودوم:

سوايچميشم بولاغيندان داغلارين بولاق اولوب سوزولمه ميش گئتمه رهم
يازين خيلى حسرتيني چكميشم انتظاردان اوزولمه ميش گئتمه رهم

وورولموشام شيمشك لرين اؤينونا سيغينميشام چمن لرين قوينونا
مصراعلاريم چيچكلرين بؤينونا مونجوق كيمي دوزولمه ميش گئتمه رهم

گوزوم قاليب ناخيشيندا، ذهينده دايناميشام كوله بينده، مئهنده
قوى ايسلانيم ياغيشيندا، شئهنده دولوسوندا ازيلمه ميش گئتمه رهم

آران آتام، يايلاق باجيم، داغ آتام گرهك هرگون قاناد آچام، تاغ آتام
شعريم اولوب دوزه لئت، داغا تا بو يئرلره يازيلماميش گئتمه رهم

كلبه جردهن آيريلسامدا، جيغيلاردا ايزيم قايلاردا سسيم قاليردى. كلبه جر
خاطره لى، شمشير قانادلى دويعولارلا بورچالى يا اوچور باكى يا قايديرديم.

آشيقليغي، شاعيرليگى آغ ساققالليغي قدهر اوره يى ده بؤيوك ايدى دده شمشيرين.
تكجه منى يوخ، بوتون آذربايجان شاعرلرينى، اوستاد آشيقلاريميزى گؤركملى

ضيايلاريميزى كلبه جرده كلبه جرين اوزوقدهر بؤيوك سؤگى و سخاوتله قارشىلا
ياردى استاديميز. بو سؤگى و سخاوت گؤيدنه دؤشمه ميشدى. اؤنون كؤكوندهن،

سؤيوندان نسيل شجره سيندهن گليردى. رحمتليك هميشه دئيه ردى كى، انسان

بو جاق دا يوخ، او جاق دا بؤيويه ر، كولو كوللوكدنه گؤتوره لدر. شاه اسماعيل
ختائى دهن، مسكين آبدال دان، آغدا بانلى آشيق قوربان دان شمشيره قدهر گلن بو
كؤكلر - بوداقلار آذربايجان معنويتينين دره ين قاتلازيندان خبر وئيرير. آلاه كلبه
جرى شمشيره، شمشيرى ده كلبه جره خنجره گوموش كيمي ياراشدير ميشدى.

تأسفلر اولسون كى، اوزون ايللر اؤته رى - ايتهرى و سيلاتلارلا باش وئرميشيك.
صنعتين اؤزه يى، جووه رى، ماهيتى ايله يوخ، بزه يى پاريلتيسى ايله، مشغول

اولموشوق، نئجه - نئجه گوركملى صنعتكاريميزين ياراديجيلىغى و شخصيتى علمى
و بديعى نقطه نظردهن، آرزو اولونان سؤيه ده آراشديريلماييب. اؤيره نيلمه ييب،

بودا بيزه چوخ - چوخ باها باشا گليب. طالع كلبه جرلى، شمشيرلى گونلرى بيزه چوخ
گؤردو. اولجه شمشيرسيز قالديق سونرا كلبه جر سيز! ديلم قوروسون، آلاه، آلاه!

كلبه جرسيزده، آذربايجان اولارمى؟! آشيق شمشيرين يانينا اوزو قارا گئتمه مك
اوچون ايگيدلرين، شهيدلرين نى باهاسينا اولسادا بوتون آذربايجان تورباغى او

جمله دن كلبه جر اول كى گونلرينه و اولكيندهن ده ياخشى وضعيتنه قايتما ليدير:
بونو بيزدهن دوشمن تاپداغى آلتيندا اينلەين، عذاب چكن علسگرين، واقفين،

ناتوانين، سارى آشيقين، شمشيرين مقدس روحلارى طلب ائدير.
عمر ونون سون ايللرينده تئز - تئز خسته له نردى بير نئجه دفعه معالجه نى ايله

باغلى باكى يا، مرده كانا گلدى. بو گليشلرين هاميسيندا اؤنونلا اولماغا جان آتار.
اوستادى داربخماغا قويمازديم. هر گؤروروشده اونو بير شخصيت كيمي يئنى دهن

كشف ائده رديم. آغيريسيني بوروزه وئرمه ز، شعردهن، صنعتدهن شيرين صحبتلر
آچار، كؤوره ك خاطيره لره باش وورار، علسگرين، وورغونون آدى ديليندهن

دوشمه زدی.

اوشاقلیغیندا علسگری، جاوانلیغیندا وروغونو گۆره ن دده شمشیر علسگره ده «علسگر عمیم» صمد وورغونا «صمد» دئیهردی. خالقین یادداشیندا داستانلارا چئوریلن صحبت لری کتاب کیمی یثنی ده ن وارقلایاردی. معجزه لی یادداشی وار ایدی. یاشی دوخسانی حاقلاسادا ر اؤخویاندا قطعاً چاشمازدی. گونلرین بیر گونونده خواهش ائله دیم کی آشیق شمشیر صمد ووزغونلو گونلرینده ن صحبت ائله! اوستاد جواپیندا بیلدیردی کی، صمد وورغونلا باغلی خاطیره لریم هامی یا معلوم دور. منده ن صمد وروغونسوز گونلریمین خاطره سینی سوروش خیلی فیکره گئتدی قاشلاری چاتیلدی، بیر آزدان دؤداغینا نورلو بیر تبسم گلدی. فیکیرلی - فیکیرلی دئدی: صمدی آلاله الیمزدن چوخ تئز آلدی. اؤنون اؤلومو بیر چوخ ائل صنعت کارلارینین معنوی اؤلومونه سبب اولدو. قلینین تئلری ساز اوستونده کؤکله نمیش شاعیرلرین آشیقلارین چوخونو یتیم قویدو صمد وورغوندا ن بؤیوک قایغی و محبت گۆره ن ائل آداملارینین چوخو سونرالار آدینی شاعیر قویوب بؤیوک وظیفه و امکان صاحبی اولان آداملاردان، سویوق و اؤگئی مناسبت گوروب حیاتدان یارادیجیلیقدان کوسدولر.

بودا بیزه، شخصاً منه چوخ آغیر تأثیر ائله دی. یاخشی کی، صمد وروغونون منیمله باغلی وصیتینی «عثمان ساری ولی» یوکسک لیاقتله یثینه یتیردی. منیم کتابیمی چاپ ائله تدیرمک ایسته ین صمد وورغونون آرزوسونو عثمان ساری ولی اؤز عهدده سینه گؤتوردو و بو ایشین عهدده سینده ن گلدی. صمد وورغونسوز گونلریمده چوخ اذیت لر. بیگانه لیکلر گؤردوم، دانیشسام چوخ گنده ر.

۱۰۵ ایل یاشایان آشیق علسگرین، یوز ایلده ن چوخ یاشایان آغدا بانلی آشیق قوربانین داوامچیسى، یادگاری، اوولادی آشیق شمشیر یوز ایللی باشا وورا بیلمه دی دنیادان واختسیر گنده ن اکبر آدلی اؤغلونون دردی صمد وورغون کیمی بؤیوک دوستونون دردی آمان و ثرمه دی، اونو چوخ یاشاماغا. عمرنون ۸۷ نجی ایلینده اؤلوم اؤنو یاخالادی. اؤلوموندن بیر نچه گون اول یازدیغی شعرلرده یثنه بیزی دوستلارینی خاطرلا میشدی:

بو موشگول حالیمدا منم دئیهنلر بۇران دادی گلسین، قار دادی گلسین
فانی دنیا سلیماننا قالما ییب آلی خزینه ده، وار دادی گلسین

منیم بو دردیمه مناسب درمان ایستکلی دوستلاردی، سئودیکیم انسان
«سیاوش سارخانلی»، اؤغوم «زلیمجان» «حسن کؤراؤغلو» هاردادی گلسین

درسیم آلدیم، کاما چاتدیم اممه ده وار جانیمدا بیر آمانسیر آممادا
خبر وئیرین کلبه جری ممده شمشیردرده دوشوب، داردادی، گلسین

استادین چاغریشینا دوستلاری و بوتون آذربایجانین شعر سئوه ن ضیالیلاری سس وئریب اؤزلرینی کلبه جره یتیردیلر. آنجاق گنج ایدی، نیز اوستادین نفسینه یتیشه بیلمه میشدیک. باشینی قالدیریب سون دفعه دنیا یه بؤیلانان صنعت اؤولادی اؤلوم آیاغیندا بئله اؤزونو ایتیرمه میش.

«سلامات قالین» ردیفلی مشهور قوشماسیندا اوره ک دوستلارینین، کؤنول

آداملار بىن آدىنى حۇرمتلە يادا سالمىش، ائلى - اوباسى، يوردو - يوواسى، ايشىقلى دىئاسى ايله حلال بىر نەسلە حاللاشمىشىدى.

اغدايان كىندىن قشەرىندە يان - يانا دايانمىش يىتدى قارداش داغى وار. يىتدىسى دە بىر - بىرىندىن اۋىمەلى، بۇيلو - بوخونلو.

يىتدىنچى داغىن زىروە سىندە بىر اوشاق قىرستانلىغى وار. ددە شمشىرىن وصىتىنە كۆرە بىز اونو ھىمىن اوشاق قىرستان ليغىندا، يىتدىنچى داغىن زىروە سىنە تاپشىردىق فىكرى، خىالى ھىمشە زىروە لردە دۇلاشان بىر اوستادىن مزارى دا زىروە لره قىست اولدو. تۇرپاغىن شەرتىنە، ائلىن - اوبانىن سجدە گاهىنا چنور بىلدى.

آلاھىن ايشىنە باخىن كى، ددە شمشىرىن دفن گونوندا قار دىزە چىخسادا گونش بوتون وارلىغىنى كلبە جره حصر ائلە مىشىدى. يىرىن نورو، كۆيون نورو بىر - بىرىنە قارىشىب اوستادى حاقق ائوينە گورا ايشىقلار ايجىندە يۇلا سالىردى. اۋگۇن كلبە جرىن آن ايشىقلى گونوايدى، ددە شمشىرىن پونزىياسى كىمى، اۋگون كلبە جرىن ان قاينار گونوايدى ددە شمشىرىن اورە بى كىمى، اۋگون كلبە جرىن آن ايزدحاملى گونوايدى ددە شمشىرىن مجلسلىرى كىمى، كلبە جر فاجعەسى ايله باغلى منى آن چوخ ياندىران اوستادىن ال يازمالار بىن كوله - كۆمورە چنور بىلمەسى اولدو. بو گون اوستادلا باغلى منىم يگانە تسلىم اشىغىن مندە اولان ال يازمالارى، مکتوبلارى. بىردە مختلف واختلاردا بىرلىكدە چىكىدىگىمىز قىمتلى شكىل لردى. ال يازمالار بىن كوله دۇنمەسى منى اۋنا كۆرە چوخ ياندىر بىركى، من دىق بىلدىم اۋردا نەلر وار.

شمشىر كىشى نىن آناسى اغدا بانلى قوربانىن «قرآن كرىم» بىن يازىلار بىنا بنزە بىن

خطاط لىق نمونەسى سۋبە سىندە ال يازمالار بىن داگۇر موشدوم اۋردا. اشىق شمشىر آتاسىن ال يازمالار بىن اۋزونونكولردەن داھا آرتىق بىر سئوگى و اۋغول محبتى له كۆز بە بە بى كىمى قورويوب ساخلا ياردى. «خستە قاسىم» دئمشى: «آى حايف حايف» اۋنون قوردوغو خزىنە نى بىز قوروييا بىلمە دىك. مین احسن بىزە!!!

آذربایجان سۆز آچیمی

مهدآزادی - دوشنبه ۱۷ دی ماه ۱۳۷۵

خلقین سۆز کۆکوندە دوران سۆز لارین، قییلە لارین، قییلە بیرلشمە لارینین تاریخی دورومو آیدینلاشدیرلمالی، تاریخاً کئچدیگی یولدا نه یی قازاندىغینی، نه یی ایتیردیگینی اجتماعی - سیاسی، تاریخی سبب لری اؤیره نیلمە لیدیر.

آذربایجان خالقینین نین سۆز کۆکو، ووروشلاردا اوز - اوزه دورموش فیکیرلر، گۆروشلر، ذوق لر مبارزه سینده، دینج گونلرده ایسه، قایناییب قاریشمادا اته - قانا دۆلموش بیجیلمنیش، فۇرمالاشمیشدیر.

آذربایجان سۆز کۆکوندە دوران سۆز لار، قییلە لر چارپازلاشدیقجا بیجیلمندیکجه، بیر - بیرینین ایچریسینده اریدیکجه، بیرلیگه، بوتۆلویه دۇغرو اوز توتدوقجا، سۆز سوکی، یوز ایل لیک لرونلارین سۆز - ائنتیک تفکرونو، مدنیتی نی، قاینادیب قاریشدریمیش، اۇنلاردان بیر سیراسی بوتۆلویه، بیرلییه دۇغرو یۇنه لمیش، آز - چوخ یئنی کیفیت، یئنی مضمون قازانمیش، بیر سیراسی، خصوصیلە حیاتلا آز باغلی مضمونجا ضعیفلری ایسه، تاریخین آمانسیر بورولغانینا دوشموش و اورادان چیخا ییلمه میشدیر.

آشاغیدا گۆرجه بییمزکیمی «آذربایجان» سۆزو خلقین اجتماعی، میفیک گۆروشلری، حیاتی، چئورهنی درک ائتمه سی ایلە سیخ باغلیدیر. بیر سیرا عالیم لر،

ائله جه ده «استراین»، «ابن مقفع»، «مقدسی»، «یاقوت حموی»، «حمدالله مستوفی» و سایره بئله حساب ائدییرلرکی، «آذربایجان» سۆزو آدم آدی «آتروپات» دان یارانمیشدیر. آنجاق بو فیکری قبول ائتمه ین عالیم لرده واردیر. اۇنلار ادعا ائدییرلرکی «آتروپات» عمومی اسم دیر. بیر سیرا آراشدیریجیلاردا «آذربایجان» یئر آدینی «اوستا» داکی اۇد تانری «اتر» له باغلاماغا چالیشیرلار. عالیم لرین بیر سیراسی «آتروپات» ین ترکیینده کی «پات» ی ایران دیللی سۆز سایدیقلارینی گۆسترمیشلر. «پات» سۆزونون باشچی، جناب، صاحب معنلاری اۇلدوغوندان قید ائتمیشلر. بو عالیم لر بئله قناعته گلیرلرکی «آذربایجان» سۆزونون آتروپات - آتروپاتن ترکیبی «آتر» - «بوت» دور و «آتار» کۆکوندە ندیر، اۇدا اۇد تانری سینین آدی دیر. اۇنلار بئله حساب ائدییرلرکی «آذربایجان» سۆزو «تانری اۇدونون بولاغی قایناغی» و یا «اود تانری سینین یئری» دئمکدیر. بو قیسا سۆز آچیمیندان بو عالیم لرین سهو ' ل یونو آپ آیدین اۇزونو گۆستیریر. «آذربایجان» سۆزو حقیقته، «ر - قوربان» ماراقلی، علمی باخیمدان قییمتلی آراشدیرما آپارمیشدیر. اۇ، یازیر: «آذر» «آز» و «ار» ترکییندن عبارتدیر و آز کیشیسی، آز انساننی دئمکدیر.

«آذربایجان» لاتین لاردا «آتروپاتنا»، «آففوراتنا» ارمنی ده «آدرباداقان، آدربا یاقان» عرب و فارس قایناقلاریندا «آدریئداقان، آذربایجان» و باشقا فونتیکی دئییم لرده اۇلموشدور. بیزجه آذربایجان سۆزو ایلکین «آذربایقان (جان)» شکلینده اۇلموش. عرب، فارس، لاتین، ارمنی دیلینده ده «آذربایجان سۆزونون «قان / کان» فونتیکی ترکیبی وار. آذربایجان سۆزو «آز + ار + با یقان یا (جان)»

«باي + بۇ (بى، باي) + جان» تركيب لريندن بارانمىشدير. «قامىجان» داكى «قام»
 تركيبى «شامان» دئمكىدير. «قام - شامان» سوزو بير چوخ آذربايجان آدلاريندا
 تركيب كيمي ايشله نيمشدير. آذربايجان سوزونده كى «بايجان» لا «بئيجان» عيني
 سوزدور. «بئيجان» - وارلى، حاكيم (باي، بى) آنا (قان، جان) يادا حاكم شامان
 يعنى باش شامان دئمكىدير. دئمه لى «بئيجان، بئيجان، بايجان» ا «آز» بيرلشمه
 سيني آدى قوشولموش و اولكه نين آدى آذربايجان آدلانمىشدير. دئيه نلردن
 آيدىنلاشيركى «آذربايجان - اوغورلو، ياخشى ايستر (آز)، ياخشى ايستر قيرمىزى
 يعنى گونش (آذربايجان)، وارلى آنا (قان) دئمكىدير. او واختى ايله ياخشى ايستر
 قيرمىزى، يعنى «گونش» آتروپومورفيك تانرى سيني آدى ايمىش. سونرالار «آز»
 قبيله سيندن اولان خان، بى، انسان معنا سيندا ايشله نيمشدير.

بعضى لغت لريميزين «سوز آچيمي»

مهنازادى - پنجشنبه ۲۷ دى ماه ۱۳۷۵

اؤن سوز يئرینه

بو گون كنجمىشى اؤيره نمكله، اونون كنجديى يولو آراشديرماقلا گله جه بى
 ايشيقلانديران ان بؤيوك چيراغا بيهه لنمىش اولوروق. كنجمىش بو گونون، بو
 گون ايسه گله جه بين بلد چيسيدير. دنيا مدتتيني يارانما سيندا، انكشافيندا شرفلى،
 ايشيقلى يئرلردن بيرى آذربايجان دير. آذربايجان خالقينين «سوى» كؤكو، چوخ
 مركب تاريخى پروسس كنجمىش، دينج ياشاماق اوچون قانلى ووروشلاردا،
 فيكىرلر، گؤروشلر، ذؤوق لر مبارزه سينده، اته - قانا دولموش بيجمىلنمىشدير.

آذربايجان خالقينين سوى كؤكونده دورانلار تاريخين دهرين قاتلاريندان
 توتموش بو گونه قدهر شرفلى دؤستا دؤست، اونون آجيسينا، شيرينيه اورتاق،
 دوشمنه آمانسيز اولموشدور.

دنيا اجتماعى فيكرينين، مدتتيني انكشافيندا گؤركملى رول اوينايان، اونون
 آخارينى گوجلەنديرن فيكىرلر، صنعت نمونه لرى وئرن آذربايجان خالقينين سوى
 كؤكو باره ده دوشونركن اونون كنجديگى يولو، دقتله گؤزدن كنجيرمك لازيمدير.
 آيدينديركى، بو خالقين سوى كؤكونده باشليجا اولاراق تورك ديلى سوى
 بيرلشمه لرى، قبيله بيرلشمه لرى، روموش و واخت آشارى بورادا ياشايان ائتتىك

قروپلاردا اۇنلارلا قاينايب - قارىشميشدير.

تورک ديللى سۇي لار، قيله بيرلشمه لرى كميت و كيفيت باخيمدان اوزول اولموشدور. باشقا سوزله دئسك، قاشقاي، ساق، آرساق، سيراك، شيراك، هون، باسيل، بولغار، خزر، وارساق، اوغوز، ساوير، اۇن اوقوز و ساير آذربايجانلى لارين خالق كيمي بيچملمه سينده - فورمالاشماسيندا سايجا چو خلوق تشكيل ائديكلرى كيمي اونلارين معنوي عالمينده اوستون يئر توموشلار. آذربايجان ديلينين، اجتماعي فيكرينين، ميفيك - ايناملار تفكرونون آراشديريلماسي ايله ياناشي، تاريخينين اۇيرنلمه سي خالقين آذربايجان ديللى سۇي لارلا - قيله لرله بيرليگيني قاباريق شكلده اوزه چيخارير.

آذربايجان خالقينين سوي بيرلشمه لرين، قيله و قيله بيرلشمه لرين، ميفيك گوروشلريني، فيكير دوزومونو و... آيدنلاشديرماق اوچون آذربايجان سوزلرينين «سوز آچيمي» اولدوقجا يارديم ائدير.

۱ - «قاشقاي»

«قاشقاي» آذربايجان ديلي ايله باغلي سوزدور. آذربايجان قيله لرندن اولان «قاشقاي» لار ميلاددان ۱۴ عصر قاباق اجتماعي - تاريخي حادثه لرده اشتراك ائتميشلر.

يونان «هنت»، «هوريت» آيدلري ائرادان قاباق ۱۳۴۵ - ۱۳۲۰ نجى ايللرده حكمرانلىق ائتميش II «مورشيل» حاكمتينين دوققوزونجو ايليندن صحت آچيب قاشقايلاريندا آدينى چكمشدير. قاشقاي - «قاشقا» و «آي» تركيبتندن يارانميشدير. «قاشقا»، يانديرماق، آلولانديرماق، ايشيق وئرمك، ايشيلدماق

دئمكدير. آئيندا آغ اولان آنا قاشقا تپهل حيوان دئيه رلر.

«قاشقا» نين ايكنيجي حيصه سي «آي» بير چوخ تورك دبللرينده بارا ديجي، ميفله سسله شن قيله آدلار: تركيب كيمي اشتراك ائدير «قاشقاي» ياريلدايان، ايشيق وئرن ياراديجي دئمكدير و يئري گلمشكن «قاش قارالير» داكي «قاشقا»، يارلاماق، آلولانماق و «قارا» قارالماق دان يارانميشدير.

«قاش قارالير» آنلايشيندا اسكي انسانين تصورونه گوره آلولانان گونشين ياواش - ياواش سؤنمه سي، قارالماسي، باتماسي گوز قارشيسينا گتيريليردي. ميفيك ايناما گوره گونش آخشام باتير اولور، سحر ايسه يئني دن ديريلير. «قاش قارالير» سوزو يالئيز آخشام چاغى ايشله نير.

۲ - «ساقاي»

«ساقاي» سوزو «ساق» و «آي» تركيب لريندندير. ساق (باي، اوخ) معناسيندا «آي» ايسه يازاديجي دئمكدير. «ساقاي» ياراديجي ياي - اوخ دئمكدير.

۳ - «قازاق»

«پ. بوتكو» «قازاق، قازاق» سوزونو گوزه تچي، سرحد گوزه تچي سي، جزا دسته سي آنلاملاريندا ايشلنديگين يادا سالديقدان سونرا بو قناعته گليركي «قازاق» باشقيردا، توركمن ده، قيرقيز ولگا خزه لرلرينين ديلينده كي «ساک چي» (ساق چي، گوزتچي) سوزو ايله باغليدير. آپ آيدين گورونوركي مؤلف قازاق سوزونه مكانيك ياناشير.

اونون سوزوندن بئله چيخيركي قازاق سوزو سرحدلر يارانان دان سونرا ميدانا چيخميشدير. بس سرحد يارانمايش بو قيله بيرلشمه سي نئجه آدلانميشدير؟ بيزجه

قازاق قىيىلە بىرلشمەسى، آدى سرحد گۈزە نچىسى اولمامىشىدىر لاکن اۇدا دۇغروودوركى قازاقلار مرزلى دۇيوشجو، سرحدجى اولموشلار. «قازاق» سۇزونون قازانچ اوچون يوردونو ترك اندنلر معنا داشيمالارى گۇستىرىكى بو قىيىلە بىرلشمەسى فتودالار ظولموتدن يوردلاريندان ديدەرگين اولموشلار. قازاق سۇزو يوردسوز، ديدەرگين آتلى - ساحلى دۇيوشجو آناملار ينادير. «قازاق» «قاساق» ين فۇنتىك واريانتى دير قاز / قاس يوكسك ليك، تپە، اوچاللىق دئمكدير. قاس لاقاز عىنى سۇزون فوتىك واريانتى لاريدير.

اسكى او يغورلار اوچا داغ سلسلەسىنى قاز اولاند يرمىشلار. «قازاق» سۇزونون ايكنىنجى تركىيى «آق» دىر. بو سۇزو ايكى آنلامدا باشا دوشمك اولار. بىرىنجى سى، بىر سىرا تورك دىللى قىيىلە بىرلشمەلىرى، خالقلارينين چوخونون آديندا اشتراك اندن «آق» (قىچ + آق، باجان + آق، اور + آق، قالت + آق، بار + آق) تركىيى دئەسن چوخلوق يادا يئر - مسكن يىلديرىر. اوندان قازاق (قاز + آق) اوچادا يوكسك ليككە، داغدا مسكن سالان آنلامىنى وئرىر.

ايكنىنجى سى:

«آق» بىر چۇخ تورك دىللىرىندە هم دە اوچالان اوچاللىق آنلامىندا دير. اوندان (قاز + آق) اوچالان دئمكدير. بونودا دئملى ليككى، قازاق - قاسوق لافرقلى دير. قازوق «قاز» و «اوق» تركىيىدىن عبارت دير. «اوق» تورك دىللىرىندە عائله بىرلىك آنلامى دا واردير. «اوق» لادوزەلن ائتئونىملرە اۇغوزلاردا توش گليرىك. اونلاردا ايكى باشلىجا قوللار ين دا بىرى «اوق اوق» ديگرى ايسە «بوزاوق» اولانير. «قاسوق - قاس اوق» اوچاللىغا عائله، بىرلىك، اوچا اۇخلو دئمكدير.

«قاسوق، قازاق»، «قازاق» سۇزلىرى اوچاللىقا باغلى قىيىلە بىرلشمەسى، خالقلين آدى دير.

«قازاق - قاساق» قازاقلارين اولو بابالارينين دىياني درك ائتمەسى ميفولوژى تفكرى ايله سيخ باغلى آدى دير. گۇرونديوكىمى «قاز» «قاز/لىق»، «قاس» «قازاق / قاساق / قاسوق» سۇزلىرى بىر كوكدن - «قاز - قاس» دان اولوب دور. «قازاق / قاز / قاس» لار آذربايجان خالقلين سۇي كۆكوندە ائرادان قاباق دورموش قىيىلە لريدير.

۴ - آغ قۇيونلو، قارا قۇيونلو.

اسكى اوغوزلار قىزىل، گوموش توبوغون هيكلين قايىرىب اوچا يئرە قوبور، آشاغى بايسە آغ و قارا قۇيون باغلامىشديلار.

بۇراوق و اوچ اوقلاردا تۇبوق اونقونو ضعيف لەمىش و سىرادان چىخمىشدير. هر ايكى قىيىلە سونرالار آغ و قارا قۇيونلار تاپىندىقلاريندان آغ قۇيونلو، قارا قۇيونلو اولانمىشديلار.

آغ قۇيونلو يعنى يوكسك، اوچاللىق يوخارى قالخان قۇيونلو، قارا قۇيونلو يعنى بۇيوك و گوجلو قۇيونلو

۵ - قىرات

قىراتين آناسى عادى مادىيان، آناسى ايسە دربادان چىخمىش آيغىردير. آناسى دريا يعنى سودور. سو ايسە تورك خالقلاريندا ايلكىن دير، باشلانغىچ دير.

جانىم قىرات، گۇزوم قىرات سنى مينن آلار مراد
هر يانيندا جىقتر قاناد اسراق يوللار ارمغاندير

جيفتر قاناد، آلو قانادلى، اۇد قانادلى دئمكىدير.

قىراتىن آدېندا كى «قىر» سۆزونو «قور» فوتىك وارياتى قبول ائىسك اوندا آدىن
آنلامى «قورأت - اودأت» دىر. «قىر» تورك دىللىرىندە چوخ آنلاملىدىر.
اونون «داغ سلسله سى» «داغ بالى» «لپه لى چؤل» «اوجاللىق» آنلاملارى واردىر.
دئمك اولاركى قىراتىن «قورأت» وارياتى داها چوخ عاغلا باتاندىر.

۶- آيغير

آيغير سۆزو آي + قىر توكىب لرىندن عبارتدېر. تورك دىللىرىندە

«آي» ين يارادىجى آنلامى واردىر. «قىر» ايسه اود معناسىندا دىر

«آيغير» سوزونده كى «قىر» ي داغ باشى، اوجاللىق، تپه لى چؤل آنلامى

ايله باغلاساق اوندا «آيغير»، «يارادىجى اوجاللىق آتى» دئمكىدير.

«آيغير» ائله جهده يارادىجى اۇد، يارادىجى آت دئمكىدير.

۷- كوراوغلو

«كوراوغلو» نون كورا ئىدىلمىش كىشى نىن اوغلو اۇلماسى بدىعى باخىمدان
اساسلاندىر يلمانىن سونرا كى آرتىر ماسىدىر. كوراوغلو نون «كوراوغلو» آدلانماسى
چوخ قديم ايناملا باغلىدىر «كورا ئىدىلمىش كىشى نىن اوغلو» ائلىمىتى XVI - XVII
يوز ايللىك لرىن اجتماعى - سياسى حادثه لرى ايله سلسله شدىگىنندن داها آيدىن
گۆزه چاربان شكىلده اساسلانمىشدىر.

قديم ايناما، قامچىلىق - شامانچىلىق دان قاباقكى گۆر وشه گۆره داغ روحو،
يارادىجىسى چوخ زامان كورا، فوجا كىشى كىمى تصور اولونموشدور. دئيه سن
كوراوغلو كورا داغ يارادىجىسى نىن اوغلو دور.

داستاندا آلى كىشى كورا ئىدىلمىشدىر. گورونور كى ايشىغىن (روشن) ين «قوشا
بولاغىن» سويوندان آتاسى نىن گوزونو ساغالتماق اوچون گتيره بىلمه سىن بىر
سىي ده ميفولوزىيا صادق قالماق ايدى اكر «روشن» آلى كىشى نىن گوزونو
ساغالتماسايدى ايكى يۇنلو سهوه يول وئرهردى. ميفولوزى ايناما قارشى
دوراردى.

۲- اثرده دشمنه قارشى نفرتى عامل لردن بىرى آزالاردى كوراوغلو آلى كىشى نىن
ايسته كى ايله چنلى بئله كى قوشا بولاغىن نورلو سويوندان ايجدىكندن سونرا
شاعىر اولور، ماهنى اوخويور، آشيقلىق ائدىر. كوراوغلو يا يالنىز آتاسى نىن كورا
ئىدىلمه سى ايله آد وئرىلمىش لرسه، اوندا بو ايكى نيه اوزونون آتادان، بابادان
كوراوغلو اولدوغونو سؤيله بىر. آخى او، آتاسى آلى نى دا، آدىنى بىلمدىگىمىز
باباسى نىن «جنس» نى - سويوندا «كوراوغلو» آدلاندىر ير:

آدىمى سوروشسان، بىل، روشن اولدو

آتادان، بابادان جنسىم كوراوغلو

باشقا بىر مثال:

اوز آدىم روشن دىر، چنلى بئل يوردوم

كوراوغلو يالنىز آتاسى كورا ئىدىلدىگىنه گۆره بئله آدلاندىر يلسايدى اوندا
«خلق چوخلارى آتاسى نى كورا ائندى كى اونا كوراوغلو دئسىلر، آنجاق كورا
كىشى نىن اوغلو دئدىلر»، دئىمىنى ياراتمازدى.

۸- بون توركلر

آذربايجان خلقى نىن گوجلوق قىيله لرىندن اولان «بون توركلر» «كورجاي» ين

ساحيلينده ياشاميشلار. بون تورک / بون توروق کؤکلؤ تورک دئمکدير.

بون تورک لر يا تورک لر همان «توران» ليلاردير. بعضي لر يازير، بون توروق ائله «هون توروق» دئمکدير. بعضي لري ده يازير بون تورک و قيسيچاق بيردير. بيزجه بئله ده بيل.

لاکن بو ايکي تورک ديللي، قبيله نين، سوي کؤکلري، ايناملاري، عادت - عنعنه لري بيرايدي.

بون تورک لر «بون + تورکلر» سؤزلريندن يارانميشدير. بون - سوي، نسيل دئمکدير. بون تورک «تورک نسلي»، «تورک سويو» معنا سيندادير.

۹ - باسيل لر

آذربايجان خلقي نين سوي کؤکلرينده دوران قبيله بيرلشمه لر نين بيرى ده «باسيل» لردير.

«باسيل» لر ائرادان قاباق و ائرانين ايلک يوز ايلليگينده قافقازدا (آذربايجان و گورجستان) دا ياشاميشلار.

باسيل تورک ديللي سؤزدور، باسيل سؤزو (باس - ايل) سؤزلريندن يارانميشدير. بو سؤزون ايکي جور معناسي وار: «باس» غلبه، باسقين ائتمک غالب گلمک، «ايل» ايسه ائل معنا سيندا گؤز قارشيسيندا گئيريلسه اوندان «باسيل» «ائللى غالب گلن» دئمکدير، «باس» ايکينجي معنا دا باش معنا سيندادير. اوندادا «باسيل» «ائلين باشچى سى» اولور.

۱۰ - خزه لر

خزه لر باره سينده ۷ يوز ايلليگين تاريخ چي سى «م. خورتناسى» بئله يازير:

خزه لر و باسيل لر اؤزلرينين رهبرى و شاهى «وناسب سورهاب» ين سرکرده ليگي ايله «چور» ون (دربند) قاپيسيندان كچه رك «كورچاي» ين بو ساحيل لرينه يوروش ائتديلر.

خزه لر ۳۵۰ نجى ايلدن قافقاز او سیرادان آذربايجان و اونون قونشو اولكه لرينه ايلليک له گلميش و يورد سالميشلار.

خزه لر آذربايجان دا ائرادان قاباق يورد سالان قاشقاي لار، ساق لار، آرساق لار، وارساق لار، باسيل لر، شيراق لار، بولغارلار، بون تورک لر له اجتماعى - مدنى علاقه ياراديرلار.

«خزر» سؤزو «خز + ار» سؤزلريندن يارانميشدير. اؤدا ايگيدخز، انسان خز، كيشى خز، دئمکدير.

۱۱ - ختائى

ختائى سؤزو خت + اى سؤزلريندن يارانميشدير بوردا «اى» نسبت شكيلچى دير.

وارساق (وارساق + ى) آوشار (آوشار + ى) قايتاق (قايتاق + ى) كيمي «ختائى» آذربايجانلى لارين سوي کؤکونده دوران قبيله لر نين بيرى دير.

بيلديگيميز كيمي خ و ق سسلى يئرلرين ده گيشه بيلر. مثال: خات - قات اولار بيلر.

خاقان - قاغان «قات» گوجلؤ، محکم، اساسلى، سئجلميش معنا سيندادير. مثال (قاتى دشمن)

«آى» دا يعنى ياراديچى باشلانغيج اوندان (خت + آى، خات + آى، قات + آى)

يعنى محكم، گوجلو اساسلى ياراديجى «سايات نؤوا» نين بير شعرينه دقت يئتيره ك:

دئدبيلر كي شاه ختائي اتلى عالمي يارادان

بو خدان وار اتدين دنياني، كلامي يارادان
شعردن آيدين اولوركي XVII و XVII يوز ايلليكلرينده بئله ميفولوژي تفكرله
باغلي ختائي آدي آشيقلار آراسيندا حورمتله آيلارميش ختائي قبيله سي اوز آديني
اؤزونون ياراتدبغى دنيا، انسان، سؤز، صنعت ياراديجيسي «ختاي» دان
گؤتورموشدور.

ختايي قبيله سيندن اونلار جا تانينميش صنعتكار، بيليجي لر چيخميشدير.

كؤكو ختاي، ختا سويوايله باغلي بيليجي لر ين صنعتكارلارين چوخوسو
اؤز لرينه «ختاي - اي» تخلصو، ايكي نجي آدكي مي قبول اتميشلر. ائله «شاه
اسماعيل» ين تخلصونو «ختائي ده» بو سؤيون آدي ايله باغليدير. تبريز
ياخينليغيندا كي «ربع رشيدى» اونور سينته سينده كؤكو «ختاي» سؤيون دان اولان
اونلار جا صنعتكارلار وارميش:

«آلتين بۇغا ختائي»، «صولتي ختائي» كيمي

واختيله «ختائي» آدينا پارچادا اولموشدور. «ختائي» آذربايجان قبيله سي
خالجالاريندا اژدهانين ناخيشلاري قبيله نين آدي ايله آدلانميشدير. بو دليل
آيدنلاشديريركي، قبيله سؤي اينامي ايله باغلي بئل بوكانين - اژدهانين خالچادا
تصوير اولونماسي بو قبيله نين دوغما صنعتي دير.

اسكي خلق موسيقي سي «ختائي»، «ختائي ديواني» سي آشق موسيقي سينده

بو سؤيون، قبيله نين دوغما صنعت نمونه سيدير. «ختائي» هاواسي يوز ايلليكلر
بؤيو آذربايجان آشيقلارينين سئوديكلري دوغما هاوا اولموشدور.

بير داها آتيريق كي، سؤي صنعتي، او سيرادان موسيقي چوخ واخت اونو
يارادان قبيله نين آدي ايله ياشاميشدير. مثلاً اوغوز قبيله لر بندين «بايات» لارين
«باياتيسي»، «اووشار»، قبيله سينين «اووشاري» هاواسي، «گراي» لارين
«گرايلي» هاواسي «وارساق» قبيله سينين «وارساغي» هاواسي، «قايتاق» قبيله
سينين «قايتاغى» هاواسي و س. حتى بو آذربايجان قبيله لر ينين سلاح لاري دا
اونلارين آديني داشيميشلار. مثال او چون «وارساغي» قيلنج، «اووشاري» بيچاق
و س. آيندينلاشيركي بئل بوكا - اژدها شكيللي، ناخيشلي «ختائي» خالچاسي،
ختائي پارچاسي، ختائي هاواسي همين قبيله نين اؤزونه مخصوص صنعتي دير.

۱۲ - آغ ساق لار / قره ساق لار

آغ ساق (آغ + ساق) يوكسك، «اولگننه» تاپينان ساق معنا سيندادير.

قارانين گوجلو، شمال معنا سينني گؤز قارشيسيندا گنيرسك «قاراساق» شمال دا
ياشايان، گوجلو ساق دئمكدير.

بو دليل بير داها اثبات انديركي «ساق» لار تورك ديلى اولموش و اونلارين
تفكري بير اولموشدور.

۱۳ - قايي / قاي

خلقي اسكي دنيا گؤروشلريله باغلايان، اونون كئچميشيني آيدنلاشدير ماغا
يارديم ائدن سؤزلردن بيرى د. ده قورقوت بؤي لارينين گيريشينده ياد ائلدن
«قايي، قاي» قبيله آدي دير.

آراشدیرما آیدنلاشدیریرکی، «قایی» قبیله سی تاریخاً آز چوخ رؤل اؤینامیشدیر.

«قایی» اؤغوز قبیله بیرلشمه لرینده ندر، تاریخی افسانه یه گۆره «اؤغوز» دان سۇنرا حاکمیت «گون خان» کئچمیشدیر.

«گون خان» ین دؤرد اؤغلو اولموشدور. اونلاردان بۇیویو «قایی» دیر. «قایی» هم ده بۇیوک بیر قبیله نین آدی ایمش و او، چین دن توتמוש تاکیچیک آسیا یاکیمی بایلمیش دیر.

«قایی» قبیله سینین آدینا «قاي» شکلینده ده راست گلیریک. «قاي»، «قاي لار» قبیله سی، سۇبو اؤغوز قبیله لرینین سۇی لاری ایله قونشولوقدا یاشادیغی کیمی باشقا قبیله لر سۇی بیرلشمه لری ایله ده (قینیق لار، آغ ساق لار، قاراساق لار، قارا کئچیلی لر، قیزیل کئچیلی لر) یان - یانا یاشامیش و سونرالار قاریشمیشلار.

«قایی/قاي» آدی «قا» و «آی» ترکیب لریندن یارانمیشدیر. «قا» بیر سیرا تورک دیل لرینده اؤ سیرادان آلتای دیل لرینده «آیی»، «آیی بالاسی» دئمکدیر. «آی» یارادیجی، یارادیجی باشلانغیج معنا سیندادیر. «آی» سۇزو «قا» یا بیرلشمکله قبیله، «قا» (آیی) - نین حیوان اولمادیغینی، یارادیجی، اۇنقون اولدوغونو گۆزه چاریشدیرمیشدیر.

اۇندا «قایی/قاي» یارادیجی، یاخشی ایستر باشلانغیج آیی دئمکدیر.

نه اوچون اؤغوزلار «آی (قا)» نی اؤز لرینه آد قویموشلار؟ بللی دیرکی تورک دیللی کوتله لرده اؤ سیرادا آذربایجانلی لاردا «آیی» بوتون مئشه لرین صاحبی

سایلمیش اۇنقون دور. «قایی/قاي» قبیله سینین آدی باشقا بیر میفولوزی اینامدادا باغلی یاراناییلر. آذربایجانلی لارین اولو بابالاری داغ، قایا یا تاینمیشلار.

۱۴ - قاراباغ، آرساق

«قارا» و «باغ» ترکیبندن یارانمیش «قاراباغ» ین بیرنجی حصه سی، «رنگ»، «ییس» «قایغلی»، «بدبخت»، «شمال» ائله جه ده «باشچی»، «بۇیوک»، «گوجلو» آنلامی واردیر.

قاراباغین ایکینجی ترکیبی «باغ» ین باغ (ایپ)، دویون، باغ (باغات)، سۇی بیرلشمه سی سلسله سی، خلقین بیر حصه سی آناملاری داها چوخ یایلمیشدیر. دئمک قاراباغ - گوجلو، بۇیوک سۇی بیرلشمه سینین، خلقین باشچیسى، بۇلگوسو دئمکدیر.

تاریخاً بللی دیرکی قاراباغ «آرساق» دا دئمیشلر. «وارداق»، «وارساق» سوزونون فونتییک ده بيشکلیگی دیر.

وارساق (آرداق) یونان و روم قاینالاریندا «آرساق» فونتییک واریانتینین آدی چکیلیر. تورک دیل لرینده س، ج، ی سوزلری عوض له شیر «آرساق» سۇزو، ائله جه ده بۇیوک دؤلت یارانمیش سلسله سی «ساق» لارداندیر.

«آرساق» «آر» و «ساق» سۇز لرینین ترکیبندن یارانمیشدیر. «آر» ایگید، انسان، کیشی معنا سیندا، «ساق» ایسه بۇیوک قبیله بیرلشمه سینین آدی دیر.

بو سۇز «ار/آر» له بیرله شرکن، ساق ایگید، ساق انسان، ساق کیشی، قیرمیزی ساق دئمکدیر. ساق، یای و اوخ دئمکدیر. «ساق» (سا+اوق) آدینداکی اؤخو گونشدن گلن و اۇنا قایدان، یایی ایسه اونون یانلارا یاییلان شعاع سی و اوندان

يارانان كيمي نظرده توتولموشدور.

بئله ياي - اوخ (ساق) سؤسوزكى، گونش رنگيندن، قيرمیزی اولاردی. «آرساق» «آرداق» نه واخت سا تورک ديللى بيرلشمه لرینين عضوی اولموش، سؤنرا اوز آدینی سلسله سينه وئرمیشدير.

گورونور بو سلاله ياشادیغی و يايلىدیغی يئرلری اوسیرادان «قاراباغی» دا اوز آدیلا «آرساق» آدلاندير ميشدير.

«وارساق - وارساق لار» آذربايجان خلقي نين سؤی کؤکلرينده دوران گورکملی قبیله بيرلشمه لریندندير.

وارساقلار «اوزون حسن» ين چاغيندا مرکزی حاکمیتی ساياآلمايش دفعه لرله عصيان ائتميشلر.

اونلار اول «سلطان مراد» ا قارشى قارامانلى لارين عصيانينا قوشولموشلار وارساق لار تورک ديللى او سیرادان آذربايجان قبیله لریندنديرلر.

۱۵ - سیراق (شیراق)

سیراق (شیراق) «سیر (شیر)» و «آق» ترکیب لریندن يارانمیشدير. س، سؤزو، ش، سؤزو ایله عوضله شه ییلر. «سیر» ایشیق معنا سیندا «آق» ایسه شکیلچیسى دیر.

مثال: بیچ + آق، ساز + آق. اوندان سیراق / شیراق «ایشیق، شعاع وئرن» «شعاع بوراخان» معنا سیندا دیر. بئری گلمیشکن یازاق کی چیراق سؤزو ائله «چاراق» دیر.

«چار» ایشیق معنا سیندا ایشله دیلسه اوندان چیراق «ایشیق بوراخان» دئمک دیر. بئله اولدوقدا «چیراق» لا (سیراق، شیراق) بیر معنا لاردیر. «چیراق قالا» قالاسینین بئله آدلانماسی اونون بیر طرفدن ایشیق بوراخماسی ایله ایلگیلی دیرسه،

دیگر طرفدن سیراق، شیراق قبیله سی ایله باغلی دیر.

«سیراق» لار (سیر - یار - ایشیق - اؤد دئمک دیر) اؤدا، ایشیغا تاپینمیش و اؤزلرینی سیر، شیر، سیر (آق) آدلاندير ميشلار.

تاریخده «سیر» آدلی اؤغوز قبیله بیرلشمه سینه قوشولموش تورک ديللى قبیله وارمیش.

«سیراق» قبیله سینین خاذا لاریندان بیرى نین آدی «آب ساق» دیر.

بیزجه «آبساق» «آبا» و «ساق» ترکیبیدن يارانمیشدير. «آبا، آبوی» تورک ديللرینده «آتا» بؤیوک قارداش» دئمک دیر.

«آبساق» - ساق لارین آتاسی دئمک دیر. «ساق» ایسه «یای - اوخ» معنالی تورک ديللى سؤزدور.

آتالار سۆزۈ و مثلر ياخينليغى

مهداژادى - شنبه ۱۰ ايان ماه ۱۳۷۲

آتالار سۆزۈ، مثلر، خلقين حياتى و معيشتى، امك فعاليتى ايله داها سيخ باغلى اولان فورماجا كىچىك، معناجا گنىش نوع لردن يىرىسى دىر.

آتالار سۆزۈ و مثللرده خلقين حكمتى، خلق ذكاسى خلقين عصرلرده ن برى الده ائندىگى سىناق و تجربه لرین نتيجه لرى عمومى لشديريلر.

اونا گۆره دانىشيق دىلينده ايفاده ل بن داها جانلى، سر راست و تاثيرى اولماسى اوچون آتالار سۆزۈ و مثللردن استفاده اولونور.

ما كسىم گورگى يازير:

ان بويوك حكمت سۆزون ساده ليگينده دىر، آتالار سۆزۈ و مثلر هميشه قيسا اولور اونلاردا تام كتابلار دولوسو عاغيل و حس واردىر.

آتالار سۆزۈ و مثلر بىر - بىرينه چوخ ياخين دىر. بونلارى بىر - بىرىندن آيرماق چوخ واخت حتى چتين اولور، لاکن بونلارى فرقى لنديره ن جهتلرده واردىر. بو باره ده مختلف فيكىرلر سؤيله نميشدىر. بعضى تحقيقاتچى لار بو فرقى اونلارين گرامماتىك قورولوشوندا گۆرموش بعضى لرى حجم جه كىچىك و بؤيوك اولمالاريندا آختارميش بعضى لرى ايسه مثللرده داها چوخ مجاز، مقايسه، ايدىوم و... ايشله نديگينه گۆره آتالار سۆزلرىندن سئچىلد يگىنى قيد ائتميشلر.

مثلر چوخ زامان بو و يا ديگر حادثه يه عايد اولوب، ناتمام فيكىر ايفاده ائدىر. اگر آتالار سۆزونده محاكمه تام و هر طرفلى ايسه، مثللرده حادثه يه اشاره ائدىلر، آدى چكىلير، اوندا تاماملانماغا احتياج واردىر.

مثلر سۆز گليشى، تئز - تئز دئىيلن، بعضاً نامعلوم كىمى گۆرونن حادثه يه ايضاحات و ثرمك اوچون ايشله ن بىر جور سۆزلردىلر. دانىشيق زامانى، مثل وار: «آز آشيم آغريماز باشيم» شكلىنده ايشله دىلير دقت ائدىلسه آتالار سۆزلرى نين هاميسيندا تام محاكمه، بيتميش فيكىر، عمومى لشديرمه و نتيجه واردىر.

«آجاج بار وئرنده باشيني آشاغا سالار»، «هر شئى نازىك ليگىندن سىنار، انسان بوغونلو غوندان»، «حقيقت اينجه لر، اؤلمز»

مثللرده ايسه بو علامت لرى - كثرىتى بوخودور. چوخ زامان آتالار سۆزۈ مثله، مثل آتالار سۆزۈنه چئوريله بىلر، بونون اوچون مثل ده كى فيكىر تاماملانماق مقصديله بىر سۆز آرتيرماق كفايت دىر. اگر بو خاريدا آدلارنى چكديگىمىز مثل لرین آخىرلارينا كىمىد ير سۆزونو آرتيرساق فيكىر تاماملانماق مثل آتالار سۆزۈنه چئورمىش اولارىق

تاپماجالار

مه‌دازادی - شنبه ۲۹ آبان ماه ۱۳۷۲

آذربایجان تاپماجالاری خلق حیاتی نین بوتون ساحه لرینه عاید یازادیلیمیشدیر. خلق آن چوخ هانسی پئشه، هانسی اشیاء و حادثه ایله گونده لیک تماس دا اولموشسا، داها چوخ اونون حقیقده تاپماجا دوزه لتمیشدیر. تاپماجالاری موضوع اعتباریله تخمیناً آشاغیدا کی قوللارا آیرماق اولار:

ائو اشیالاری، گئیملر، حیوانلار عالمی، بیتکی لر عالمی، انسان و اونون بدن عضولری، ارزاق، میوه لر، سماجسم لری، یئر، طبیعت، طبیعی حادثه لر، مجرد حادثه لر حقیقده ... بوتون بو موضوع لاردا یارانان یوزلرله، مین لرله تاپماجا خلقیمزین مشغولیتی، حیاتا باخیشی، انسانلارا مناسبتی، ایشله تدیگی اشیالار، اولارین خصوصیت لری و ... حقیقده اؤزونه مخصوص بیغجام معلومات وئریر. اکینجیلیک، بیتکی لر عالمی حقیقده داها چوخ تاپماجا دوزه لدیلیمیشدیر:

بیر ساندیغیم وار مرندی

نه قیفیلی وار نه بندی

ائله آچیلیر یومولور

هئج کس بیلمه ز اؤفندی

سؤن بیت واسطه سیله «کلم» ین اساس نشانه لری نظره چاتدیریلیر. یا خود:

حاجی لار حاجا گندهر

عهد انده رگنجه گندهر

بیر یومورتا ایچینده

یوزاللی جوچه گندهر (نار)

آذربایجاندا موجود اولان بوتون میوه لر، بیتکی لر حقیقده ده تاپماجا واردیر. بونلار سینه لردن، سینه یه، عصرلردن کئچهرک یاشاییر، جیلانیر، تاماملانیر و یئنی دن دوزه لدیلیر:

آناسی یایماختین، آتاسی هه پیریم قوجا

قیزی ائلر گؤزه لی، اؤغلو ائولر ده لیس

بو تاپماجادا مئینه، اوزوم، ته نه یی تصویر ائدیلیر هه پیریم مئینه نین کؤکو، گؤوده سی، یایماختین قول، بوداغی، ائلر گؤزه لی اوزوم، ائولر ده لیس ایسه اوندان حاضرلانا مئ دیر.

آی، گون، اولدوزلار، سما، بولودیاغیش و ... حقیقده ده چوخلو تاپماجالاریمیز وار:

آتامین بیر دؤنو وار، قاتلاماق اولماز

اوستو دولو آغ اشرفی، ساناماق اولماز

آیدین دیرکی، بورادا «سما» و «اولدوزلار» نظره آلینمیشدیر. بعضاً خلق طبیعت حادثه لرینه اؤز خئیرینه و ضررینه، یعنی انسانا خدمتی باخیمیدان یاناشیر و تاپماجا دوزه لدیر:

اوچان بیر قوش گره ک دیر

ایشی تامام کلک دیر

ده بیر ماناجان وئره

خیرمانادا گرک دیر

بورادا «کولک» قصد اولونوب. عاغیل، فیکیر، یوخو، کؤلکه، آد و مجرد

مفهوملار باره سینده ده چوخلو تاپماجالار واردیرکی اوللاردان بیرین آشاغیدا

گتیرمکله مقاله میزه سون قویوروق:

ناردا وار، ناردادا وار

ناردان شیرین هاردا وار؟

ال تو نماز، بیچاق کسمز

اوندان شیرین، هاردا وار؟

کی بورادا دا «یوخو» نظره تو تولوب کی خیلی آترسان دیر.

سایا. اوزان. آشیق

مهدآزادی - یکشنبه ۱۲ شهر یور ماه ۱۳۷۴

ایلک آدی «ایشیق» اولان «آشیق» «دیریلی قوربانی» دان بویانا آشیق
عنوانیله تانیلمیشدیر. آشاغیدا کی معنالی سؤزلر، چوخدان بری خلق آراسیندا
دولاشیب، گزیر:

آغ ساققالیم «ایشیق» دیر، باهارا یاراشیق دیر

ویا خود:

من بو دونیادا آشیغام، آشیق دئیلم، ایشیغام

اوندان قابق آشیق، اوزان - دده آدیله سسله نمیشدیر. بو، او دئمکدیرکی
تاریخی - اجتماعی شرایطین عوض اولدوغونا گوره «اوزان» دا گنت - گنده یثنی
مضمونلار تاپدیقدا، شکیلین ده، ده بییشیب «اوزان»، «آشیغا» چنوریلیمیشدیر. لاکن
اؤز یترین آشیغا تاپشیران اوزان بیر ائل نغمه کارینین دا یترین توتوموشدور.

آشیق، اوزان، دده و اوللاردان قابق کی ائل صنعتکاری، نجه خصوصیت لرده
بیر سایاق اولموشلار. اوللار هامیسی سؤز قوشوب، ائل آغ ساققالی، ائل
نغمه کاری، خلقه یول گؤستره ر... اولوبلار.

ادبیات تاریخینه گوره آشیقلاردان اؤنجه «اوزان» لار، اوزان لاردان اؤنجه
«سایا» لار بو عنوان لارلا تانیلمیشلار، لاکن اوچولوق زامانیندا یاشایان «سایا»

اۋزانلىغا كىمى نە قەدەر مضمون لحاظىدىن عوض اۋلسادا «ساي» عنوانىن محافظه ائىمىشىدۇر. اۇنا گۆرە دە «ساي» نىن چوخلو معناسى اۋلۇبدۇر.

بىر «ساي» ايشىقلى، تمىز، پىر آدلانىرسا، اۋ بىرى يۈل گۆسترەن، آغ ساققال، شعر قوشان، اۋ بىرى ايسە مجلس آپاران، چوبان، اۋخويان، تاماشا گۆسترەن... آدلار قازانىشىدۇر. ممكن دور «ساي» بىر زاماندا چۇخلو عنوانلارى بىر يىردە داشىيا، لاكن مختلف دۇوزلردە كى «ساي» لار ائىل نغمە كارى اۋلاراق مختلف مضمونلار داشىمىشلار.

بونودا دئمه لىك كى «ساي» لار بىر قىسمى اۋز يىرىن اوزانلار وئرسە لردە دىگر مضمونلار داشىيان سايلار بىر قىسمى دە مالدارلىقلا علاقه دە اۋز حياتلار بىن داوام وئرمىشلر. بو سايلار آز مدت قاباق ايللرە كىمى يوردوموزون مختلف يىرلر بىندە ساياچىلىق لامشغول ايدىلر. ائىل نغمە كارلارى سايا، اوزان و آشيق شفاهى خلق يارادىچىلىغىندا اۋنملى رۇل اۋينامىشلار. «ساي» سۆزونون ايلك آنلامى اۋوچسولوقلا باغلىدۇر، قىدىم بابالارىمىز اوودان سۇنرا كوتلەوى اۋيونلار، شادىيانالىقلار ائىمىش، اوولادىقلارى حيوانلاردان اهلى لە شدىر بلمىش و اونلار بىن نسل آرتىمى ايله علاقه دار اۋىمە لردە دوزە لىمىشلر.

«بو سۇي» لر گىتتىد كىجە مراسم لر شكىلنە دوشموش چۇخ مشايعت ايله اۋنۇنوموشدۇر. بئله دراماتىك مژىت لى اۋيونلار اىندى دە خلقىمىز آراسىندا اۋلان «كۇسا - كۇسا»، «چوبان ياللى»، «قورد و قويون»، «اۋىمە»، «سايچى» و ساير خلق تئاتر تاماشالارىندا گۆستىرىلمە كدە دىر.

افسانە لره گۆرە «ساي» انسانلار بىن اولو باباسى آدم لە دنيا بىر گلمىشىدۇر. بىر

قىزىل اۋكوزون اوزەرى بىندە داناناندا، موسى چوبان اۋلاندا، اۋ آرتىق وارايمىش.

«سومر» لرىن دۇرد تانرى دان بىرىسى چوبان تانرى سى «دوموز» اۋلموشدۇر.

بو سايا ياخشى سايا

هامى يا ياخشى سايا

هم چشمه يە هم آيا

هم اولكره هم آيا

هم يوخسولا هم آيا

اوغورلو ياخشى سايا

بو نمونە دن آيدىن اۋلوركى، بورادا كى سايا چوخ قىدىم ميفىك گۆرۈشلرلە باغلىدۇر. «ساي» سۆزۈ آن قىدىم دۇرلردن باشلا ياراق خلقىمىز بىن آراسىندا بو گون دە بئله مختلف مقاملاردا، معنالاردا، مضمونلاردا اۋزونو اتالار سۆزۈ و مثل لردە ياشاتىمىش و ياشادۇر. اۋنلاردان بعضى لرىنە دقت يىتىرىرىك:

۱- «ساي» - تمىز، ايشىقلى، پىر، يۈل گۆسترەن معنالارىندا:

«ساي» دان ياندىران چىراق اۋلمە ز.

«ساي» بىر اۋلار اۋدا پىر اۋلار

«ساي» درد وئره نندە درمان دا وئره ر

۲- «ساي» سۇي سۇبلە بىن، اۋخويان، مجلس آپاران، دئيشىن، تاماشا گۆسترەن،

ائىل آغ ساققالى اۋلان هم دە صنعتكار معنالارىندا:

سۇيونو ترك ائدەن «ساي» اۋيونودە ترك ائدەر.

قويونون جانى چىخماقدا، «ساي» نىن سانى اۋخوماقدا

سو يو ياخشى اولان «سایا» نین، سؤیوده یاخشی اولار.

«سایا» هاردا، سؤی - سؤودا اورددا

«سایا» سؤوو اوغول تویو

سؤی دا «سایا» دا اوغول تویو

سؤی دا «سایا» اولار، سعی ده

«سایا» نی دئیشمه ده، سانی دؤیوشمه ده سینارلار

سؤی آغیل لا، «سایا» ناغیل لا تانینار

«سایا» سازی، سؤی آوازی

«سایا» چوخ اولان توی زای اولار

۳- «سایا» اووچو، چوبان معنا سیندا:

«سایا» نین واری داوار، داغین واری قار

«سایا» سؤزدن قورد گؤزدن تانینار

۴- «سایا» گؤزه ل، قامت لی، قیله، طایفا، اتل، اوبا، ماحال معنا سیندا:

«سایا» اصل نین سؤی نسل نین تانینار

«سایا» سانا، قان، قانا چکر

«سایا» سمت لی سو، سو آتلی اولار

بو مثال لار گؤستریرکی چوخ معنالی «سایا» ایشله نمه مقامینا گؤره اولو

بابالاریمیزیم تفکری طرزینده آن قدیم گؤروشله باغلیدیر. بابالاریمیز «سایا» نی

اؤزایشی ایله هامیدان بیلیجی و باچاریقلی بیلمیشلر و بو معنا دا:

سایا یاخشی سایادی

یئری یوردو قیادی

اؤنون گؤزه ل سؤزلی

یاتانلاری اویادی

بو خاریدا کی کیمی سایاچی سؤزو، ییزده سایاچی نین اتل نغمه کاری - آشیغین آن

اولو باباسی اولماسینا هنج بیر مه یئری قویمور. ایستر شفاهی ایستر سه ده یازیلی

ادیاتدا راست گلدیگیمیز چوخلو چوبان صورت لری هر یئرده خیرخواه اعتبارلی،

یول گؤستره ن آغ ساققال، ایناملی مودریک سیمالاردیر.

سایا ایله یاناشی «یوغچو» لاردا واختیله ایکی تئلی قوپوز جالمیشلار. قدیم

آذربایجاندا اولن بویوک قهرمانلار اوچون آغلاماق بیر عادت ایدی. قهرمان اولن

گونو جماعتی بیر یئره تویلا یاردیلار بو تویلا نیشا «یوغ» دئیهرمیشلر. (یوغلاما -

آعلاما) تویلانلار اوچون قوناقلیق دوزه لر دی، خصوصی چاغربلمیش

«یوغچو» لاردا ایکی رسم لی «قوپوز» چالیب اویناردیلار.

یوغچو قاباقجا مرحوم قهرمانین ایگیدلیگیندن دانیشیب اؤنو اویهردی، سؤزرا

غملی هاوایا کنچیب شانلی ایگید اوچون آغی دئیهردی. تویلانلاردا هؤنکور -

هؤنکور آغلا یاردیلار. «آغی» چیلار و یا خود «ساغو» چولار اؤله نین خاصیتینه،

حیاتدا کی چالیشمالارینا، گؤستر دیگی خدمتینه او یغون شعرلر، بایاتیلار سئچیب

اوخویارمیشلار.

آشیق آذربایجان خلقی نین سازلی - سؤزلو هنرمندی دیر. او، تکجه ساز چالیب -

اوخومور، بلکه ده آشیغین یوکسک لیگی خلق یارادیجیلیغینین داشیانی، باشادانی

و یایانی اولدوغو دور. داستانچی آشیق اؤز داستانیندا شعر، موسیقی و بدیعی سؤزو

بیرلشدیریر. خلق یارادیجیلیغینین ناغیل، روایت، نغمه، آنالار سۆزو، قاراووللی، تصنیف، بایاتی و... کیمی اینجیلرین یادداشیندا یاشادیب خلقه سؤیله بیر، دیلرلر ازیری اندیر.

آشیغین بوگون کی موقعیتی اؤتن گونلریندن آیری ده ییل. آشیق یارادیجیلیغی کئچمیش صنعتکارلارین یارادیجیلیغی ایله سیخ باغلیدیر.

آیدینجا دئسک آشیقدان سۆز آچماق ایسته یین، «اوزان» لاری اونو تامالیدیر. بو، اؤ دئسکدیرکی، آشیق صنعتی اوزان یارادیجیلیغینا سؤیکه ترک اؤنون یینورلری اوزه رینده بوکسلمیش، اوندان قیدالانمیش، اؤز باشلانغیچین اؤزان صنعتی چشمه سیندن گؤنورموشدو. «دده قورقوت» بؤی لاریندا خلق ایچریستنده ماهنی اؤخویان، بؤی سؤیله یین صنعتکار «وزان» آدلانمیشدیر. داستانین اؤن سؤرونده اؤزان صنعتی حقیقده چؤخ آنلاملی و دؤعرو دئییلیر:

«فولجا فؤپوز گؤتوروب ائلدن - ائله بؤی دن - بؤیه اؤزان گزر»

فؤپوز چالیب خالقین سئوینجینی، نیکیلینی، کده رینی، گنجلرین، قیزلارین محبتینی، یورد - وطن، ائل - اؤبا، خلق - سؤی - بؤی اوغروندا مبارزه سینی، وورشلارین ترم ائلدن، خالقین دشمنه قارشى نفرتینی آکولاندىران اؤزان اولارمیش. اؤزان / اوزان اصطلاحی حاقیندا فیکیر سؤیله یین بیلجی لر چؤخ اولموشدور. «پ - قور تئلی» «اؤزان» ی معین ورتتی اولمایان شعر نوعی سانمیشدیر.

«شیخ سلیمان افندی بخارا» (لغت جغتای و ترکی عثمانی ۱۲۹۸) اوزان سؤزونو بئله شرح وئیریر: «اوزان مانى طرزینده وزن سیز بیر نغمه و ترانه دیرکی قاراخان و اوغوزخان حکایه و داستانیندا سؤیله لرلر». «فریدون کؤپرولو»

یازیرکی اوزان داوول کیمی موسیقی آلتی دئسکدیر و سلطانین یوروشو زمانی چالیرلار.

دده قورقوت بؤی لاریندا بعضی اوزان لار هم ده «آپ اوزان» آدلانیرلار گؤرونورکی بئله اؤزان لار جهه ده قؤپوز چالیب دؤیوشچولری و وروشارو حلاندر ماقلا برابر اؤزلری ده قهرمانیقلار گؤستریمیشلر. دلیل لره گؤره معین وزنی اولمایان شعرلری و بعضی موسیقی آلت لرینی ده اؤزان آدلاندریریمیشلار، نه اوچون بیر سیرا موسیقی آلت لری و وزن سیز شعر نوعی اوزان آدلاندریریلیمیشدیر؟ بیرجه بو سؤالا بیر جواب وئرمک اولار:

- داها چؤخ اؤزان لارین آدی ایله باغلی موسیقی آلتی و شعر نوعی همین صنعتکارین آدین داشیمیشدیر. «فریدون کؤپرولو» اوزان سؤزونو «آلی یازیچی اؤغلو» نون «سلجوق نامه» سینده «ماهنی، شرفی، اؤخویان، چالیب چاغیزان، داستان سؤیله یین» آنلامیندا توش اولموشدور. بیز اوزان سؤزونو «آلی یازیچی اؤغلو» ندان آز اول باشامیش «یونس امره» نین آشاغیداکی شعرینده تصادف ائتمیشیک:

داغدان کئچدی لر هئزه نیم

پوزولدو تورلو دوزه نیم

بن بیر اوسانماز اوزانیم

داردیم واردیر اینلثریم

اؤزان سؤز اصطلاحی بیر چؤخ آذربایجان خلق با یاتیلاریندا، آنالار سؤزلرینده، خلق نغمه لرینده «صنعتکار» آنلامیندا ایشله میشدیر:

قیزیم قیزیم قیز آنا

قىزىمى وئردىم اوزانا

اوزان آغجا قازانا

قىزىم گىبە بزەنە

اوزان، اوزونە مخصوص بىر تارىخى - اجتماعى عامل لىرىن محصول دور. شېھە سىز بو عامل لىر دە بىشەد كىچە هنر ميدانين چاليشقانلارنى دا بىنى شرايطە گۆره دە بىشلىب، يوكسەلمە لىدىر.

«دە قورقوت» دان قىباق ياشايان اوزان لار سۆزىدا، آشيق عنوانى قازانمىشلار. لاکن «اوزان» ين آشيق اولماسى بىر گىچە دە اولمايشدىر.

يقىن كى، اوزان آشيقا چئوريلن مرحله دە، اوزانلا آشيق بىر باشامىشدىر. سۆنكى اوزانلاردان «دىرى» لى «قوربانى» يە كىمى «آشيق پاشا»، «يونس امرە»، «شىروانلى قاسىم» كىمى صنعتكارلارلا راستلاشيريق دئمەلى دۇرد قىرەن حدودوندا زمان لازىم اولوبكى اوزان، آشيق اولسون.

معلوم دوركى اوزان مرحله سى، اوزان - آشيق مرحله سى و آشيق مرحله سى، اوز جريانلارينا عايد يارادىجى - صنعتكار يىتىرىدىر دە قورقوت، دە يادگار اوزان مرحله نمايندە سى، آشيق پاشا، يونس امرە، شىروانلى موللا قاسىم اوزان - آشيق مرحله نمايندە سى، «دىرى» لى قوربانى، عابباس توفارقانلى، خستە قاسىم آشيق مرحله نمايندە سىدىر. اوزان - آشيقا چئوريلرکن قۇبوز، سازا و سۆى، قوشمايا و اوغوزنامە، داستانا چئوريلير.

تارىخى - اجتماعى عامل لىر ايرەلى لىشدىكچە بوتون «معلول» لار كىمى آشيق يارادىجىلىقى دا تكمىل لە شىر - سازين پردە لىرى، تىللىرى، بوتون ارگان لارنى تكمال تاپير. آشيق شعرى بىنى انكشاف اندير. ساز هاوالارى گىت - گىتە هم چوخالير

هم دە بىنى زيروەلرە آل تاپير اوزان - آشيق يارادىجىلىغىن بىر - بىرىندن آيىرماق اولماز.

اوزان يارادىجىلىغىن قىمتلى محصولو دە قورقوت كىتابىن «بامسى بىرە ك»، «قانتورالى» بۆى لارى شاه اسماعيل و آشيق غرىب داستانلارى ايله علاقه داردىر. اوزان يارادىجىلىغى مرحله سىندە تورک دىللىسى خىلقرين، خصوصيله تورکمن، اوزبىك، قازاقلىق، قازاخ، آذربايجان و اويغولارين صنعتى بىر - بىرىنە ياخين اولاراق، اوخشارلىقلارى داها چوخ دور. لاکن آشيق مرحله سىندە خىلقرين خصوصى يارادىجىلىغى اوزونە مخصوص فردى كىفئىت لىر قازانمىش هر بىر خىلقرين اوز روخونا - ذوقونا دردىنە، غمىنە، سۆنجىنە، قهرمانلىقلارينا، عىنە لىرىنە... بىر سۆزلە اوز كۆكۆنە باغلى مستقل انكشاف اندىب، فورمالاشمىش، بىر - بىرىندن فرقى بىزە رسىز صنعت نمونه سىنە چئوريلمىشدىر.

خىلقرين كىتاپدا تصور اولمادىغى اوزان كىمى، آشيق دا خالقسىز ياشامىر. خىلقرين معنوى ثروتين ساخلايان، گىت - گىتە آرتىرىب زنگىنلىشىدىن آشيقلار اولموشلار. ائل اوغلو آشيق خىلقرىمىز ين قايعى كىشى، زحمت چكىنى دىر. اونا گۆره دە بوتون عصرلر بۆيو خىلقرىمىز طرفىندن گۆزەل قارشىلانمىشدىر. آشيقا حۆرمەت، آشيقا احترام، آشيقا ائل اوغلو كىمى عنوان وئرمك ائللرىمىز ين قدير بىلدىگىن اثبات اندير. آشيقلار آدىنا چوخلو كىند، شەر، تىكىتى و... دوزە لىتمك ائلىمىز ين حۆرمەت ين داها چوخ معلوم اندير. بىرى گىلمىشكن يازاق كى، بئله گۆزەل آدىلى كىندلردن ايكىسى آراز قىراغىندا «اوزان» و «آشيقلى» كىندلرى دىر. بىر - بىرى ايله قۇنشو بو كىندلر نە زاماندا بو آدلارى داشير سالاردا بىزە معلوم دە بىل. لاکن، اوزان لارى حۆرمەتله ياد ائله ين كىندلى - شەرلىمىز آشيقلاردا درىندن حۆرمەت بىسلە بىرلر.

اۋزان - وارساق - يانشاق آدلاری

مهدآزادی - پنجشنبه ۲۱ فروردین ماه ۱۳۷۶

قدیم تورک مدنی محیطینده «قۇپوز» چالان صنعتکارلارا استفاده ائندیکلری موسیقی آلتینده او یغون اولاراق «قۇپوزجو» آدی دا وئرمیشدیلر.

«ماناس» داستانلاریندا «قۇپوزجو» سؤزونه راست گلیریک. قۇپوز + چو (قۇپوزدا چالیب چاغیران) سؤزو تورک خلقلری نین اکثریتینده «اۋزان» و «باخشی» نین مشترک عوض ائدیجیسی کیمی اۋنلارلا بیرلیکده فعالیت گۆستریمیشدیلر.

«قۇپوزجو» نون عموم تورک ائللرینده کی فعال ایشلک لیگینین علامتی دیرکی، بو آدقۇنشو مدنیت چئوره لرینه ده نفوذ ائتمیشدیلر.

«اوکراین» و «پۇلشا» خلقلری نین فولکلور صنعتکارینا، موسیقی - سؤیله بیجی لره وئردیکلری «کۇبزار» آدی تورک مدنی محیطیندن گلن قۇپوزچونون بیر باشا تأثیریندن میدانا گلیمیشدیلر.

«قۇپوز + ار» بیرلشمه سیندن یارانمیش «کۇبزار» قۇپوزچالان ار، قۇپوز چالان آدام معناسینی عکس ائندیریرکی بوداقۇپوزچونون دئمک اولارکی عینی دیر.

«قۇپوزجو» آدی چوخ احتمال کی «قۇپوز» و «اۋزان» آدلارینین سیخیشدیریلیب سیرادان پیخاریلما سیلا بیر زاماندا تدریجاً اۋز دۇغما محیطی نی

ترک ائتمیشدیلر.

«قۇپوزجو»، «کۇبزار» جرگه سینه داخل اولان «قوسان» دا «قۇپوز» سؤزونون تۆره میشدیلر.

بللی دیرکی قۇپوزون چۇخ واریانتلی تلفظو قۇرمالاریندان بیرى ده «قوس» و یا «قوس» دور.

ائرمستان فولکلور صنعتکاری «قوسان» اوکراین «کۇبزار» لارینین بیر باشقا تیپی دیر. مارافلی دیرکی، «کۇبزار» لارین موسیقی آلتی نین آدی «کۇبزار» اولدوغو کیمی «قوسان» لاریندا موسیقی آلتلرینین آدی «قوس» و یا «قوس» دور. «قوس» + «ان» قوس (قۇپوز) چالان آدام دئمکدیر. گورجولرین «قوسان» و یا «مقوسان» آدی دا «قوس» (قۇپوز) چالان آدام آنلامیندا دیر. چونکی اۋنلاردا «مقوسان» ین موسیقی آلتی «قوس» آدلانیلر.

«اۋزان» سؤز آچیمی ایله باغلی تورکولوژی فیکیرده مختلف ملاحظه لر موجود دور.

بو ساحه نین جیغیر آچانلاریندان بیرى اولان «ف - کۇپرولو» بیر مدت اۋز تدقیقاتلاریندا «اۋزان» سؤزونون ترانسفورماسیاسی نتیجه سینده یارانیدیگی گومانیندا اولموشدور.

سؤنراکی آراشدیرمالاریندا او، اۋزونون بو احتمالی نی اۋقده رده دقیق سایمامیش و «اۋزان» سؤزونون کؤکونو «اۋزماق» فعلینده آختارمیشدیلر.

«اۋزماق» ین تورک دیلرینده کی ماهنی اۋخوماق، چالیب - چاغیرماق آنلاملارینا اساسلانان گؤرکملی عالیم «اۋزغان» آدینین یارانیدیغینی و بو آدین

ماھنى اۇخويان، چالېب - چاغېران ائىل صنعتكارى معناسى كسب ائىدىگىنى
اېرەلى سورموشدور.

«م. سىد اوف» اگۇرە «اۋزان - اۋزان» ماھنى دا يارىشان، ماھنى دا اۋتوشن،
ماھنى دا قاباقلايان دئمكىدېر.

بىزىم قناعتىمىزە گۇرە «اۋزان» ين اساسىنى تشكيل ائىدن «اوزماق» فعلىنىن تام
فورماسى «يۇزماق» دېر.

«يۇرماق» «قام - شامان» ين سىستىمى نىن ماھىتى ايلە بېر باشا باغلىدېر. قۇبوز
چالېب - اوخويان قام (اۋزان) محض اۋنجه گۇرمە لىك ائىدىب گلە جكدن خىبر
گىتىن، اۋلا جاقلارى قاباقجادان معىن لىشىدىن، يۇزان دېر.

«قام» ين (اوزانىن) كىچىدىگى، اېرەلى لەدىگى، گلە جك حادثە لرى
قاباقجادان يۇزا بىلمە سى، يعنى «يۇزان» - «اۋزان» اولماسى ابتدائى دوشونجه و
اۋنون آدىرادىجىلىغى اوچون طىغى و ايناندىرىجى زمىن دېر.

«قام - شامان» ين دىگر آدىندا - «باخشى» دا باخچىلىق، اۋنجه گۇرمە لىك،
يۇزوجلوق آنلامى قابارىق دېر. «باخشى» نىن باخچىلىغى، گۇروجلويو ايلە
«اۋزان» ين يۇزوجلوغو، دىمك اولاركى، عىنى كىفئىتى عكس ائىدىرىر.

«اۋزان» آشىغا چئوربىلمە مىشدىن، اورتا عصرلردە اۋزان و آشىغىن بىر مدت
ياناشى ياشاماسى مشاھدە ائىدىلېرسە دە، سۇنرالار ياواش - ياواش بوتارىخى منظرە
دە بېشىر و ياناشى دورما رقابت لى قارشى دورما سچىە سى آلىر.

سۇن اوجدا اۋزانلار ين بىر قىسمىن آشىقلاشماسى، دىگر قىسمىن لېسە صنعت
ميدانى نىن ترك ائتمە سىلە نىجە نىن ھىمىن رقابت لى قارشى دورمانىن ايزلرى چۇخ

قابارىق شكىلدە اولماسى دا بىرسىرا داستانلار ين سوژەت خىپىندە سئزىلمكە دەپ.
اۋرتا عصرلر سىياسى قوھلر طرفىندىن سىخىشدىرېلىمىش اۋزانلار اېستر - اېستە مز
اۋزان صنعت ميدانىن ترك ائتمە يە مجبور اولموشلار.

اۋزانا حقارتلە باخماق، اۋنو اوزونچو، بۇش دانىشان حساب ائلە مك خلق
آراسىندا محكم لىمىش اېستە تىك قناعتە چئورېلىمىشىدېر.

اۋزانلار بىر مدت ھىمىن آدلار آلتىندا فعالىت گۇسترمىشلر. نظره آلساق كى،
«وارساق» و «يانشاق» صنعتكار آدى اولماقلا ياناشى، ھە دە ھىمىن آدداكى تورك
طايفالار ين (يعنى «وارساق» و «يانشاق»)، «وارساق» اراضى سىنىن و
طايفاسىنىن (اۋزاتىنا ايسە «وارساق» دىلمىشىدېر.

اۋزان صنعتىنىن سۇن مقامدا يانشاق و وارساق كىمى طايفالار ين آراسىنا
سىغىنىب ياشاماسى تصادفى دىيىلدى. ھىمىن قىلدىن اولان تورك طايفالارى آتلى
حىات طرزى كىچىرىر و حيواندارلىقلا مشغول اولوردولار.

«اۋزان» وارساق و يانشاق لارا اكراھلى مناسبتىن موجودلوغو يازىلى
قايناقلاردا قئىد اولونموشدور. اېندى دە جانلى دانىشىقدا ايشلىنمكە داوام ائىدن
«سارساق - وارساق دانىشما»، «يانشاقلىق ائلە مە»، «يانشىما»، «بو نە يانشاق -
يانشاق دانىشىر» قالىپلار يىندا، بۇش - بوش، يۇرچو، اوزون اوزادى، گۈە زە
دانىشماق سۇزونون - صحبى نىن يىثرىنى بىلمە مك مضمونو «كوراوغلو»
داستانىندا «آشىق سان، يۇخسا يانشاق سان؟!» سئوالى نىن وئرىلمە سى دە بو
مقامدا، آشىغا حۇرمتلە ياناشىلدىغىنى، يانشاغا - اۋزانا ايسە آرتىق ياخشى مناسبت
بىلە نىلمە دىگىنى، يوخارىدا آشاغا باخىلدىغىنى و حتى صنعتكار سايىلما ياراق الە
سالىندىغىنى گۇستېرېر.

قۇپوز

مەدازادى چەهار شنبە ۱۷ اردىبەھىست ماھ ۱۳۷۶

«قۇپوز» آدى اىلكىن، ابتدائى مرحلە دە، عمومىتلە، موسىقى آلتى مفھومونو
ايفادە ائتمىشىدېر.

داغستاندا ياشايان «نۇقاي لار» آراسىندا بو تارىخى تصور بو گونە دك
قالمىشىدېر.

«نۇقاي» لار خلق موسىقى آلت لىرىنىن ھامىسىنى «فۇموس» آدلاندىرىرلار
بوندان علاوه، «فازاخ» لارىن سىملى موسىقى آلتىندىن باشقا بىر سىرا آغىزلا چالينان
نفسلى آلتىرى «قۇپوز» (آغىز سۇموسو) آدىلا چاغىرماسى دا محض ھىمىن سىبب
دندېر.

بىزجە «قۇپوز»، «قۇپ» و «اوز» سۇزلىرىندىن يارانمىشىدېر. «قۇپ» اوجالىق،
بو كسك لىك آنلامى و تىرىر. «اوز» و يا «اور» قىدىم تور كجە دە نغمە، موسىقى،
آوازلى سس معناسىندا دېر.

اۇندا «قۇپوز» ون اوجالىقلا، گۇارقناعتىنە گلمك اۇلار. تارىخ منىع لىرىنە
گۇرە «قۇپوز» ون اىكى «تىپ» ى واردېر:

۱- كامانچا شكىلىندە اۇلان قۇپوز

۲- حاضىردا كى ساز قالىسىندا ابتدائى فۇرماسى خاطرلادان قۇپوز

«كامانچا» شكىلىندە اۇلان «قۇپوز» «اوغوز» لارا مخصوص دىلىدى. «قىل
كىياق» و «تتمىر كۇموز» آدلار يىلادا تانىنان بو قۇپوز نوعى اساساً «خاكاس» لار،
«شۇرلار»، قىرقىز و قازاخلار آراسىندا يايلىمىشىدېر.

كامانچا يانزەر قۇپوزلار يالنىز مخصوص مراسىملردە، باخچىلىق، قاملاما
پروسىلىرىندە چالىنىمىشىدېر.

«اوغوز» لارا مخصوص اۇلان سازا يانزەر قۇپوز حىيات طرزىنىن طلب لىرىنە
اوبىغون چئوك بىچىمە و خىردا اۇلچولرە مال ك دېر.

«كىتاب» ددە قۇرقود» دا تىز - تىز خاطرلانا «قۇلچاقۇپوز» ايفادە سىندىدە
گۇرونور كى قۇپوز تقريباً قۇلچادېر، يعنى كى، قۇل بو يىدادېر

بوندان علاوه، داستانين اوغوز باھادىرى «قانتورالى» يا حصر اۇلونموش
بۇ يۇندا «قۇلچاقۇپوز» لانا شى «قورولوچا قۇپوز» و «آلچا قۇپوز» ايفادە لىرى دە
ايشلىنىمىشىدېر.

«قورولوچاقۇپوز» اۇلسون كى، كۇكلنىمىش قۇپوز» آنلامىندا دېر. بونونلا بىلە
«قورولوچا» سۇزو بزە كلى، ياراشىقلى، سلىقە لى مضمونودا وئره بىلر. مقايىسە
اوجون «قورولو ائو»، «قورولو اۇتاق» خلق ايفادە لىرىنى يادا سالماق كفايتدېر
احتمال كى، «قورولوچا قۇپوز» ايفادە سى دە «قورولو قۇپوز» شكىلىندە دېر.

«قورولوچا» (اصلىندە قورونوچا)، اۇخشاما، عزىزلەمە طرزىندە اۇلان بىر
سۇبلە بىشىدېر. بزە كلى، ياراشىقلى مضمونو عزىزلەمە طرزىندە چاتدېران «آلچا
قۇپوز» ايفادە سى دە بو باخىمدان «قورولوچو قۇپوز» ون عىنى دېر.

ھرايكى دئىمىن تصوير ائلمىتى «قورولوچا» و «آلچا» سۇزلىرى «قۇپوز» ون

پاراشیقلی و بزه کلی گۆرکمه مالک موسیقی آلتی اۆلدوغونو عکس ائتدیریر.
«قوبوز»ون اتحاد اۆلونماسی ایله باغلی مخصوص روایتلردن ده
آیدیندیرکی، اۇ، هر آغاجدان دوزه لدیله ییلمز. «قوبوز» دوزه لدیلن آغاجلارین
بیر قسمی بئله دیر:

جام «قاراقای»، جویز، توت، آردیج، سیدیر آغاجی و سایر. ان قدیم
چاغلاردان قوبوزون تئلری آت قوبروغونون توکوندن قیل دان دوزلدیلمیشدیر.
قوبوزون پرده لری ایسه قویون باغیرساغیندان حاضیرلانمیش کیریش دن پرده
باغلاماق عنعنه سی اوزون مدت داوام ائتمیشدیر. آت قیلینی سۇنرالارایک تئلرو
مثال سیملر عوض ائتمه ده کیریش اوزون زامان قوبوزا، داها سۇنرا ایسه سازا پرده
باغلاماق اوچون استفاده ائیلن اساس واسطه اۆلموشدور بیرنجی یوز ایلیگین
اۇرتالارینا قدر آذربایجان سازیندلیرینن اکثریتی سازین پرده سینی کیریش دن
دوزه لدیردیلر.

تاریخ و فولکلور قایناقلاری قدیم تورک قوبوزلارینن اساساً ایکی و اوج
تئللی اۆلدوغونو گۆستریر.

ایلیکین ابتدائی مرحله ده قوبوزدان قام - شامانلار مراسم آلتی کیمی استفاده
ائتدیگیلریندن اۇنون ایکی و اوج تئللی اۆلماسینی مخصوص ماهینده اۆلان بیر
مسأله حساب ائتمک ممکوندور.

بئلی دیرکی، قام - شامان تصور و سیستمینه گۆره اوج عالم موجوددور:

۱- گۆیلر عالمی

۲- یئر عالمی

۳- یئر آلتی عالم

بو اوج عالمین ایکسینده - گۆیلر عالمینده و یئر آلتی دنیادا اۆلان روحلار
میفلوژی مراسم آلتی - قدیم قوبوز همین عالم لرله علاقه یارادا ییلن (بعضاً اۇنلاری
تمشیل ائدن) واسطه کیمی دوشونولدویوندن اسکى میفیک تصورده گۆره ایکى
تئللی قوبوزون تئلریندن بیرى گۆیلر عالمینن، دیگرى ایسه یئر آلتی عالمینن
روحلاری ایله باغلیدیر.

اوج تئللی قوبوزلارا گلینجه ده، بئله گومان ائتمک اۆلارکی، گۆرونور، بعضی
طایفالارین (او جمله دن ده اۇغوزلارین) قام - شامانلاری هر اوج عالمی
اۆزلرینن تأثیرى دایره سینده ساخلاماق ایسته میش و بو مقصدله ده قوبوزدا اوج
تئلین اۆلماسینی گره کلی سایمیشلار.

صنعتین تاریخی منظره سی گۆستریرکی، «قوبوز» آیری - آیری بۆلگه لرده بیر
سیرا دیگر آدلاردا قازانمیشدیر. بونلاردان ان چوخ یاییلانی «تانبور» و اۇنون
چشیدلی واریانتلاریدیر:

«تامبور»، «دۇمبیرا»، «دومبورا»، «دومبوراک» و سایر.

«تامبور» چالدم سینه ده بئش ایل قالدیم بینه ده

بئش ایله ایندن، قالسام اون-وتامرام یئنه ده

«قوبوز» لایاناشی «تانبور» آدینن ایشلنمسی و سۇنرادان بو آدین اوستونلویو
اله آلماسی آشاغیداکى سببله باغلی اۇلاییلر. قوبوز قام - شامان مراسملرینده
استفاده اۆلانان مهم واسطه لردن بیرىسی اۆلدوغو اوچون یئنی دنیا گۆروشو تورک
معنویاتینا یئریدیکدن سۇنراقام - شامانلیق عنصرلرینی، او سیرادان دا موسیقی

آشيق شعري نين مارقلى شكيلى «تصنيف»

مهزادى - دوشنبه ۳ بهمن ماه ۱۳۷۳

آشيق شعري نين مارقلى شكيل لريندن بيري ده «تصنيف» دير.

بو شكيل اساس اعتباريله شفاهى ادبى تيميزدا سون دۇرلردن تۇبلانيب، چاپ ائديلميشدير.

ساده، آيدين و آچيق بير ديلله قۇشولموش تصنيف لر ين هر بير مصراع سيندا ۵ يا ۴ هجا اولور، بندلرين سايى سى ايسه سريست (آزاد) دير.

تصنيف لر «يونس امره» نين ياراديجليغيندا اولماسى بوشكيلده قديم اولدوغونو نمايش ائديرير، بش هجالى تصنيف لردن اورنك:

قيدديم ياي اولدو
ايشيم واي اولدو
عومروم زاي اولدو
عشقين ييندن

دينله زاريمى
آتددم عاريمى
وئرديم سريمى
عشقين ييندن

«ملاجوما» نين ياراديجليغيندا «تصنيف» اوستونده بير شعر آشكار

ائديلميشدير:

آغلايب گوللهم
گؤز ياشين سيللهم

قوربان كسيللهم
سن بيزه گلسن

گئتمه كوسهرم
قوربان كسهرم
يئل تك اسهرم
سن بيزه گلسن

«آشيق آلى» و «آغ آشيق» ين ياراديجليغيندا تصنيف لر خصوصيله يئر توتموشدور. «آشيق آلى» نين مهارتين سؤز اينجى سين دوزمك آشاغيدا كى تصنيف يندن ده دويماق اولور:

قلىمده اولور
آشيق معشوقسوز
قالاندى، قالان
نالاندى، نالان

غربنده قالماق
غيريسين آلماق
خيالا دالماق
بالاندى، بالان

«آشيق آلى» نين اوستادى «آغ آشيق» دا چۇخلو تصنيف لر يازيب.

«آغ آشيق و سوسنبر» داستايندا بو شكيل ده ن داها آرتيق فايدالانميشدير. آشاغيدا كى تصنيف نمونه سى كى ۴ هجالى دير، فورم باخيميدان دا آنترسان و دقتى جلب ائديجى دير:

ياسايل باشلى
شوخ باخشلى
چاتما قاشلى
ياساراشيقلى

سوسنبريم

قولاج ساچدی

آغزین آچدی

سوسنبریم

«آشیق آغ» دی

خوش سوراق دی

سوسنبریم

معاصر شاعرلردهن «صمد و ورغون» ون دا «تصنیف» نمونه سینده قوشقوسو

واردیر:

ای باهار یازیم

سن هنر گؤستر

دورنا آوازیم

من شعیر یازیم

آشیق، بالابانچی، خواننده

مهدآزادی - دوشنبه ۳۰ مرداد ماه ۱۳۷۴

بعضی منطقه لرده «بالابان» لای چالیب اؤخویان آشیقلا، بعضی یئرلرده ده بالابانسیر مجلسی کئچیریرلر.

بالابان سازین یانینا ائله - بئله گلمه میشدیر. انکار ائدیلمز بیر حقیقتدیرکی، چؤخلو کند تویلارینا تاریخاً آشیق و زورناچی گتیرمیشلر. گوندوزلر کندستانین اؤغلو، قیزی، گلینی، قوجاسی، قارا زورنانین چالدیغی هاوالارلا، شادلانیب، اوبناییب، گولوب و آخاملار آشیقلا رین سؤیله دیکلری داستانلارا، اؤخودوقلاری خدنگی سؤزلره ماراقلا قولاق آسمیشلار.

بو انستیتین، یاخینلیغی نتیجه سی اؤلاراق بعضی ساز هاوالاری سازدان زورنایا بعضی زورنا هاوالاری دا سازا کئچمیشلر.

بالابان سازا خصوصی ریتم، اولچو و آهنگ گتیرمیشدیر. بالابانسیر آشیق پیس معنادا سربست حس ائدیر. ریتمی لازیمی کؤکده آپاراییلمیر، بعضاً طلب اولونان کیمی یوخ، معلوم نؤرمالاردان خارج چالیب، اؤخوبور.

لاکن ساز بالابانین کؤکو ایله علاقه لی کؤکله ندیکده آشیق هر بیر هاوانین آهنگنه، کؤکونه اویغون چالیب اؤخوبور و کنارا چیخا بیلیمیر. بالابان آشیقین اؤخودوغو سؤزلری چالدیغی هاوانی تکرار ائتمه کله، سؤز و موسیقی

رونق لندیریر، مجلسه تام چاتدیریر، هله اوسته لیک آشیغین نفس ده رمه سینده ده امکان یارادیر. بودا قانونا او یغون بیر حال دیرکی، سازین قولوندا کی دانیشان پرده لرین سایه ایله بالابانین دانیشان پرده لرین سایه ایله بالابانین دانیشان دویمه دیبلرینن سای لاری برابر دیر.

آشیق لارین بعضی سی تک سازلا مجلس آپار سالاردا بعضی سی ده خواننده ایله یاناشی چالیب اوخو یورلار.

آشیق لار اذربایجانین شعر وزنی (هجا) ایله یاناشی عرب - فارسی (عروض)، وزینده ده استفاده ائدیرلر. مثلاً «مخمس»، «تجنیس» و «دوبیت» مثلود یالاری بیجور قورولموشدور. لاکن بونونلا بئله ۱۰۰ دن آرتیق ساز هاواسی ایچهریسنده اؤنلار چوخ آزلیق تشکیل ائدیرلر. عینی زاماندا عروض - غزله باغلی، موغاملا یاخینلیغی اؤلان بو هاوالارین هر بیرینین ایکی یوزدن آرتیق (مخمس، دوبیت) بعضاً ایسه ۵۰۰ ایله یاخین (باش دیوانی، ایاق دیوانی) یاشی واردیر. بو مدت ده آشیق لار اؤنلار خالار، گوللر، رنگلر علاوه ائدهرک، او بیرى ساز هاوالارینن آهنگینه یاخین بیر مقاما گتیرمیشلر، داها دؤغروسو، محیط همین هاوالاردا ال گزدریمیش، اؤز یرلی فولکور و طبعی ایله قووشدورموش او بوشدورموش، علاوه سس، نفس و ثرمیش، نهایت آشیق لار بونلاری ذوق لرینه، باخیشلارینا و صنعت لرینه او یغون بیر شکلده سالمیشلار.

آشیق ادبیاتی یازیلی ادبیات لایقنی کیفیت لر کسب ائدیپ، زنگینه شدیگی کیمی آشیق موسیقی سینده موغاملا علاقه ده چوخ شئی قازانمیشدیر. آشیق صنعتی نین غزلله موغاملا یاخینلیغی موغامین بشیگی اؤلان شیروان داها

چوخ دور، شیروان دا تا آتویلار خواننده سیز، عینی زامان آشیق سیز کئچمه میشدیر.

گنجه طرف لرینده آشیق لارلا زورناچی لار توی لاری مشترک کئچیردی کلری کیمی شیروان دادا خواننده لرله آشیق لار توی لاری بئله جه مشترک کئچیرمیشلر. شمکیر آشیغی بالابانچی نی، همیشه اوزونه یولداش ائندیگی کیمی شیروان آشیغی دا خواننده ایله اونسیت باغلامیشدیر. خواننده ایله آشیغین اونسیتندن بیر آسامیل یارانمیشدیر. آشیق دسته سی یش نفر دن، آشیق، بالابانچی، خواننده، قوشا ناغاراچی، دمکش دن عبارت اولموشدور. بو اؤزلویونده معین قانونا او یغون انکشاف پروسه سینین نتیجه سی کیمی میدانا چیخمیشدیر. آشیق بونونلا هئج نه ایتیرمه میشدیر.

دسته نین باشچیسى، یول گؤستره نی، اداره ائده نی، اوخوبانی، سؤز دوزوب قوشانی، داستان سؤیله یه نی یئنه ده آشیق دیر. سؤال اولونا بیلرکی شیروان آشیق لارینین ایفاجیلیق صنعتی اگر موغامانا، خواننده صنعتینه بو قدهر یاخیندیر سا، بو منطقه نین آشیق صنعتینه لازیمی وار می؟ خواننده بورادا آشیق لاری عوض ائده رمی؟ قطعاً یوخ خواننده غزلخوان دیر، اوخوبان دیر.

شیروانا، موغانا سؤز دوزوب قوشماق اونون امک آداملارینی، گؤزه للرینی ترم ائتمک، چوخ سایلی کلاسیک داستانلاریمیزی یاشاتماق خواننده ایشی دئیل. بالابان سیز اوخوبان آشیق لار (تک ساز آشیق لاری) جیغالی قوشما هاوالاری ایله اوخونان شعرلرین بندلری آراسیندا مناسب ائل با یانیلاریندان استفاده ائدیرلر. اؤنلارین بو ایشی آرادا کی بوشلوغو دؤلدورور، رنگارنگ لیک یارادیر.

خواننده شیروان و موغان دا دسته یه باشچیلیق ائتسه ده بورادا صنعت باخیمیدان اوستونلوک قازانان بالابانچی دیر. گنجه آشیقلا رینین مجلسینده بالابانچی بۇش و اخت تاپان کیمی آغاچا آتیر، قارا اوللی دئیر، آدمالاری گولدورمه یه چالیشیر. آشیقدا بونا امکان یارادیر. شیروان دا ایسه بالابانچی بیر - بیریندن گؤزه ل خالق هاوالاری چالماقلا هامینین قلبی نی اله آلیر اؤزونون باجاریق و استعدادینی نمایش ائتدیریر.

آشیق شعرینده ساز هاوالاری

مهدآزادی - سه شنبه ۲۶ فروردین ماه ۱۳۷۴

اولو خلقیمیزین ایستکلرین ترنم ائدهن آشیق سازی، ۱۰۰ دن آرتیق «هاوا» نین جوشغون موسیقی پیناری دالغالی آهنگ ده نیزی دیر.

سازدا چالینان هاوالار مختلف موضوعلار اوسته کلاسه اولوب، دورلو - دورلو بؤلگولره بؤلونه ییلرلر. هاوالار، شنلی - سئویج، کدهرلی - غملی، مبارزه - قهرمانلیق موتولرینه گؤره ردیفه دوزولورلر.

هابئله، هاوالار سازین کؤک اساسیندا آلتي بؤلومه بؤلونه ییلرلر. لاکن سازها والاری هانسی شعر فورماسینا گؤره ده مهم بؤلگولر یارالديرلار:

«گرایلی»، «قوشما»، «تجینیس»، «باياتی»، «خلق ماهینسی»، «دیوانی» شعر فورمالاری اوزره، سازهاوالاری آلتي اؤتملی بؤلگویه بؤلونوب، هرهاوا اؤزونه مخصوص شعر ایله بیرله شیب، ساز سؤز و حدتین نمایش ائتدیریرلر.

آشاغیدا گلن سازهاوالاری نین آدی آشیق شعر فورماسیله علاقه دار اولاراق آلتي بؤلگوده یازیلیبدير.

چؤخو عمومی هاوا، آزی ایسه محلی هاوالار سیراسیندا اولان بوسازهاوالاری «آذربایجان خلق یارادیجی لیغینین انکشافی» کتایبیدان گؤتورولوب اؤخوجولارا تقدیم اولونور:

۱- «گرایلی هاوالاری»

۱- آتلی کواوغلو

۲- آياق جلیلی

۳- آزاقلی دو بیٹی، توووز دو بیٹی

۴- باش ساری تئل، گه وهری

۵- باغداد دو بیٹی

۶- بۇرچالی دو بیٹی

۷- وان آغزی، فخری، توراجی، لاجینی

۸- قازاخ دو بیٹی، ذوالفقاری، میرزه دو بیٹی

۹- ایران دو بیٹی

۱۰- محمد حسین، کوردو گرایلی، حیدری

۱۱- مؤللا جمعه دو بیٹی، شکی دو بیٹی

۱۲- نخجوان گولو

۱۳- اورتا ساری تئل

۱۴- پاشا کؤچدو، آذربایجانی

۱۵- کوراوغلو بحری سی

۱۶- گرایلی

۱۷- مینا گرایلی، ایمران گرایلی

۱۸- پیشرو

۱۹- سالاما گرایلی، جینالی گرایلی

۲۰- صیادی

۲۱- ترس گرایلی

۲۲- تجنیس

۲۳- حجاز گولو

۲۴- شیرین قالا

۲۵- شاهسونی

۲۶- شمکیر سارایی

۲- «قوشما هاوالاری»

۱- آغیر شریل، گؤیجه گؤزه لله مه سی

۲- عایاس شکسته سی

۳- آشیق حسینی، داستانی

۴- بهمنی، بوزوغو

۵- بایرامی، گولایی، گؤوهری، قارا کهری، پرده سیز

۶- بادامی شکسته

۷- قوبا کرمی

۸- غربتی کرم

۹- قهرمانی

۱۰- قافییه

۱۱- قارا گؤز

۱۲- قارا باغ قایتاغی

۱۳- قمرجانی

۱۴- دؤیمه کرمی

۱۵- دؤشه مه کؤر اوغلو

۱۶- دؤل هجران

۱۷- دبلغمی

۱۸- دوراخانی

۱۹- ائل هاواسی، قاراچی، درویشی، آلی خان قایتارماسی

۲۰- زارینجی، کؤهنه زارینجی

۲۱- ایران کرمی سی

۲۲- ایروان چو خورو، چور خور او با گؤزه لله مه سی

۲۳- یانیق کرمی، نوروز کرمی

۲۴- یورد یثری، گؤی آلی - گؤی چالی

۲۵- یونگول شریلی

۲۶- کرم کؤچدو، اوپرا کرمی سی، ارس برکرمی، اسلی - کرم

۲۷- کرم گؤزه لله مه سی، احمدی کرم، کرم شکسته سی

۲۸- کؤر اوغلو بوزوغو، شاه اسماعیلی، بوزوغو کؤر اوغلو

۲۹- کؤر اوغلو قایتاره سی

۳۰- کؤر اوغلو رباعی سی

۳۱- کشیک اوغلو

۳۲- کؤهنه گؤزه لله مه سی، آران گؤزه لله مه سی، شمکیر گؤزه لله مه سی

۳۳- گوللو قافییه

۳۴- گؤیجه گولو

۳۵- گؤیجه قایتارماسی

۳۶- گیله نار - قازاخ سبزه سی

۳۷- میسری

۳۸- منصورى

۳۹- میخه بی، قازاخ یورد یثری

۴۰- میرزه جانی، کسمه گؤزه لله مه

۴۱- محمد باقری، شقایبی، بۇرچالی هاواسی

۴۲- نجفی

۴۳- نخجوانی

۴۴- عثمانلی بوزوغو

۴۵- اووشاری، افشاری

۴۶- اورتا جیلی

۴۷- ساللا ما کرمی

۴۸- سلطانی

۴۹- سئیرانی

۵۰- سمندری، سوسنبری

۵۱- ساری نۇرپاق

۵۲- عرفانی، روحانی

۵۳- هجران کرمی سی

۵۴- جنگی کۆر اوغلو

۵۵- شیروان کۆچری سی

۵۶- شیروان شکسته سی

۵۷- شئشنگی

۳- «تجنیس هاوالاری»

۱- تجنیس

۲- جیغالی تجنیس

۴- «بایاتی هاوالاری»

۱- ائل بایاتیسی

۲- کۆچ بایاتیسی، آت اوستو

۳- چوبان بایاتیسی، قایاباشی

۵- «خلق ماهنی هاوالاری»

۱- واقف گۆزه لله مه سی، واقفی

۲- قاراباغ شریلی سی

۳- گۆده ک دۆنو، آیدینی

۴- تاهاری، ابراهیمی، قارا تئلی

۶- «دیوانی هاوالاری»

۱- آباق دیوانی، عثمانلی دیوانی، میدان دیوانی

۲- باشی دیوانی، سرخنائی، مجلس دیوانی

۷- «مخمس هاوالاری»

۱- باش مخمسی،

۲- کۆر اوغلو گۆزه لله مه سی

۳- اورتا مخمس

۴- جیغالی مخمس

آشيق صنعتين نين داستانچيلىق دب لرى

مهدآزادى - چهارشنبه ۱۳ اردیبهشت ماه ۱۳۷۴

آشيق صنعتى مختلف موضوعلاردان بحث آچير، هنرمندى چئشيدلى سيناقلاردان كئچيردير. آشيقين دئيم طرزى، ايفاجيلغى، چاليب - چاغير ماغى، مجلس كئچيرمه سى و... اؤنون، ائل ايچره، نه قدهر باجاريقلى اؤلدوغون بلنديرير.

داستانچى آشيقلار داستانچيلىق عنعنه لرين ياساتمالي، گله جك نسيللرده تاپشيرماليديرلار. داستانچى آشيق داستانى باشلامادان اؤل، سازى كؤينك دن چيخاران كيمي «شرختائى» پرده سينده، «باش ديوانى» هاواسى اوسته استادلاردان نصيحت آميز بير شعر اؤخويور.

بونو آشيق ايلك نوبه ده ايفاجيلىق باخيميندان ائدير. آشيق «پس» دن باشلايب «زيله» دؤغرو چاليب - چاغير ماغينى داوام ائديرير، يعنى آشيق «پس» دن ياواش - ياواش «زيله» قالخير و سسینی نظاماسالير. آشيقين «شرختائى» پرده سينده «باش ديوانى» هاواسيله چاليب - چاغير ماغا باشلاماسى ايسه تاريخى باخيمدان دا مارقلى دير.

آذربايجان داستانى تاريخيندن معلوم دوركى، شاه اسماعيل ختائى آشيقلارا دهرين حؤرمت بسله ميش، آشيقلار طرفيندن ده بؤيوك حؤرمت قازانميشدير.

آشيقلار ختائى نين غزل لرينى سازدا اؤخوماغى، مجلسى اؤنون شعرلى ايله آچماغى اؤزلى اوچون شرف سايميشلار.

مجلسلى ختائى شعرلى ايله باشلاماق هله اؤنون اؤز دؤورونده بير عنعنه يه چئوريلميش، بو عنعنه عصرلردن برى داوام ائدره ك ياشاماق حقوقو قازانميشدير. ختائى غزل لرينين سازدا اؤخونماسى عيى زاماندا «ديوانى» آشيق شعرينين ده فؤرمالاشيب ميدانا چيخماسينا سبب اولموشدور. بوندان سؤنرا هر بير استاد آشيق غزل - ديوانى يازماغا مئيل گؤستميشديركى، مجلسلراؤنون شعرى ايله آچيلسين، اؤنون دا شعرى «شرختائى» پرده سينده «باش ديوانى» هاواسى ايله اؤخونسون. آشيق «باش ديوانى» هاواسيندان سؤنرا ايكنجى «تجنيس» هاواسينا كئچير. «تجنيس» آشيقين سسى نين نظاما دوشمه سينده اشتراك ائدير، مجلسى حاضرلايرير. دينله ييجى آشيقين صنعتكارلىق مهارتيني تجنيس دئمه سى ايله معين لشديرير. تاريخاً آشيقلار «تجنيس» دن مجلسين قيفيل بند يئرینده استفاده ائديلر. چونكى، بديعى جهتن قيفيل بند نسبتاً مكمل اولان تجنيس آشيقدان داها بؤيوك استعداد طلب ائدير. تجنيس اؤز جاذبه دار قافيه لرى جناس لارى ايله سئچيلن صنعت نمونه سيدير.

آشيق اوچونجوده «ائل هاواسى» چاليب دايانير، بو شوخ و مودريك مئلوديا مجلسده خوش احوال روحيه يارادير. عموميت له آشيقين بو اوچ ساز هاواسينى نئجه ايفا ائتمه سى همين هاوالار اوسته اؤخوماق اوچون، نه جور شعر متن لرى سئچمه ك، ايلك حركت و داورانيشى - اؤنون آشيقلىق باجاريغينى نمايش ائديرير. بو مقدمه بير نوع اؤنو مجلسه تقديم ائدير. بوندان سؤنرا آشيق هانسى داستانى

باشلاماق اوچون مجلسله مصلحتله شیر، تاپشیریق گۆزله بیر.

آشیق داستانی باش دیوانی ایله یعنی استادنامه ایله باشلایب، مخمس - دوواق قاپما ایله تاماملاییر. لاکن بو حکمو بوتون داستانلاریمیز حقیقنده وئرمک اولماز. سونو خوشبختلیگه ییتن محبت داستانلاریمیز حقیقتاً اوج استادنامه ایله باشلایب بیر مخمس - دوواق قاپما ایله تاماملانیر. «نوروز و قنداب» «شاه اسماعیل و گولزار»، «عاباس و گولگز» داستانلاری بونا مثال اولاییلر. لاکن سونو فاجعه ایله ییتن محبت داستانلاریندان «اصلی - کرم» یین حتی «قوربانی» داستانی نین سونوندا مخمس - دوواق قاپما اوخونا ییلرمی؟ یا خود «کوراوغلو» نون ایده آل یاد ائله مبارزه آپاریب یوردو آزاد و خوشبخت گۆرمکده دوواق قاپما یا نه احتیاج وار؟

بس، بو داستانلارین سونوندا مخمس - دوواق قاپما یئرینه بیر شئی دئیلمه ییب می؟ البته، دئیلیب. آشیق ادیتاتیندا کی «جاهان نامه» لر سؤیله مک عنعنه سی دده قورقود داستانلاریندا داها گوجلو اولوب، بیر چوخ بوی لارین سونوندا، تکرار اولونوب:

هانی اؤیدویوم آره نلر

دنیادا منم دئیئه نلر

یترگیزله دی، اجل آلدی

فانی دنیا یئنه قالدی

گلیملی - گئدیملی دنیا

سؤن اوجو اولوملو دنیا

بو بدیعی پارچا «جاهان نامه» لرین ییزه گلیب چاتمیش اولمز نمونه لریندن دیر.

«مخمس دوواق قاپما» لار انسان داشوخ احوال - روحیه یاراتماق مقصدی داشیرسا «جاهان نامه» لر دنیادان نچه - نچه یئیلمز افسانه وی قهرمانین، محبت آشیقین کؤجدویونو سادالاماقلا، باداسالماقلا، انسانی دؤزوملو، صبرلی، اراده لی اولماغا چاغیریر، اونا بیر نوع تسکین لیک وئیریر.

عنعنه یه گۆزه قهرمانلیق داستانلارینین اولینده «وجودنامه» لر وئریلمیش، قهرمانین بیر یاشیندان یوز یاشینا قدره کی فیزیولوژی، پسیکولوژی، فیزیکی انکشافی، آیری - آیری دؤورلرده کی هنر و باجاریغی ایزله نیلمیشدیر.

کوراوغلونون، شاه اسماعیل یین داستانلاریندا اولده استاد نامه کیمی وئریلمیش «وجودنامه سی» بو نقطه نظرده چوخ ماراقلی دیر ییرمی دؤرد یاشیندا «بوز - بولانیق آخان سئله» بنزه یین قهرمان سون دا دئییر:

سکسن مین ده، سینیر ائنه ر دیزینه

دوخسانیندا، قوبار قونار گوزونه

کوراوغلو دئر: چون کی، یئندین یوزونه

اوجاداغ یاشیندا کؤلا بنزه رسن

محبت داستانلارینین اولینده وئریلن «استادنامه» لر یا همین داستانی یارادان آشیقین اوز استادنین اسنادنامه سی یا خود اوزوندن چوخ اول یاشامیش استادلارین «استادنامه» سی اولموشدور. داستانین سونوندا ایسه حکماً همین داستانی دوزوب - قوشان یارادیجی آشیقین مخمس - دوواق قاپماسی و یا «جاهان نامه» سی وئریلمیشدی. بیر سؤزله، داستان اؤنو یارادان شخصین آد مهوریندی ایله تاماملانمیشدیر.

آشيق

مهدآزادی - چهارشنبه ۲۸ مرداد ماه ۱۳۷۱

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی نین گوجلوقۇلۇ اولان «آشيق ادبیاتی» نظم و نثر دن یارانمیش، داستانلاردان، چوخ ژانرلی شعر دن، یوزدن آرتیق هاوا جاتدان هابئله آکئورلوق، ایفاچیلیق و... هنرلریندن عبارت دیر.

شفاهی ادبیاتی، او جمله دن آشيق ادبیاتی اؤز کؤکونو اجتماعی علاقه لرده باغلایب دیر. اؤنون یارانماسیندا اجتماعی علاقه لردن علاوه، محیطین طبیعی عامل لری، بیر و یا نتیجه اؤنملی شخصیت لری ن تایلماسی بؤبوک رول اوینایب لار آذربایجان و آناتولی حماسی داستانلاری نین بیرینجی موقعه مالک اولانی «دده قورقود» کتابی نین داستانلاری دیر. بو داستانلاری «اوغوز» ائلی نین آدلیم اؤزانی دده قورقود یاراتمیشدیر. داستانلار مضمون و محتوا باخیمیندان بیز - بیریندن آیریلیرلار. کور اؤغلو ناغیلی کی، چوخ شجاعت دن و محبت دن دانیشیر، حماسی داستان سیراسیندا و اسلی - کرم ناغیلی کی، چوخ عشق - عاطفه دن دانیشیر محبت داستانلاری سیراسیندا ساییلر. آشيق هاوالاری سایی باخیمیندان یوزدن آرتیق دیر بو هاوالار ایچ و مضمون جهتیندن انسانلارین قهرمانلیغین، جسارتین، و ظنرورلیغین و معنویاتلارین ترتم اندیر:

میسری، اورتانخجوانی. جنگی کوزاؤغلو مردلیک و قورخما مازیغی -

گؤزه لله مه - گؤیجه گولو شنلیک و شادلیغی «دیلمغی» و یانیق کرم دو یغونو، محبتی، غصه نی، حسرتی بیان اندیر.

آشيقین کئچمیش آدلاری: یانשאق - وارساق - اوزان - دده ایمش. اوزان خلقین چئشیدلی مجلس لرینده حاضر اولوب «قوپوز» چالیب نغمه قوشوب، قهرمانلارین شاینده اؤخویوب ثنائیه رمیش.

اجتماعی یاشاشین ده گیشلمه لری ایله اوزان صنعتی ده یئنی موضوعلار کسب اندیدیر لاکین زامان کئچه یکجه اوزانلارین آکئورلوق و... کیمی هنرلری آیریلیب و هر بیرسی مستقل شکیلده اؤز حیاتینا داوام و ئربیدیر. گئندیکجه اوزان یئرین آشیغا، اوزانین «قوپوز» ودا آشيقین کؤکسوندن چوریلیب ساز اولوب دور.

کئچمیش آشيقلار اؤز بیلیک لرینی شفاهی صورتده شاگردلرینه اؤهیره ده رمیشلر. بو شاگردلر اوستادا اولاندان سونرا، اؤز لریده نئچه نئچه شاگردلر یئتیشدیره ردیلر. دئمک کی اوستاد سیز بیر آشيق اولمازمیش.

زمانه نین ایسته دیگینه گؤه اوستاد - شاگرد رابطه سی چوخ محکم اولاردی، بو رابطه بوگونکو آشيقلار آراسیندا ناغیل لارین مکتوب اولدوغونا گؤره و ساز هاوالاری نین نت اوزره کئچیریلمه سینه خاطر، یا خود الکتریک دستگاه لارین ترقی سینه گؤره گوندن - گونه ضعیف لشمکده دیر.

هجا بؤلگوسو ایله قوشولان آشيق شعری، فورما باخیمیندان خیلی چئشیدلی و رنگارنگ دیر، و بوفورمالارین مشهورلاری:

گرایلی - قوشما - تجنیس - دیوانی - بایاتی... دن عبارت دیرلر، کی بایاتی ۷ هجالی، قوشما ۱۱ هجالی، گرایلی ۸ هجالی - دیوانی ۱۵ هجالی اولور آشيق شعری

آرتيق ايج و محتوا باخيميندان بير - بيريندن آيريلير.

اوستاد آشقلاريميزدان آشق قورباني، آشق عباس توفارقانلي، خسته قاسيم، آشق قَسَم، آشق عدالت، آشق كماندار و... كيمي آشقلاردان آدا آپارماق آشق صنعتينده فالارقي اولوب، آنجاق هنج آشق كؤيجه لي آشيق علسگر مقامينا چاتايلمز. آشق علسگر نام معنادا آشق اولدوغو حالدا ائل ايچينده بؤيوك حؤرمته مالك دير.

اؤنون ياراتديغي بير قوشما آشقلارين نظامنامه سي اولوبدوركي بير حصه سين عزيز اوخوجولارا تقديم ائديرىك:

آشق اولوب ديار - ديار گزه نين
اؤتوروب، دور ماقداديين بيله
ازل باشدا پركمالي گره ك دير
معرفت علمينده دولو گره ك دير

خلقه حقيقتدن مطلب آنديرا
ائل ايچينده پاك اؤتورا، پاك دورا
شيطاني اولدوره، نفسى يانديرا
داليسيجا خوش صدالي گره ك دير

عاريف اول، ايهام ايله سؤزقانا
ساغات كيمي مئيلي حقه دولان
نامحرم دن شرم ائيله يه، اوتانا
دؤغرو قلى، دؤغرو بولو گره ك دير

«علسگر» حق سؤزون اثباتين وئره
هر ياني ايسته سه، باخاندا گؤره
عملين ملك لر يازا دفتره
طربقنده بو سئودالي گره ك دير

آشيق ادبياتي

مهدازادي - چهارشنبه ۶ مهر ماه ۱۳۷۳

آذربايجان يازي و دييل ادبياتي، ايكي مكمّل ادبياتدير. مستقل صورتده انكشاف يوللارين يوروين هر ايكي ياراديجيلىق بير - بيرلرينه ده سيخ باغلي و علاقه داردير.

بوتون دينا ادبياتينا تاي، ايلك نوبه دييل، سؤنرا يازي ادبياتيميز يارانيب، تكامل حاليندا جيلالانميشدير.

آشيق صنعتي، دييل ياراديجيلىغينا باغلي صنعتدير. دييل ياراديجيلىغي مختلف دؤورلرده مختلف آدلارلا تانينميشدير. دييل ادبياتي، آغيز ادبياتي، ائل ادبياتي، خلق ادبياتي، شفاهي خلق ادبياتي، فولكلور...

آذربايجان شفاهي خلق ادبياتيندا خلقين اؤزونه مخصوص عادت - عنعنه لري، حيات - معيشتي و... ايفاده اولونور.

بو ياراديجيلىغدا، خلقين گنه جه يي، خوشبخت حياتي، غلبه يه بؤيوك اينامي تصوير ائديلير. خلق ادبياتي تئاتر عنصرلرين بيرلشديرير، تاريخي اؤيره نمك اوچون زنگين ماتريال وئرير. شفاهي ياراديجيلىغدا اولان قديم ناغيللاردا، خلقيميزين معيشت طرزيني، دنيا گؤروشلرين، عنعنه لرين اؤيره نيريك. ظلمكارلار حقيقته ده يارانان ناغيل لاردا، خلقين اؤنلارا مناسبتى ايفاده اولونور. قهرمانلار

حقیقته ده یارانان ناغیل لار آذربایجان خلقی نین یئرلی و خارجی دشمنلره قارشى مبارزه سی تصویر ائدیلمیر.

شفاهی خلق یارادیجیلیغی نین آن مهّم خصوصیت لریندن اونون اجتماعی، شفاهی و واریانتلیغی دیر. یازیلی ادبیاتین هر بیر نمونه سی معین مؤلف طرفیندن یازیلیر. لاکن شفاهی ادبیاتدا مؤلفی تانیماق ممکن ده گیلدیر. مؤلفین آدی اونو دولور، اجتماعین هر بیر عضونون اونا علاوه ائتمه بی ممکن اولور.

خلق بایاتی نی، قوشمانی، شعرى یاراتمیش، هم ده اونلاری ایفا ائتمک اوچون معین هاوا، موسیقی ده دوزه لتمیشدیر.

خلق ماهنیلاری، بایاتیلاری، آشیق قوشمالاری گؤزل و آهنگدار موسیقی ایله ایفا ائدیلمیر.

خلق یارادیجیلیغی شفاهی صنعت اولماقلا یاناشی هم ده ملودیائی اؤزونده بیرلشدیریر، نغمه ده اولدوغو کیمی، عمومیتله فولکلورون اکثر نوع لاریندا سؤزله موسیقی وحدت ده دیر، بو ادبیاتدا تنوع شفاهی لیگه باغلی یارانیر.

اگر واربانتي یوخسا، دئمک اثر خلق ایجریسینده دؤلاشمیر، فولکلور دئسیل. فولکلور اثر لرینین قسم لری مضمونونا، نورماسینا، متن فرقینه و... گؤره بیر بیریندن سئچیلر، مثلاً:

قیزیل گول اولمو یایدی سارالیب سؤلمو یایدی

اؤلوم آلاه امری دیر آیریلیق اؤلمو یایدی

قیزیل گول اولمو یایدی سارالیب سؤلمو یایدی

بیر آیریلیق بیر اولوم هنج بیرى، اولمو یایدی

شفاهی ادبیاتی بارادان خلق، اؤز اشتراکی له اونون موسیقی سین ده یارالیدیر. ائل ادبیاتینین زنگین بؤلومو اولان آشیق صنعتی، ساز - سؤز عالمین یارالیدی، ادبیاتیمیزین داها زنگین لشمه سینه سبب اولور.

آشیق صنعتی، چئشیدلی موضوعلاردان بحث ائدیر، آشیقین اؤز تعریفی، آشیق سازی، آشیق شعرى، ناغیل، آشیق امکداشی، موسیقی، ادبیات، تئاتر، ساز بندلیک، دؤلایش و دئیم طرزى... آشیق صنعتینه دائر موضوعلاردان دیر.

آشیق، ائل شاعیری، چالغی چی، بسته کار و مغنی هنرمند دیر. آذربایجاندا آشیق کلمه سی ۱۵ نجی عصر دن ایشله نیر خلق آراسیندا «ئل آتاسی» آدلان دیریلان آشیق لار زحمتکش کوتله لرین آرزو، ایستکلرین، ظلم و استبداد و اشغالچیلارا قارشى مبارزه سی نین محبت دویغولارین یوکسک معنوی کیفیت لرین ترنم ائتمیشدیر. کئچمیشده آشیغا، یاشاق، وارساق، اوزان، باخشی، آغ ساققال و دده دئیهرمیشلر.

آشیق ادبیاتی خلق یارادیجیلیغین مهّم قولودور. قدیم دؤردن «سؤی» سؤزلار ایسه «قوشما» آدلان دیریلان آشیق شعرى چوخ قدیم، زنگین و رنگارنگ دیر. بو شعرین هله «سؤی» یا خود «سؤیله مه» آدلانان قدیم نمونه لرینه «کتاب دده قورقود» دا تصادف ائدیلمیر.

دده قورقود سؤی لری، اوزان هاوالاری قۇپوز ایله سیخ باغلی اولدوغونا گؤره، وزن و قافیه قایدالارینا تابع اولمامیش، آهنگه اساسلانمیشدیر. لاکن «سؤی» موسیقی ایله علاقه نی تامامیله کسنه سه ده، مستقل ادبی نوعی کیمی تدریجی حالدا

انكشاف ائتميش، اوزونه مخصوص شعر قايدا- فانوللاري ياراتميش، عصر دن - عصره جيلالاناراق بوگون كي آشيقي شعري سوتيه سينه بوكسلميشدير.

مضمون زنگينليكي و ساز هاوالاري ايله عضوي باغليلىق آشيقي شعري ني فورما جهته دن رنگارنگ ائتميشدير.

باياتي، گرايلي، قوشما، ديواني، تجنيس، جيغالي تجنيس، مخمس، دؤداق ده يمز، قيفيل بند و... آشيقي شعرين فورمالايندان دير.

آشيقي هاوالاري موسيقي فولكورونون اساس ساحه لرinden بيريدير. يوزدن آرتيق آشيقي هاوالاري عصرلردن بري ياراتيب، تكامل پروسه سين دولاشيب بو گونه چايبدير.

آشيقي هاوالارين خلق داستانلاري ايله بير واختدا يارانديغي، اوللر يالنيز داستانلاردا، سونرالار ايسه، عيني زاماندا مستقل حالدا ايفا اولوندوغو احتمال ائديلبير. آشيقي هاوالاري مضمون و كاراكتريته گؤره قهرمانلىق روحوندا، ليريكي و نصيحت لي پلاندا، ساتيريكي و كوميك سجه لي اولور.

«كؤاوغلو»، «ميسري»، «اورتا ديواني» ده مردليكي، جسورلوق، «قمر جاني» «گؤزه لله مه»، «كؤيجه گولو» نده اويناقلىق، شن احوالي روحيه، «ديلغم» «يانيق كرم» «تجنيس» ده ليريكي محبت دوغوولاري، غصه و حسرت موتولوري ايفاده ائديلبير. آشيقي هاوالارين ريتميك خصوصيت لري شعرين فورما و وزني ايله علاقه داردير. هاواين ملوديا و ريتمين معين لشمه سينده مصراع لاردا كي هجالاري سايي حل ائديجي رؤل اوبنايير.

آشيقي هاوالارين موغام اساسي سازين فورولوشوندان ايره لي گللميشدير. شور

موغامي و اونون شعبه لري آشيقي هاوالارين موغام اساسيندا باشليجا يئر توتور. سه گاه، بايات شيراز موغام لاريندا بسته له نميش هاواراداوار. آشيقي هاوالاري اساساً ساز، ائله جه ده بالاباين مشايعتي ايله ايفا اولونور.

آشيغا «اوزان» دئيه ن چاغلاردا آشيقي شعرينه ده «سؤي» و يا «قوشما» دئميشلر. آشيقي شعرين ديلي ساده و تميز توركودور. شعرلرين وزني هجاوزني و موسيقي آهنگي واردير. يعني بسته ليدير.

آشيقي شعرينه خلقين آرزولاري، ايستكلري، حياتا، دنيايا مناسيتي و دونيا گؤروشو و مبارزه لري عكس ائتديريلير.

آشيقي شعرينه اجتماعي موضوعلار، زمانين سياسي و فيكري مبارزه لري ده گؤستريلير. شاعير و داستان يارادان آشيقلارا «ياراديجي» آشيقي، بسته له ين آشيقلارا «بسته كار» آشيقي، هاوالاري ايفا ائدن آشيقلارادا ايفاجي آشيقي دئيلير.

ديري لي قورباني، توفارقانلي عابباس، تيكمه داشلي خسته قاسيم، گؤيجه لي علسگر، كيمي شاعير - داستان يازان آشيقلار، ياردايجي آشيقلار سيرايندا، سالي جليل اوغلو - يحيي بيگ ديلغم، حسين شمكيرلي كيمي آشيقلاردا كي، جليلي، ديلغمي، داستاني هاوالارين بسته له ييلر بسته كار آشيقي آد وئريلير.

حسن اسكندري، اكبر جعفر اوف كيمي آشيقلارادا ايفاجي آشيقي دئيلير. استاد - صنعتكار آشيقلار يميزدان، آشيقي قورباني، تانينان ايلك آشيقي دير، اونون شاه اسماعيل ختائي زماني ياشاديغي معلوم دور. اوندان سونرا خسته قاسيم، توفارقانلي عابباس، علسگر، شمشير، واله كيمي استاد - صنعتكار ساز - سؤز عالمينه خدمت ائتميشلر.

دده قورقود الينده چالينان «قوپوز» آشيقلار اينه يئننده سازا چئوريلميشدير.

«ساز» آشیقلارین چالغی آلت لریدیر.

کئچمیشده، چوخ ساده، آز پرده لی، آز سیملی ساز، بوگون بیرمی دن یوخاری پرده به، دوققوز تله مالک اولاراق، شکل لحاظیندان دا چیخیب، گۆزه لله نیب، متکامل اولموشدور.

«ساز چاناق» ی و یاخود «ساز کاسا» سی سازین سینه اوسته اوتوران یوغور قسمتی، «ساز قولو» ایسه چاناقدان اوزانان پرده لرخانه سیدیر. چاناغین جنسی توت آغاچیندان، ساز قولو دا گیرده دکان آغاچیندان دیر.

چاناغین اوستونده آشاغا خره ک، قولون آخیرلاریندا ایسه یوخاری خره ک تعبیه اولور. سازین سیملری خره ک لر اوستونده اوتوروب ساز بدنه سیندن آزجا آزا آجیر. پرده لر سازین قولون خانای - خانایندیب «بم» دهن «زیله» ساری دوزولورولر. آشیق هاوالاری اساساً «می»، «سُل»، «فا» پرده لری اوسته کؤکله نیر، «سُل» پرده سی چوخ ایشله دیگینه گۆره «شاه پرده» آدلانیر.

«ساز آشیقلاری» ساز قولونون آخیریندا قرار وئرلییر. هر تئل خره ک لر اوسته اوتوردوقدان سونرا، بیر اوجو چاناغین اولینه، بیر اوجو ایسه آشیقلارا باغلانیر، آشیق تئللرین بوشالیب - تیرله نمه سینده اساس رؤل اویناییر. مضراب سازین اصل آلتی اولدوقدا، سازا یاپیشقلی دئییل. اونون یئری ساز قولوندا پرده لر آلتی و یا چاناق اوستونده تئللر آلتی دیر. مضرابین جنسی ازهل گیلایس آغاچین قایغیندان ایندی ایسه پلاستیک و یا دیگر ماتریال لارداندیر.

ساز قاییشی، چاناقدان قولای یا بیشان واسطه دیر، ساز قاییشی آشیغا امکان وئریر سازی بونونا آسب، چینیپنده حمایل دار ائله سین.

ساز تئللری بیر طرفدن چاناق اوسته ثابت اولاراق، او بیر طرفدن ساز آشیقلاری واسطه سیله تیرله نیب، بوشالییر.

ساز تئلی و یا خود ساز سیمی مضراب ده یه یکجه داغالاتیب موسیقی یارالدیر پرده لر اسکی چاغلاردا باغیر ساق دان، سون گونلرده نایلون سیملردن دوزه لمیش، ساز قولو اوسته نظاملا دوزولوب بارماقلارلا سیملرین تماس یئریدیر.

اؤزونه مخصوص دئییم ی، موزون حرکت، یئرینده گولوب، یئرینده توتقون اولماق و... آشیقلاری تئاتر صنعتکاری کیمی ده تانیدیر.

آشیق یارادیجیلیغی ادبیات، موسیقی، ایفاجیلیق، تئاتر عنصرلرین اؤزونده بیرلشدیره ن صنعت دیر، آشیق علسگر دئمیشکن آشیق لیغین بیر شرطی ده «مجازی دانشیب مجازی گولمه یی دیر» بوگون شنلیک مجلسلریمیزدن گؤرون کیمی آشیقلارلا بیرگه مجلس کئچیرن بالابانچی و قوالچی، آشیقلارین ان یاخین، امکداشلاری سایلییر. «ساز - بالابان» سؤزلری کیمی ساز بالابانین، بالابان ایسه سازین یاراشیغی دیر. هابئله «ساز - قوال» سؤزلری کیمی ده ساز قوالا - قوالدا سازا باغلیدیر.

آشیق صنعتی انکشاف یولوندا، «تک ساز» استادلاری دا یئتیشدیریدیر. «تک ساز» ایفاجی لار ساز هاوالارین باجاریقلا ایفا ائدیپ، گوللو چیچکلی هاوالارین برین - بزه بین آرتیریب، زنگین لشدیرلر. یئتی خالار، یئتی گوللر، یئتی هاوالار، ایتیب باتمیش هاوالاری اوزه چکمک چوخلو تک ساز استادلاری طرفیندن یوکسک سوتیه ده تقدیم اولونور. گؤرکملی ساز استادی «آشیق عدالت» بو ایفاجی آشیقلارین پارلاق اولدوزودور.

یئددی هجالی اولور. ائله جه ده «مخمس» بى سازلا علاقه دار هر مصراع سى ايکى بؤلونوب بير بئنه چئوريلير. بونلارين بيرجه فرقى اونداديركى «ديوانى» ده هر بئتين بيرينجى مصراع سى سککيز، ايکينجى سى يئددى هجالی اولدوغو حالدا، «مخمس» لرده بونون عکسينه اولاراق بيرينجى مصراع سى يئددى، ايکينجى مصراع سى سککيز هجالی اولور. بئله ساده بؤلگونون موسيقى باخيميدان اهميتى بؤيوکدور. «واقف» بى ده ساز اوزه رينده ياراديلميش ايلک «مخمس» نمونه لرى بئله دير.

لاکن سؤنراكى عصرلرده «مخمس» لر بى بوتون مصراع لارى «گرايلى» كيمي سککيز هجالی اولموشدور. بو، بيرجه مخمس لر بى داها چوخ دوواق قاپما و گؤزه لله مه كيمي اوخونماسى ايله علاقه داردير.

قوشما و گرايلى لارين، تجنيس و مخمس لر بى «جيغالارى» ساز بى طلب لرى اساسيندا داها دؤغروسو شعر بى يئنى شكيل لرى آشيق لارين آختار بى، تاپديق لارى يئنى - يئنى ايفا طرز لرى، ايفا اسلوب لارى ايله علاقه دار اولاراق ميدانا گل ميشدير.

مثلاً ايفا زمانى قوشما بند لرى آراسيندا باياتى ايشله دي لمکله «قافيه» (يعنى قوشما هاواسى) «ساز هاواسى، گوللو قافيه، يعنى جيغالى قوشما هاواسينا، جناس لى باياتى ايشله دي لمکله «تجنيس» - «جيغالى تجنيس» هاواسينا چئوريل ميشدير.

بئله ليکله بو جناس لى و جناس سيز باياتى علاوه لرى شعر و موسيقى بى قورولوشونون ده ييشمه سينه، اولارين يئنى مرکب فورما و مضمون کسب ائتمه سينه سبب اولموشدور.

آشیق شعری - ساز هاوالاری

مه دازادى - پنجشنبه ۹ شهر يور ماه ۱۳۷۴

ساز هاوالارى بى چوخو قوشمالارلا علاقه لى يارانميشدير. بو، اولدئمكديركى، تاريخاً آشیق شعرى بى آن كوتله وى فورماسى قوشما اولموشدور.

ساز پرده لرى بى مركز بنده، يعنى انا خط بند «شاه پرده» اولدوغو كيمي، عصر لردن برى چاغلا بى گلن چوخ شاخه لى، چوخ شكيل لى آشیق پوئزياسى بى انا خط بند ده قوشما دورور.

ساز اون بير هجا اولچوسونده دوزه لديميشدير، ساز بى كوك و پرده لرى ايله علاقه دار شعرى تنظيم ائده ن داخلى آهنگ قانونو واردير، قانونون اولچو واحدى هجا دير.

اول دوركى خلق شعر بندن سازا گلن يئددى هجالی «باياتى» و يا خود سککيز هجالی «خلق ماهييلارى» اول شكيل لر بى شعر لرى، اول قورولوشونو بعضاً تاماميله بعضاً ده قسماً ده ييشير، ساز بى كوك و پرده لرى بى تاثيرى ايله يئنى فورمالار آير. ياز بى پوئزياميز بى «غزل» ژانى اساسيندا فورمالاشان «ديوانى» شعرى ده سازلا انستى ده، يعنى سازدا ايفا اولوندوقدا اولكى شكيل بى ده ييشمه لى اولموشدور باشقا سؤزه دئسك مصراع لار سازا گلنده سينير، هر مصراع بى بئنه چئوريلير.

بو بئتين بيرينجى مصراع سى بير قايدا اولاراق سککيز، ايکينجى مصراع سى

«ديوانى» و «مخمس» لرده تخمينا بوجور و بونا بنزه ياراديجيلىق جريانى نتيجه سينده ساده و مركب فورمالار قازانميشدير. سازلا ياخينلىق ائتمه ين بير صنعتكار اوز شعرى قورما جهتن زنگينه شديره ييلمز.

اشيق شعرينين عمومى منظره سينه، كوك لره و شاخه لره يعنى آبرى - آبرى شعر نوع لرينه دهريندن نظر يئتيرديكده بئله بير نتيجه يه گلمك اولوركى، اوز منشأى اعتباريله «جىغالى گرايلى» اساساً «گرايلى» و بيرده «خالق ماهنيلارى» ايله، جىغالى قوشما، تجنيس و جىغالى تجنيس - «قوشما» ايله، ديوانى، مخمس و جىغالى مخمس ايسه «غزل» عنصرلى ايله باغلى يارانميشدير.

لاكين بو شعر نوع لرى، سازين، اؤنون كوك و پرده لرينين تاثيرى ايله شكيلدن - شكيله دو شמוש اوزونه مخصوص يئنى خصوصيت لركسب ائتميشدير.

همچنين اشيق شعرينده، شعرين قورما و شكيل لرى چوخالديقجا قانونا اويغون اولاراق سازين سيملىرى، پرده لرى آرتميش، بئله ليكله ده ساز اوزوده زمان كئچديكجه داها دا تكميل لشميشدير.

ساز پرده لرى

مهدآزادى - سه شنبه ۲ خرداد ماه ۱۳۷۴

ساز پرده لرى ايچه رسينده «شاه پرده» آنا پرده سايبلىر.

اشيق شعرينين دۇغما نوعى اولان «قوشما» ايله بو پرده نين اولچوسو بيردير. داها دۇغروسو «شاه پرده» اشيق شعرينين آن كوتله وي قورماسى اولان قوشما ايله اكيز يارانميشدير.

«شاه پرده» سازين قۇلونداكى بوتون پرده لرين مركزينده دير. سازين آنا پرده سى سايبلان «شاه پرده» دن يوخارى «پس» «شاه پرده» دن آشاغى ايسه «زبل» دير. كده رايفا ائدهن «ديوانى پرده» سى «شاه پرده» دن آشاغى دير يعنى آياق دا باغلانميشدير، بونا گؤ ۵۰ بيرينجى نين پرده سى باشدا باغلانديغى اوچون «باش ديوانى پرده سى» ايکينجى نين پرده سى ايسه آشاغيدا باغلانديغى اوچون «آياق ديوانى پرده سى» آدلانديريلميشدير.

اؤنودا قئيد ائتمك لازيمديركى، سازدا اوچ سس قاتارى (سس دوزومو)، اوچ «محصولدار پرده» واردير. «شاه پرده» سازين قۇلونداكى پرده لرين دوزومونه گؤره تن اورتادا اولسادا «محصولدار پرده» لرين سيراسينا گؤره آياق دير.

بيرينجى محصولدار پرده «باش ديوانى پرده سى»، ايکينجى محصولدار پرده «تجنيس پرده سى»، اوچونجو محصولدار پرده ايسه «شاه پرده» حساب اولونور.

دئمه‌لى «باش سارى تئل»، «باش ديوانى»، «باش مخمس» بىرىنجى محصولدار پرده ايله، يعنى باشداكى «باش ديوانى پرده‌سى» ايله، «اورتاسارى تئل»، «اورتا جىلىلى»، «اورتا مخمس» ايكىنجى محصولدار پرده ايله يعنى اورتاداكى «تجنيس پرده‌سى» ايله، «آياق ديوانى»، «آياق جىلىلى» ايسه اوچونجو محصولدار پرده ايله يعنى آياقداكى «شاه پرده» ايله علاقه دار يارانمىشدير. دئمه‌لى همين ساز هاوالارينداكى «باش»، «اورتا»، «آياق» مفهولار محض بو سبه گوره ميدانا چىخمىشدير.

ديوانى شعرى «باش ديوانى» و «آياق ديوانى» موسيقى هاوالارينين يارانماسينا سبب اولدوغو كيمي، عىنى زاماندا سازين قولوندا كدهر و سئوينج دويغولارى ايفاده ائدهن ايكى پرده باغلانماسىنى دا طلب ائدير. تاماميله قانونا اويغون دوركى «باش ديوانى» و «آياق ديوانى» نين شعرلى ده اوز پرده لرينه، اوز احوال روحيه سینه اويغون اولور. بئله ده دئمك اولار كدهرلى ديوانى لر «باش پرده» ده، شوخ ديوانى لر ايسه «آياق پرده» ده چالينير. سازين قولونداكى پرده لر دوزومو اوج يثره بولونور.

«شاه پرده» دن ايكى پرده يوخارى «شرختائى» و يا خود «باش ديوانى پرده» سینه قدهر اولان حيصه «پس» دير، بورادا اساساً غملى هاوالار، «شاه پرده» و اونا ياخين حيصه لر «بم» دير، بورادا اساساً سئوينج حيصه لرى تظاهر ائدهن هاوالار، «شاه پرده» دن آشاغى «سینه پرده» لره ياخين حيصه لر «زىل» دير، بورادا ايسه اساساً جنگى هاوالار چالينير.

چوخ آدلى ساز هاوالارى

مهردادى - سه شنبه ۲۰ تيرماه ۱۳۷۴

ساز هاوالارينين چوخ آدلى ليغى، آد مختلف ليگى آيرى - آيرى اولكه لرده كى آشيقلارين اوخوما طرزى ايله علاقه داردير.

بوندان علاوه بعضاً همين آدلاردان بىرى هاوانين ياراديجىسىنى، بىرى يارانديغى اراضى نى، بىرى موسيقى موتويونده كى احوال - روحيه نى، بىرى اونا مخصوص شعرى، بىرى ده داها چوخ علاقه دار اولدوغو داستانى ييلديرير.

«ائل هاواسى» نين بير آدى «قاراجى» بير آدى «درويشى» بير آدى دا «آلى خان قايتارماسى» دير.

داها گئيش يايلمىش و کوتله ويلشمىش اولدوغو اوچون اونا «ائل هاواسى» دئيلير. «درويشى» و «آلى خان قايتارماسى» آدلارى ايسه «آلى خان و پرى خانيم» داستانى ايله باغليدير. «آلى خان» «پرى» نى ايتيرديكدن سونرا ائل به ائل دوشوب اونو درويش كيمي آختارير، نهايت «پرى» نى تاييب قايتارير و اوز آرزوسونا چاتير.

«آلى خان و پرى خانيم» داستانيندا كى قوشمالارين چوخو بو هاوا ايله اوخونور. بئله ليكه هر بير ساز هاواسينين آدى اؤنون تاريخچه سىنى معين بير دؤوروده ياشامىش ياراديجىسىنى، اولمز بير صنعتكارين ايفا طرزىنى اؤزونده

عكس ائنديرير.

«بايرامي» ساز هاواسنين بير آدى «پرده سيز» بير آدى «گولابى» بير آدى «گؤهرى» بير آدى دا «قارا كهري» دير.

بو هاوايا گؤيجه، گنجه، شمكير آشيقلارى «بايرامى» «پرده سيز»، «بۇرچالى» آشيقلارى ايسه «گولابى» «گؤهرى» «قارا كهري» دئيرلر. بيزجه «گؤهر» بو هاوانين ياراديجيسى «بايرامى» ايسه شاكرى دير، يعنى گؤزهل اينفاجيسى دير. «پرده سيز» اونا گؤره دئيليركى، ايفا زمانى پرده لردن آز استفاده اولونور.

«گولابى» ايسه اويون هاواسنين آدى دير. دئمه لى بو هاوادار قص عنصرلرى ده واردير.

«قارا كهري» اول لر «قارا گؤهرى» اولوب، لاکن سۇنرالار بو هاوانين آدى تحريف اولونارکن «قارا كهري» شكيلنه دوشموشدور. اصلينده ايسه هاوانين آدى «قارا گؤهرى» ايميش.

«باش ديوانى» نين ايکينجى آدى «شرختائى» اوچونجو آدى «مجلس ديوانى» سى دير. «آياق ديوانى» نين ايکينجى آدى «عثمانلى ديوانى» سى اوچونجو آدى ايسه «ميدان ديوانى» سى دير.

ائله بيلكى بو آدلار معين تاريخى حقيقت لرى گله جک نسيللره دانيشماق اوچون سيرانميش زنجيركىمى بير - بيرينه باغلانميشدير. مثلاً «باش ديوانى» نين ايکينجى آدى يعنى «شرختائى» سؤزو اصلينده «شاه ختائى» ايميش. عصرلردن برى بو آدلا ياشايان هاوانين نه اوچون بله آدلانديريلديغين فرقينه وارمايان آشيقلار ساده جه اولاراق اؤنو تحريف ائتميشلر.

بيزجه بو «ديوانى» لرین هر ايکيسى اؤز متن لرى و ساز هاوالارى ايله بيرليکده عيى دؤوروده يعنى عثمانلى امپرياسى ايله صفوى دولتى آراسيندا ۱۵۱۴ نجو ايل چالديران محاربه سى زمانى اؤگونلرين حادثه لرى ايله باغلى يارانميشدير.

«مجلس ديوانى» سنين آهنگينده ده رين بير کدهر «ميدان ديوانى» سينده ايسه قهرمانلىقلا باغلى جوشغون بير سئوينج، شادلىق دويولور. بو ايسه اؤ دؤورون وضعيتى ايله چوخ هماهنگ سسله شير طبعى ديركى، اؤگونلر مغلوب اولان طرف اؤز سازيندا کدهر ماهنيلارى، غالب طرف ايسه سئوينج ماهنيلارى چاليب اؤخوبورموشلار. بونلاردان کدهرلى «مجلس ديوانى» سنين هم ده «شرختائى ديوانى» سى، «ميدان ديوانى» سنين دا عيى زاماندا «عثمانلى ديوانى» سى آدلانمالارى دا بيزيم احتماليه سى نسبتاً قوت لنديرير. «قوربانى» نين ايلک «ديوانى» شعر نمونه سى کيمى تانيديقيميز «اولا» رديفلى ديوانى سى ياس لا، ماتم له علاقه دار اولدوغو اوچون سازين «باش ديوانى» پرده سنين طلب لرينه اويغون يازيلماسى فيکريميزى بير داها ثبوت يئتيرير. بودا آيدينديركى، آشيق پوئزياسنين شفاهى خلق پوئزياسى ايله علاقه سى نسبتاً داها قديم دير.

«وان آغزى» ساز هاواسنين بير آدى «فخرى» بير آدى «لاچينى» بير آدى دا «توراجى» دير. «وان آغزى»، «فخرى» عيى ساز هاواسينا شمکيره «لاچينى» بۇرچالى دا ايسه «توراجى» دئيلميشدير. بۇرچالى آشيقلارى «کوزاوغلو بوزوغو» هاواسينا عيى زاماندا «شاه اسماعيلى» دئيرلر. گؤرونوركى «بوزوغو» قهرمانلىقلا علاقه دار بير هاواکيمى چوخ قديم لردن مشهور اولموش سۇنرالار «شاه اسماعيل» ين و خصوصيله «کوزاوغلو» نون آدى ايله باغلانميشدير.

ساز هاوالاری

مه‌آزادی - دوشنبه ۹ اردیبهشت ماه ۱۳۷۰

ساز - سۆز عالمینین سۆزلارینا دهریندن تانیش اولان شاعیر آشیق لار، آذربایجان خلق ادبیاتی نین قۇرۇقچولاری اولوب اۆز یارادیجیلیقلارینا ادبیاتیمیزا خدمت ائدیپ وائتمکده دیرلر. اۇنلار سۆز ساحه سینده مختلف آشیق شعرلری یاراتماقلا، ساز عالمینده ده چشیدلی هاوالار یارادیجیسی اولوب، سازا تکامل وئریپ ائلین قهرمانلیقلاریندان، محبت و عنعنه لریندهن سوز آچمیشلار.

بو مقاله ده ساز - سۆز اوستادلاری نین قوشدوقلاری شعرلر و یاراتدیگی داستانلاردان سوز آچماقلا، یالنیز بوائل صنعتکارلاری نین یاراتدیگی ساز هاوالاریندان بیغجام صورتده سوز آچیریق.

ساز هاوالاری بسته کار آشیقلا ریمیزین ایلرجه زحمت لری نین محصولو اولوب و سازین تکامل پروسه سینده داها دا گۆزه لله شیب و احساسلی اولموشدور. سازین پرده سیملری نین داها نظاملی دوزولوشو یارادیجی صنعتکارا امکان وئیریکی، یشنی هاوالار بسته له ییب و هاوالارین چوخالما سین و زنگین لشمه سینه سبب اولسونلار. بو هاوالارین سایه هر نه اولسادا گونو گوندهن آرتیق گۆزه لله شیب و آرتماقدا دیر ساز هاوالاری نین بیر پاراسی اۆز یارادیجی سی نین آدینا باغلی اولوب آشیق موسیقی سی آراسیندا اۆزونه یئر آچمیشدیر. بو سیرا هاوالارداندیر:

«دیلمغم» هاواسی، «گۆیجه گولو» هاواسی. «جلیلی» هاواسی و سایره. بعضی هاواجات دا بیر ائل و طایفانین آدین اۆز لرینه آلمیش و دیگر هاوالارین سیراسیندا یئرلشمیشدیر. مثلاً:

«شریل» هاواسی «بورچی دوییتی سی» «اووشاری».
بیر سیرا هاوالاردا یئر و مکان آدینا باغلا نیب. ساز هاوالاری ایچینه داخل اولموشلار.

شیروان شکسته سی، قره داغ شکسته سی، ایروان چوخوری، موغانی
ساز هاوالاری نین بعضی سی ده اغلب بو تایدرونقلی و چالینماقدادیر. بونلارین
بیر عده سی بئله دیر:

تاجری، غربتی، سولدوزو، قره داغ شکسته سی
بعضی هاوالاردا اوتایدا چوخ اجرا اولونور و بورادا او قدهر تانینما میشدیر. بو
هاوالار بونلاردان عبارت دیرلر: احمدی کرم هاواسی، زین العابدین هاواسی
ایندی ایسه ۷۹ دانا ساز هاواسی نین آدین اؤخوجولارا تقدیم ائدیریکی:

هاوانین آدی

۱- دیلمغمی

۲- قازاخ دوییتی سی

۳- آزافلی دوییتی سی

۴- شمکیر گۆزه لله مه سی

۵- اورتا جلیلی

۶- آیاق جلیلی

- ۲۷- گۆزہ لہلہ مہ
 ۲۸- دمیر گۆزہ لہلہ مہ سی
 ۲۹- واقف گوزہ لہلہ مہ سی یا میخہ یی
 ۳۰- محمد حسینی شاعیر محمد حسین
 ۳۱- مینا گرایلی سی
 ۳۲- کهنہ گرایلی یا قدیم گرایلی یا گۆیچہ گرایلی
 ۳۳- اورتا گرایلی
 ۳۴- قهرمانی
 ۳۵- میسری
 ۳۶- باش دیوانی یا دیوانی مجلس
 ۳۷- آیاق دیوانی یا عثمان دیوانی سی
 ۳۸- تجنیس
 ۳۹- مخمس
 ۴۰- جنگی کؤراوغلو
 ۴۱- ایروان چو خورو
 ۴۲- گۆیچہ گولو
 ۴۳- اینجه گولو
 ۴۴- کور اوغلو قئیتہ رمہ سی یا شاهسونی
 ۴۵- باش شریل یا اورتا شریل
 ۴۶- گۆیچہ شریل

- ۷- قازاخ سبزہ سی
 ۸- مهربانی
 ۹- میکائیلی
 ۱۰- قاراچی یا ائل ھاواسی
 ۱۱- احمدی کرم
 ۱۲- شمکری یا داستانی یا حسینی
 ۱۳- سارایی
 ۱۴- زین العابدین
 ۱۵- بورچالی دویتی سی
 ۱۶- عثمانلی دویتی سی
 ۱۷- بغداد دویتی سی
 ۱۸- زیل دویتی
 ۱۹- یانیق کرم
 ۲۰- دؤیمہ کرم
 ۲۱- هجران کرمی
 ۲۲- جیران کرم
 ۲۳- کرم گوزہ لہلہ مہ سی
 ۲۴- یا یما گۆزہ لہلہ مہ
 ۲۵- شا کر گۆزہ لہلہ مہ سی
 ۲۶- آران گۆرہ لہلہ مہ سی

- ۴۷- آياق شريل يا آغير شريل
 ۴۸- بايرامی
 ۴۹- روحانی يا عرفانی
 ۵۰- ميرزه جانی يا خان چوبانی
 ۵۱- اورمو بهمنی سی
 ۵۲- باش ساری تئل
 ۵۳- ساری تورپاق
 ۵۴- ساری تئل
 ۵۵- ده برجنگی
 ۵۶- کندیمیز
 ۵۷- تَرَه کمه
 ۵۸- حیدری
 ۵۹- پاشا کؤچدو
 ۶۰- منصورى
 ۶۱- اؤوشاری
 ۶۲- داغلار بایاتیسی
 ۶۳- غریبی
 ۶۴- ممد باقری
 ۶۵- کئشیک اؤغلو
 ۶۶- قیئته رمه

- ۶۷- یورد یثری
 ۶۸- قره داغ شکسته سی
 ۶۹- تاجری
 ۷۰- اورتا نخجوانی
 ۷۱- چوبان یا یلاغی
 ۷۲- داغلار چیچه یی
 ۷۳- شیروان شکسته سی
 ۷۴- چوبان قارا
 ۷۵- نخجوانی
 ۷۶- موغانی
 ۷۷- قوبا تچنیس
 ۷۸- دوراخانی
 ۷۹- سولدوزو

سازين كۆك لرى

مهدآزادى - شنبه ۷ مرداد ماه ۱۳۷۴

آشيق سازى ايله سۇزو اكيذ دوغولموشدور. سازلا سۇزون، موسيقى ايله شعرين وحدتى آشيق صنعتينين معلوم مسئله لرinden دير. آشيق شعرينين «گرايلى»، «قوشما»، «ديوانى»، «تجنيس»، «مخمس» فورمالارى آشيق سازينين قولوندا اۇز دانیشان پرده سيني باغلاميشد ير.

لاكن هر هانسى ساز ھاواسينين موسيقى آھنگى اونون معين پرده سيله باغلى يارانماسينا باخما يارق همين مثلوديا بوتون پرده لرله علاقه لى شكيلده اجرا اولونور و تاماملانير.

موتولرى بير - بيرينه ياخين اولان ساز ھاوالارى عيني كۆك ده چالينير - سازين كۆكوده آشيق موسيقى سينده ان اساس عامل لردن بيرى دير. بوتون ساز ھاوالارى سازين كۆكوايله علاقه دارد ير. بيزه معلوم اولان ۱۰۰ ساز ھاوا سى آلتى كۆك ده ايفا اولونور:

۱ - شاه پرده كۆكو

۲ - شاه پرده نين ميسرى كۆكو

۳ - چوبان باياتيسى كۆكو

۴ - آياق ديوانى كۆكو

۵ - عرفانى كۆكو

۶ - ديلغم كۆكو

عيني كۆكه عابد ساز ھاوالارينين بير - بيرينه بنزه رى، مثلوديك جهندن ياخينليغى: اۇخشارليغى وارد ير.

شاه پرده كۆكو «باش ديوانى پرده سينه»، عرفانى كۆكو «تجنيس پرده سينه» آياق ديوانى كۆكو «آياق ديوانى پرده سينه»، چوبان باياتى كۆكو «باياتى پرده سينه» مخصوص دور. بئچه پرده ايله آياق پرده اۇز موسيقى آھنگى آنا پرده اولان «شاه پرده» دن آلي ر.

آشيق شعرينين فورماسى سازين پرده لرينده، مۇتيوى ايسه كۆك لرده اۇز عكسنى تاير، پرده شعرى، كۆك ايسه موسيقى نى يا خود پرده فورمانى، كۆك ايسه مضمونو تمثيل اند ير.

فورما اولان پرده (شعرين هجا وزنى) ايله مضمونونو اولان كۆكون (موتوبين) داخلى علاقه سيندن (سيملرين كۆمه يى ايله) هر هانسى بير شعر نوعون سازدا موسيقى آھنگى ميدانا چيخير.

بو، اۇ دئمكديركى سازلا علاقه ده يارانان آشيق شعرينين فورماسى، مضكمونونا، مضمون ايسه فورماسينا اۇز تاثيرينى گؤست ير. آشيق شعرينين وزن لرى (هجا بؤلگوسو) سازين كۆك و پرده لرى ايله وحدت ده فورمالاش ير. شاه پرده اونا باغلى اولاراق يارانميش موسيقى ھاوالارينا گؤره سازين ان چؤخ فعاليت لى پرده سى ساييلير.

وزن لرى (هجا بؤلگوسو) سازين كۆك و پرده لرى ايله وحدت ده فورمالاش ير. شاه پرده اونا باغلى اولاراق يارانميش موسيقى ھاوالارينا گؤره سازين ان چؤخ فعال پرده سى ساييلير.

كۆك ھاوالارى

مھدازادى - ينج شنبە ۱۵ اردبېھشت ماھ ۱۳۷۳

شانلى - بۇيوك ائلىمىز اجتماعى موقەتتىنە كۆرە، آشيق سازىنا يوكسك سۆيە دە قىمت وئرىر.

خلقىن ايسنكلرىن تَرْتَم ائدەن سئحىرلى «ساز»، ائلدن - ائله، اۇبادان - اۇبايا، اويماقدان - اويماغا سسلە نىب ائل اورە يىندە اۇزونە بئر آچمىشىدىر.

خلقىمىزىن خۇرمتىن قازانان بو اعجازكار موسيقى آلتى، اۇز تكامل پروسە سىندە مختلف يوللاردان اۇتوب گونەنە - گونە كمالا چاتمىشىدىر.

«ساز»، گۆركملى صنعتكارلار بىلە موسيقى دونياسى نىن ان او جازىروەلرېن تسخىر ائدەرك داھادا يىنى يۇللار، يىنى جيغىرلار تاپماغا ايرەلى گىتتمك دە دىر.

بىر زامان يىتدى پردە دە چالىنان بوساز بوگون بىرمى دەن آرتىق پردە بە مالک دىر. ھا بئله، كئچن گۆنلردە محدود سازھاوالارىنا كۆكلەنن آشيق سازى، بوگون

اونلارلا ساز ھاواسىنى اينجە سىملىرىندە دالغانلاندىرماقدادىر.

آشيق سازى اساساً دۇرد پردە دە كۆكلە نىر، بىز بو دۇرد پردەنى آد اياراراق ھر دۇرد پردە دە كۆكلەنن ھاوالارى دا آيرى - آيرى تاتىتدىرماق ايستە بىرىك:

۱- «بىرىنجى كۆك» يا «سە گاه زابل كۆكو» يا «باش كۆك» يا «دىلغم كۆكو»

۲- «ايكىنجى كۆك» يا «شاه پردە كۆكو» يا «عمومى كۆك» يا «قارى كۆك» يا

«مىسىرى كۆكو»

۳- «اوچونجو كۆك» يا «اۇرتاماھور كۆكو» يا «روحانى كۆكو»

۴- «دۇردونجو كۆك» يا «آزاد كۆك»

بىرىنجى كۆك ھاوالارى:

دىلغمى

باش سارى تىل

يانىق كرمى

باش مخمس «گۆزەللە مە»

قىمرجانى

غربتى

كندىمىز

سلطانى

سارى تۇرپاق

فاخرالى دىلغمى

بادامى شكستە

گۆدەك دۇنو

شەرەبانى

قاراگۆز

دو بىتى

آزافلى دو بىتى سى، (ذوالفقارى)

خارج دو بيتى

كۆهنه گۆزەلله مە، (دەمىر گۆزەلله مە)،

ايروان گۆزلله مە

كرم گۆزلله مە سى، (كرم شكستە سى)

احمدى كرم

بورچالى گۆزەلله مە، (آزان گۆزەلله مە)

ميخە يى، (سيستان گۆزەلله مە سى)

يورد يىرى، (واققى)، (واقف گۆزەلله مە سى)

داغلار باياتىسى، (ابراھىمى)

ديوانى مجلس، (باش ديوانى)

كۆهنه قايتاق، (ايران شكستە سى)، (قرە داغ شكستە سى)

شيروان شكستە سى

ايكىنجى كۆك ھاوالارى:

ميسرى

مەد باقرى، (شقاقي)، (جيران كرمى)

منصورى

بەمنى

گۆيچە گولو

چىچىك

كئشىك اوغلو

چوبان يايلاغى

دوھجران

قئىترمە

گۈللو قافىە

گيلە نارى

اۋرنا مخمىس

ششنگى

زارىنجى

چوبان باياتىسى

آغير شريل

آياق شريل، (گۆيچە شريلى)، (گۆيچە گۆزەلله مە سى)

بايرامى، (گولابى)

مينا گرايلى

ترسا گرايلى

كرم كۆچدو

ساللاما كرمى

آت اوستو كرمى

حسين گرايلى، (مەد حسينى)

ايران دوپىتى سى، (زىل دوپىتى)

قاراچى، (قاراجا)، (اثل ھاواسى)، (آلى خان قايتارماسى)

جنگی كۇراوغلو

طبل جنگی كۇراوغلو

كۇراوغلو سركى سى، (كوراوغو دۇشه مه سى)

رباعى كۇراوغلو

دهلى كۇراوغلو

كۇراوغلو بۇزوغو

كۇراوغلو مخمس

ميرزه جاني، (خان چوباني)

قائلى كۇراوغلو

سوسنبرى

گۆهرى

✽ آشاغيداكى ايكينجى كۆك هاوالارى «آزاد كۆك» ده ده چالينيز:

قهرمانى

اۇوشارى

شاهستونى، (كۇراوغلو قايتارماسى)

ايروان چوخورو

كوراوغلو دو بيتى سى، (كوراوغلو يئرشى)

عثمانلى ديوانى، (آياق ديوانى)

شاه اسماعىلى

اوچونجو كۆك هاوالارى

عرفانى، (روحانى)

جىلىلى

اۇرتا سارى تئل

نخجوانى

اينجه گولو

داغلار چيچه يى

مخمس

دوراخانى

پاشا كۆچدو

تجنيس

بغداد دو بيتى سى

ايدمان گۆزه لله مه سى

كوردو گرايلى

هجزان كرمى، (قوبا كرمى)

داستانى، (شمكرى)، (حسينى)

فخرى

كوراوغلو سورتمه سى

چوخور اوبا

حيدرى

دؤيمه كرمى

بۇزوغو ساز ھاواسى

مېھنازادى - سە شنبە ۲۷ تېر ماھ ۱۳۷۴

قەھرىمانلىققا علاقە دار «بۇزوغو» ساز ھاواسى چۇخ قەدىم لردن مشهور اولموش، سۇنرالار، شاھ اسماعىل يىن، خصوصىيە «كۇر اوغلو» نون آدى ايله باغلانمىشىدىر. پروفىسور «طھماسب» يىن دئدىگىنە گۇرە كۇر اوغلو نون سازى، حتى سسى دە «بۇزوغو» اوچون، جنگى اوچون كۇكلەنمىشىدىر. بىزجە «بۇزوغو» اصطلاحى «بۇز اوڭ» ون تحريف اولونموش قورماسى دئىيلىدرو گومان كى، اۇدە قورقودون قۇپوزونا باغلى ھاوالاردان بىرىنىن آدىنى اۇزوندە بو شكىلدە ياشاتمىشىدىر.

«بۇز اوڭ» اصطلاحى باشقا ساحە لردە ياشاماقدا دىر، بىزجە «بۇز اوڭ» قويون جنسى دە «بۇز اوڭ» ماحالىنىن قۇيونو كىمى يىر آدى ايله باغلىدىر. «ساي» سۇزلىرىندە «بۇزوق» اصطلاحىنا بئله راست گلىرىك:

قارا كورە سكىل قۇيون

سارى كره بكىل قۇيون

بۇزوق كىچدى اوچ بىر - اوچ بىر

مازىغى دا جوتله بىر - بىر

سورودە قوزو مەلر

سايانىن اوزو گولر

بۇزوق لار گلر كىچەر

مازىق لار مەلر كىچەر

بوندان علاوه شايما (كند) رايونوندا كى «زئيوه» كندىندە «بۇز اوڭ» آدىنى داشيان بىر نىسىل - طايفا واردىر.

«بۇز اوڭ» لار آدىنى داشيان بئله بىر طايفا دا «بردع» (باردار) رايونونون «بۇ احمدلى» كندىندە موجوددور. شامىل جمشىد اوف يازىر:

آپاردىغىمىز آختارىشلاردان، خصوصىيە ۱۲ نجى بۇى داكى موقعىن اىضاحىندان قطعى قارار گلكمك اولاركى، اوچ اوغوز - بۇز اوڭ دور، داش اوغوز - اوچ اوق دور.

دئمەلى اوغوزون باشچىسى، حاكىمى بۇز اوڭ دا اۇنا تابع اولان حىصەنىن باشچىسى ايسە اوچ اوق دا اولمايدىر. ددە قورقود بوى لارىندا قازان خان اوچ اوغوزدا، اۇنا تابع دايى سى آرزو ايسە داش اوغوز دادىر.

دئمەلى بو منطقى پرنسىپە گۇرە قازان خانىن يىرلىشىدىكى بۇز اوڭ آرزونون يىرلىشىدىكى ساحە ايسە اوچ اوق اولمايدىر. گۇرونديو كىمى ددە قورقود داستانلارى اۇزوندن سۇنرا يارادان خلق داستانلارىنا تائىر ائىدىگى كىمى قۇپوز ھاوالارى دا ساز ھاوالارىنىن يارانماسى اوچ ايلك زامانلار بىر اۋزەل و اۋرنك اولموشدور.

اوچ اوغوز - بۇز اوڭ و ائله جە دە داش اوغوز - اوچ اوق ائللرىنىن جغرافى

موقعينه و محيطينه اويغون قۇپوزدا چالينان بۇز آغا (ماحال، ائل ھاواسى) اۇلدوغوكىمى اجدادى قازان خان اۇلان كۇر اۇغلونون دا چنلى بئله اويغون سازدا چالينان «كۇراوغلو بۇزوغو» «بۇزوق كۇر اۇغلوسو» ھاواسى يارادىلميشدير. عىنى زاماندا تورك لر بنده اۇز جغرافى موقع لر بنه اويغون «عثمانلى بۇزوغو» ساز ھاوالارى مئيدانا گلميشدير. ساز ھاوالار بنين خصوصيله «بۇزوغو» و «بۇزوغو كۇر اۇغلو» كىمى نادر ساز ھاوالار بنين منشألى بىرده اۇنا كۇره ماراقلى دىركى، معين بىر دۇورلر، تاريخله، تاريخى شخصيتله باغلى اۇلدوغونو زامان - زامان محافظه انديب ياشادا بىلميشدير.

اۇخو ياردىمچى لارى

مهدآزادى - دوشنبه ۲۵ فروردىن ماه ۱۳۷۶

آشيق ايفاسيندا چالينان ساز ھاواسيلا اۇخو متينى مئلودىك تارازليغا كتىرمك اوچون متين ھانسى بىر سۇزونو (عادتا مصراع بنين ايكنىجى يارىسيندا كى سۇزلردن بىرىنى) آوازلى شكىلده اوزاتماق (صائت سسى بوغازدا شىرىن - شىرىن قايناتماق)، مصراع بۇيوندا كى سۇزو يا افادهنى، يا خود مصراع بنين اۇزونو تكرار لاماق حسابينا بۇشلوغو دۇلدورماغا جھد كۇستريلىر.

استادلار آشيقلىق علمينى اۇز شاگردلر بنه اۇيره دركن بو مئلو پوئىك مقاملارى «ائيدىرمه» (سۇزو آوازلا اوزاتماق) و «قايتارما» (سۇز، ايفاده و يا مصراع تكرارى) آدلار بىلا تانيدىرلار.

«ائيدىرمه» و «قايتارما» چاغداش آشيق محيطلر بنين اكثر يتينده فعال ايشله ك ليگه مالك دىر.

ائيدىرمه و قايتارما مقاملارى ساز ھاواسيلا اۇخو متينى مئلودىك تارازليغا كتىرمه خدمت ائتمكله ياناشى هم ده ايفا صنعتكارليغىنى نظاما سالىر.

بونلاردان سۇنرا گلن «گول قافيه»، «شىرغا»، و «جيغا - يئدك» لرايسه يئرده قالان بوشلوغو دۇلدورماق باخيمىندان ھاواجانين امكان و طليينه اويغون اۇلاراق

اسلوب - سئمانتیک وظیفه نی اؤز اوزهرینه گؤتورور.

آشیق اوخوماسی زامانی متن لر موسیقی نی مثلودیک تارازلیغا گتیرمک اوچون استفاده اولونان ان فعال بدیعی آرتیرما فیگورو - «گول قافیه» دیر.

«گول قافیه» یه علمی ادبیاتدا بعضاً «گوللو قافیه» ده دئییلیر. «گول قافیه» قوشما و یا گرایلی بندین مصراع قیریملاریندا (یاریم مصراع لاردا) و یا مصراع، قوشا مصراع، ائله جه ده بند آرالاریندا ایشله دیلیر.

«گول قافیه» لرین بیر حیصه سی یالنیز مراجعت - التماس کارا کتربنده اولور:

بالام، آتینیم

سونام، آتینیم

گندهن، آتینیم

جانان، آتینیم

گولوم، آتینیم

و یا خود

گولوم

بولبولوم

جانان ائی

سونام ائی

گل قادان آلیم

من قادان آلیم

«گول قافیه» یه حدسیز آلوده چیلیک گؤسترمه بین، اوندان آشیری شکیلده استفاده ائدیپ افراط ائتمه بین، تنبهی مشهور بیرائل مثلینده چوخ دقیق عنوان تاپمیشدیر:

آشیغین سؤزو قورتاراندا، باشلایار «بالام آبالام» دئمه یه.

اؤدورکی استادلار «گول قافیه» نی یالنیز مقامیندا ایشله تمه بی دؤغروسایمیشلار. اؤزوده استفاده ائتدیکلری گوللرین اوخودوقلاری دیگر سؤزلره سسله شمه سینه، عضوی علاقه یه گیرمه سینه. اؤنلارین هم مضمون جهندن، همده بدیعی - اسلوبی باخیمدان تاماملاماسینا خصوصی دقت یترمیشلر. بئله کی، مثلاً، یاردان گیلئیلی آشیق قوشماسینین مصراع آرالارینا وورولان گول قافیه لر اساس متن ده اولوندوغو کیمی کؤوره ک، حزین و حسرت لی مضمون چرچیوه سینده دایانمالیدیر:

آظالیم، ظالیم

یاماندیر حالیم

آدردین آلیم

خسته دی جانیم

گتیر درمانیم

گؤزل تصویر - تر نمونه حصر اولونموش آشیق شعری نین گول قافیه مقاملاریندا استفاده اولونان نمونه لر ایسه شوخ، نیک بین، یوکسک اوقات یارادان سؤز و دئییم لردن دوزلمیشدیر.

بو تىپ لى بندىنىن گول قافىھسى قوشما بندىنىن گول قافىھ سىنە نسبتاً يىغجام
اۇلور، چونكى اونون مشايعت ائتدىكى متتىن اوزوده اۇلچو باخيمىندان
يىغجام دىر. گۆزلە مە - گرايلى نىن بند بۇ يىلارنى ايزلەين گول قافىھ:

آيوفا

وئرمە جفا

گل انصافا

سورەك صفا

گۆزلە مە - قوشمانىن همىن مقامداكى گول قافىھسى:

داغلار مارالى

گزمە آزالى

رنگىم سارالى

منم يارالى

كسمە قرالىم

آردىن آلىم

تقديم اۇلونان نمونه لردن ده گۆرونديو كيمي، گول قافىھلر، عادتاً مراجعت
اوستونده قورولور و كۆوره ك، حزين، يالواريش - التماس سجيھلى سۆز -
دئيم لردن تشكيل اۇلونور.

قيد ائتمك لازيم دىركى «گوللو قافىھ» ساز هاواسى دا ظريف خال لاردا، اينجه
گوللرله زنگين اۇلدوغوندان، محض بئله آدلانىر. گول قافىھ لرمصراع سيرانماسينا

گۆره هر هانسى معلوم حدود داخلىنده فعاليت گۆسترمير، داها دۇغروسو، ساي
قالىبى بورادا چوخ واخت بيت و يا بند سوبه سىندن كنارا چىخىر. ياردىمچى متن
باشلانغىچ كيمي گۆتورولن ايلك قافىھنى مضمون باخيمىندان داوام ائتدىن
اويغون قافىھ لرىن بعضى آلتى - يئدى سيرا تشكيل ائده نه قدهر اوزادىلماسىندان
يارانىر:

يئرى جيران

درده درمان

اۇلوم مهمان

آلىم قادان

آمان - آمان

سنه قوربان

بونونلا بئله، بعضاً بند سويته لى ائله گول قافىھلره راست گليريك كى، مصراع
دوزومونه گۆره قوشما و يا گرايلى بندىنىن سيرانماسى نى (آ، آ، آ، ب)
خاطير لادىر. فرق يالنىز بۇلگو پرنسپ لرى ايله باغلى اورتا يا چىخىر:

گئدن يار (آ)

بى ايلقار (آ)

زولفو مار (آ)

بئله اولماز (ب)

و يا خود:

مشایعت ائدهن «شیرغا» لاری «میکائیل آزافلی»، آشاغیدا کی کیمی صنعتکارلیقلا
یئرلشدیردی:

قوجا قارتال نه گزیرسن
داغلار قوینوندا، قوینوندا
بالا گوردوم آناسینین
آغلار قوینوندا، قوینوندا
مه له مه، قوزوم، مه له مه
گوزلرینی سورمه له مه
«شیرغا» واریانتی

عمومیتله «شیرغا» لار داها چوخ گرایلی فورماسیندا کی متن لردن اوز توتولور.
محبت موضوعوندا کی گوزل تصویر - ترنم ائدن اومو - کوسو متن لریندن بند
آرالاریندان استفاده اولونان آشاغیدا کی قالبیلار اوز ایشله ک لیبی ایله سئچیلیر:

یاغی گوزلر، یاغی گوزلر
چکمه منه داغی گوزلر

اوغلان، دور گت صاباح اولدو
یاندی باغریم کباب اولدو

اوغلان دور گت خوروز بانلار

آمان، آی گوزل (آ)
جانان آی گوزل (آ)
سونام آی گوزل (آ)
یثری جیرانیم (ب)

قورولوش علامت لرینین بعضی یازیلاری سیجیلله مه لری خاطر لاتسادا، گول
قافیه لر یارانما سببینه و یثرینه یثیری دیگی اسلوب - سئمانتیک وظیفه یه گوره اوزونه
مخصوص فیگوردور.

آشیق اوخوماسینی مشایعت ائدن باشقا بیر یاردیمچی یوئیک مقامی «شیرغا»
تمشیل ائدیر.

«شیرغا» داها چوخ بیت سویه سینده فعالیت گؤستر دیگی اوچون اونا بعضی
اؤلکه لرده «جوتله مه» دئییلیر. نادر حاللاردا بند سویه لی «شیرغا» لارادا تصادف
اؤلونور. بو مقامی عکس ائتدیرن نمونه لری «گول قافیه» لردن فرقلندیره ن باشلیجا
جهت ده محض مصراع سایبی ایله باغلیدیر. یعنی مصراع حدودو همیشه گوزله نیر.
گول قافیه لر اوخو ماتریال لاری نین مصراع آرالاریندا گله بیلدیگی حالدا،
«شیرغا» لار بیر قایدا اولاراق، بند آرالاریندا ایشله نیر. اوخو جریانینا ائله
«شیرغا» لار جلب اولونمالیدیرکی، اونلارین هریری علاوه اولدوغو بندله مضمون
باخیمیندان معین قدهر تاماملانسین، چاتدیر بلایان مطلبی ائتموسونال چالارلاری
خیلی درجه ده قوتله لندیره بیلسین.

مثلاً «آزافلی دوبیتی» اوستونده اوخونان «قوجا قارتال» گرایلی سینی

آنام گلیب ییزی دانلار

بعضاً هاوالارین اؤزلرینه مخصوص ائله «شیرغا» لاری واردیرکی هاوالار اوخونان قوشما و گرایلی متنی بیر صنعت عنعنه سی اولاراق همین «شیرغا» لارلا بزه نمه لیدیر.

مثلاً «ناخچیوانی» هاواسی اوستونده اوخونان قوشما بندی آشیق محیط لرینین اکثریتینده عادتاً آشاغیدا کی «شیرغا» دان ناخیش گؤرونور:

هارا گئندی باختی قارا، گلمه دی

قونچا قسمت اولدو خارا، گلمه دی

«شیرغا» سی سجه ویدیر. «گؤبجه گولو» «شاهسونی» «اووشاری» «کرم گؤزه لله مه سی» هاوالاریندا:

آی قیز، آی قیز، آغرین آلیم

گزمه یالقیز، آغرین آلیم

کیمی «شیرغا» لاردان استفاده اولونماسی استادلاردان قالما صنعت عنعنه سی کیمی گؤزله نیلیر. «باش ساری تل» «جلیلی» «میرزه جانی» هاوالاریندا اوخونان گؤزه لله مه تیپ لی متن لرین بند آرالاری داخل اولان «شیرغا» آیاق اوزاتماغا مئیل گؤستریر.

آی بیری - بیری، آی ییزیم ائلی

نهم سنه قوربان، آی شیرین دبللی

آی اینجه بئلی

آی گوموش تئلی

بورادا اوزاتمانین بیر سببی «شیرغا» نین التماس - یالواریش کا کترینه مراجعت له بیتمه سیدیرسه، دیگر سببی «شیرغا» نی طلب ائدن موافق ساز هاواسینین همین مقامدا کی هارمونیک آخاری دیر. بئله «شیرغا» معین معنادا «گول قافیه» کیفیت ده قازانیر.

آشیق اوخوماسینین یساردیمچی پوئیک متن لر ایچره ریسینده «جیغا - یئدک» لرین ده خصوصی بیری واردیر. «گول قافیه» و «شیرغا» لار کیمی «جیغا یئدک» لرده آشیق ایفاسینین تاثیر قوه سینی گوجلندیرمه یه خدمت ائتمکله یاناشی، عینی زاماندا اوخو ماتریال ایله هاواجات آراسیندا کی بوشلوغو دؤلدوروب ایفا پروسسینی تنظیم له ییر.

«جیغا - یئدک» لر بایاتیلاردان عبارت اولور جیغالی تجنیس لرده کی جیغالارلا - بایاتیلارلا قاریشماسین دئییه، ایفا زمانی ایشله دیلن بایاتیلاری آشیقلا اؤز آرالاریندا «جیغا - یئدک» لر آدلاندیریرلار. جیغا - بزه ک، یاراشیقلی آنلامی داشیر. «ملا پناه واقف» یین:

او - بربر جیغالی سیاه تئلرین

هردن تاماشاسی حاییف کی یوخدور

مصراع لاریندا کی «جیغا» سؤزده همین سئمانتیک توتومو اؤزونده عکس

ائندیریر:

ایره لی ده گتیریلیمیش نمونه لردن آیدینجا گؤرونوردوکی، «گول قافیه» و

«شیرغا» لارین چوخ حیصه سی شوخ، نیک بین مضمونا مالک دیر. بونون عکسینه اولاراق، «یئدک جیغا» لار کده رلی، گیلتیلی، حسرتلی مضمون یوکو داشییرلار. «کرم» حسرتینی ایفاده ائدن یانیقلی قوشما بندینین «جیغا - یئدک» ی ده متنین اوقاتی ایله سسله شن تأثیرلی ائل بایاتیسسی اولمالیدیر. آشیق حسین ساراجلی «یانیق کرم» اوستونده:

اوجا داغلار باشین قار آلدی گئتدی
 بایقونون مسکین سار آلدی گئتدی
 کیملرکی یار سئودی یار آلدی گئتدی
 منیمکی ده قارا گلدی، بئله باخ -

بندینه:

آغلا قاندی
 گؤزلرین آغلا قاندی
 من دردلی سن یارالی
 گؤرک کیم آغلا قاندی

بایاتیسینی اویغون یئدک ساییردی و متنه بو جور علاوه باغ وورارکن اؤنون اؤخوماسی چوخ تأثیرلی آلییردی.

ایپک نغمه لری

مهدآزادی - دوشنبه ۳ آبان ماه ۱۳۷۲

آذربایجان چوخ قدیم زامانلاردان اکسینچیلیک، مال دارلیق، اوچولوق و سایره کیمی صنعتلرین مکانی اولموشدور. بونلاردان بیر ده ایپک چیلیک دیر. شیروان ایپه بی دنیا دا شهرت قازانمیشدیر.

ایپک حاضیرلاماق ایسه، البتده، باراماچیلیقدان باشلا بیر. آذربایجان دا خصوصی باراما استالاری اولموش، ایپک قوردونون بسله نیلمه سینین گؤزه ل قایدا و اصول لاری موجود ایدی.

باراما قوردونو تره جه لره قویارلار. تره جه لر قامیشدان قایریلیر. قوردون توخومو قویولموش یثره پئچ قویولور. ایستی ۲۶ - ۱۶ دره جه ده، ۲۵ دره جه ده قورد دیریلیر.

باراما قوردونون بئش یوخوسو اولور: بیرینجی یوخودا قورد آز - آز یثیر. بونا «قارا یوخو» دئییرلر. ایکینجی یوخو قوردون باشی آغاراندا اولورکی، بونا «جوم ساز» و یا «جمتای» دئییلیر. اوچونجو یوخودا قوردلارین باشی بؤیویور، بدنی شیشیرکی، بونا «کیچیک یوخو» دئییرلر. دؤردونجو یوخودان قورد یئکه لیر، اوزانیر، آغاریرکی، بونا «اولو یوخو» دئییرلر. بئشینجی یوخو دوردونجو یوخودان ۷ - ۸ گون سونرا باشلا بیر. قورد ائوینی تیکیر، باراملاری هؤرور بو یوخودا قورد

برک ايشله بير، شكلىنى ده بيشير، سارى اريك شكلىنى آير. قوردون بئشينيچى
يوخوسونا «شاه يوخوسو» دئيه رلر.

ايكچيليكه عايد اولان بير چوخ خلق ماهنى لارى واختيله يازيا آينمادىغي
اوچون اونودولوب كئتميشدير بونلارين بعضى نمونه لرينه كتابلاردا راست
كليريك:

بارامامى «كيچيك يوخو» آپاردى

هه سرته م حشير قوپاردى

آتلاس ييغديم، توت آغاجى بۇيونجا

قوردا وئرديم، قورد يئمه دى دۇيونجا

تئز باسد يرديم پنجره نى - بوجاغى

هارا يلايب اۇدا سالد يم اوجاغى

اۇدا وستونده، اوزه رليى يانديرديم

بد نظرى لعنت له ديم، سيند يرديم.

توخوجو نغمه لرى

مهدآزادى - شنبه ۲۴ مهر ماه ۱۳۷۲

توخوجولوق آذربايجانين دئمك اولاركى. اكثر منطقه لر بنده ياپيلميش
صنعت دير. ال ايشلرى، تيكمه لرى، كئچه چيليك، خورجون، پالاز توخوماق
آذربايجان اهالى سى نين آن چوخ استفاده ائنديكى بئشه لردير.

الته بونلارين هئچ بيريسى ماهنى سيز، سؤز سوزكئچينه ميشدير، خالچا،
جوراب، پار - پالتار توخوماق اوچون، يون قيرخيلمالى، بويولوب تميزله نمه لى،
دارانمالي، آيريلمه لى، بويانمالي و اوندان سونرا توخونماق اوچون حاضير وضعيته
سالىنيردى.

چوخ زامان يونو داراماق اوچون ايمه چيليك لر كئچيريلير، كؤلكتياو ايشلر
گؤرولور و بئله ليكه معين مراسم كارا كترينى آيردى.

بئله ييغينجاقلاردا توخوجولوق صنعتيله باغلى ماهنى لار ايفا ائديليردى.
توخوجولوغون آن گئنيش ياييلميش ساحه سى ايسه خالچا توخوماق دير.

آذربايجاندا اورتا عصرلردهن باشلا ياراق خالچا چيليق مکتب لرى اولموش،
آذربايجان خالچالارى قد يمدن برى دنيا نى دؤلاشميش، خالچا چيليق ماهنى لارى
همين صنعتين مختلف مرحله لريله علاقه دار يارانيب ياييلميشدير.

هانانى قورماق، خالچانى توخويوب قورتاماق هانانى آچماق گؤزه ل بير

مراسم اولموشدور ايلمه لر، ايل لر، توخوما آلت لری همين ماهنيلارين نئجه دئيه رلر قهرمانلاری اولموشلار:

آسما گول، ازهل بارماقدان

باسما گول، گوزهل يارماقدان

گولر خينالی، اوزول هاناما

دوشو مينالی، دوزول هاناما

خالچا توخويان ائله بير دنيا ياگتير ديكی بو گوزهل صنعت اثريله بدیعی صنعت

دیلی ایله صحبت ائدیر:

اوخو هانام، «ساری گولوم»

اوخو هانام، بویاقدادی

خونچا گوللر، «اوج قیز»

قونچا گوللر، «سونام»

توخو هانام، دایاقدادی

توخو هانام، قوی اؤنومه

«قیزیل گول» یدی، بالام گلستین

آغ باخت اولسون، سونام گلستین

«پیره مسته» یدی، اوخو هانام

خوشبخت اولسون، توخو هانام

بالیقچی نغمه لری

مهدآزادی - یکشنبه ۱۸ مهر ماه ۱۳۷۲

بالیق چیلیق صنعتيله باغلی یارانیب یاییلان نغمه لردیر. آن چوخ بؤیوک چاییلارین، ده نيزلرین، اطرافیندا یاشایان دنیا خلقلری نین فولکوروندا مهّم یئر توتموشدور.

هر حالدا بو نغمه لر، بالیق چیلیق پشه سینین ماهیتینه اویغون شکلیده دوزولوب قوشولموشدور.

بالیق اووو، تورون حاضیرلانماسی و ده نيزه بوراخیلماسی، اووون اوغورلو اولماسی اوچسون کئچیریلن هیجانلار و سایره نغمه لرده بدیعی بویالارلا وئريلمیشدیر «وه ته گه نغمه لری» بورادا مهّم یئر توتور.

بالیقچیلارین دئدیگینه گؤره وه ته گه نغمه لری آیین دؤغماسین ترم ائدهن نمونه ایله باشلار، قایغین، تورون، محکم لیگینی، یئلکن لرین اعتبارلیلیغینی، ساللارین خلاص اولماسینی، اووون اوغورلولوغونو و... احاطه ائدیر. بالیغی تورا چاغیران نغمه لرده اولموشدور. فیئته باشلایان بو نغمه لر خصوصی ناقاراتلی خورلارلا قورتارامیش.

آذربایجان بالیقچی نغمه لری کور - آراز ساحلی اراضی ده، خزر ده نيزی اطرافینده یارانیب ایفا ائدیلمیشدیر. بالیقچی نغمه لرینده میفولوژی تصوّرلرین

محافظة سي، ده نيز آداملارينين، سو پرى لرينين، اونفونلارين تصويرى و چاغيريشى قوتلى اولموشدور. «ياهو» چاغيريش ندالى ناقاراتلا مشايعت ائديلميشدير:

كتان اوزولدى

ياهو

سويو سوزولدى

ياهو

قايعيم

يئله دوشدى

بورولدى

ستله دوشدى

سال گتير

يالا گلسين

ياخود:

تور دۇلدى، تاريم اۇلدى

قايعيم ياريم اۇلدى

سايچى نغمه لرى

سال چهل و پنجم - دوره چهارم - شماره ۴۹۸

شنبه ۹ مهر ماه ۱۳۷۳

امك نغمه لرینین گئیش یا یلمیش نمونه لریندن بیر ده «سایچی» سۆزلریدیر. سایچی سۆزو حقینده مختلف ملاحظه لر واردیر مثلا فریدون کؤچرلی گؤستریرکی سایا فارس دیلینده کؤلگه دئمکدیر، مجازی معناسی حمایه، مدافعه دیر.

زاقافازییا تاتارلاری بو سۆزو نعمت، یاخشلیق خیر خواهلیق معناسیندا ایشله دیرلر، بوراداندا سایچی نعمت گنیره، بوللوق گنیره معناسینا گلیب چیخیر «ا - آخوندوف» ایسه بو باره ده بئله یازیر:

سایا، سای سۆزوننده ندر سایچی سایا ماهنی لارینی یارادان و ایفائده ن صنعتکار قویونچولارا و چوبانلارا دئییلیر، سونرالار قویونادا سایا دئمیشلر، چوخ احتمال کی بو سۆز قویونلاری جوتله مک و سایماقلا علاقه دار اولدوغو اوچون سایا آدلانمیشدیر. سایچی، گزه ن سیار نغمه کاردیر.

او آشیق دئییل، درویش دئییل، عادتی تره کمه کؤچری دیر.

پاییزین آخیریندا، قیشدا ائولری گزیر، سربست شکیل ده اولان نغمه لرله ائو

حيوانلارنى نىن خىيرىنى ترنم ائدير، بونون عوضىندە او، ياغ، پىندىر، اون، بوغدا،
دويو و... شى لىر آلىر.

بو ماھنى لاردا حيوانلاردا محبت ايفادە اولونور اونلارنى اوزلرىنە خصوصى
كارا كتر جەھت لىرى تصوير ائدىلر.

ياخشى - بۇل محصول آرزوسو ايدە اولونور.

سايچى سۆزلرى هم فورما ھمدە مضمون اعتبارىلە مختلف دىر. بونلار ائو
حيوانلارنىنا، ماللار آن چوخ ايسە قويون و كىچى لره حصر ائدىلمىشدىر. سايچى
سۆزلرى چوخ اورژىنال بىر شكىلدە باشلانير:

سايچى يا وئردىنيز؟

صاف اولسون يوردونوز!

اولاماسىن قوردونوز!

آج گىتسىن آوانىنيز!

توخ گلسىن چوبانىنيز!

سالاملىك ساي بى لىر!

بىر بىرىندىن يىتى بى لىر!

سايانگلىدى گوردونوز

سالام وئردى آلدىنيز

آلنى تە پەل پۇچ قوزو

سايچى سۆزلرىنىن بۇيوك بىر قسىمى باياتى فورماسىندان يارانىب

يايلىمىشدىر، بو نمونە لرداھا لىرىك، آخىچى و جاذبە لىدىر.

نەم آنازلى قويون

قرقاوول گۇزلو قويون

پىندىرى كىسمە - كىسمە

قاتىغى اوزلو قويون

*

خىردا - خىردا چىشى لىر

اوتلارنى باشىن دىشلر

گىندەر يايلاغى گزەر

گلر آراندا قىشلار

*

چوبانلار حاقىندا كى ماھنى لاردا سايچى سۆزلرىنىن بىر قىسمىنى تشكيل
ائدىر، بورادا آرتىق چوبان تعريف اولونور، اونون امە بى ياشايشى، خدمتى،
خىرخواھلىغى قهرمانلىغى اۇن پلانا چكىلىر:

گوى دە گزەن بولوتلار

يورغانى دىر چوبانىن

ياستى - ياستى تپەلر

ياسدىغىدىر چوبانىن

يومرو - يومرو قايالار

یومروغودور چوبانین.

الینده کی ده یه نک

قالخانیدیر چوبانین

یانیندا کی بۇز کۆیک

یولداشیدیر چوبانین

آغزی قارا جاوانلار

دشمنیدیر چوبانین

«ساغین» نغمه لری

مهدآزادی - پنجشنبه ۱ مهر ماه ۱۳۷۲

مال دارلیقلا باغلی ماهنی لارین مہم بیر قسمیده «ساغین» نغمه لریدیر.

ایلک دؤنه کؤچری طایفالار ایچه ریسینده یارانان بو نغمه لرگئیش یا یلمیش و

اوتوراق انسانلاریندا حیاتیندا مہم یئر توتموشدور.

مقصد ایسه «نہم - نہم» - ییه قویونلاری، اینک لری، جامیش لاری «یولا

گتیرمک» اؤنلارین ساغیلما سینی آسانلاشدیرماقدان عبارت دیر:

نہم - نہم

سنی ساغان

منم - منم

گول مونجو غوم

بو ینوندا دیر

ممه لرین

قویوندا دیر

قویروغونو

فاراغات قوی

آباغینی

ايراحات قوي

بوينوزوندا

اوزه رريم

اٲو - ائشيم

بزه رريم

ننهم - ننهم

سنى ساغان

منم - منم!

دهلى ويد، همچنين تزه دوغاندا ووراغان اينكلر سودلرينين چوخونو يئلين
لرينده گيزله ديرلر. «دوتوم دوتوم ننهم» ماهنيسى، اۇنلارى يوشالتماقدان اۇتور،
ساغيلاركن ايفا ائديليلر. بو ماهنى داريتم، آهنگ اساس دير.

ساغى چى «دوتوم ننهم» ايفاده سىنى معين آهنگه اويغون اۇلاراق اۇن - اۇن
بش كره تكرر ائدير. اۇزگۇزهل سسى ايله اينه يه تاثير گۇسترير، اۇنون
ياواشيماسينا، چوخ سود وئرمه سینه نائل اولور بو ماهنى دا سۇزون آهنگه اويغون
اوزاديب قيساديلماسى گۇزه لله شير:

دوتوم - دوتوم

ننهم دوتوم

امجه بيندهن

قايماق دوتوم

صبح سودوندن

پئندير دوتوم

كويه لرريم

دولسون ياغلا

مال دارليق لاق علاقه دار اولاراق بو ماهنى لارين اساس يازاديجيلارى و
ايفاچيلارى سايلار، چوبانلار و ساغى چى لاردير.

اوو نغمه لری

مهڤد آزادی - پنج شنبه ۲۵ شهر یور ماه ۱۳۷۲

اوو چولوق دونیا خلق لری ایچری سینده گئیش یا بیلیمیش قدیم صنعت لرده ندیر. بیرسیرا فولکلور زانرلاریندا مثلاً آتالار سؤزو، تاپماجا، ناغیل، ماهنی و داستانلاردا اوو چو پئشه سینین عکس صدالاری قالمیشدیر.

قدیم انسانلارین اساس یتیم منع لریندن بیرى البتده اوو چولوق اولموشدور، اونا گؤره ده اوو گئتمز دهن اول، یا خود اوغورلو اوودان سونرا مراسم لر کئچیریلیمیش، اوو تانری سی «اختراع» اولوب اونا ستایش ائدیلمیشدیر.

تانری انسانلارا اوو بخش ائده ده بیلیر، اوو، اۇنلارین اییندن آلا دا بیلیر، بو جهتدن آذربایجان فولکوروندا چو خدان معلوم اولان مشهور «اکیل - به کیل» ماهنیسی چوخ سجه ویدیر:

اکیل - به کیل قوش ایدی

آغا جا قونموش ایدی

گئندیم اۇنو تو تماغا

اۇ منی تو تموش ایدی.

آنجا ق اوولا علاقه دار ماهنی لار واسطه سیز اووون گئدیشینه ایفا ائدیلمیشدیر، اؤزوده بیر نوع اؤسونلاما مقصدینی داشیمیشدیر. ریتم، ندا،

چاغیریش بو ماهنی لارین سجه وی جهنلریدیر. اوو گئنده نه اوغور آرزولاماق مقصدیله:

اوو گئندن

لرزه - لرزه

اووون توش

سالان گل

اووون اولسون

بد هیبت دهن

مارال، قوش

بد اصیل دهن

قورد قوش

بد نظر دهن

سحر آخشام

دولان گل

اخترنشریاتین دان چاپ اولونموش اثر لر

مؤلف / مترجم	نام کتاب	
پروفسوردکتر محمد تقی زهتابی	ایران تورکلرینین اسکی تاریخی ۲ ج	۱
عبدالحسین ناهیدی آذر	جنبش آزادستان شیخ محمد خیابانی	۲
علی داشقین	یازیشما	۳
سیداوف - چایلی	قام شامان	۴
صمد چایلی	اونجولوم	۵
فریده اصغر نیا	سونابولبوللر	۶
علی احمدیان	تاریخ دیرین ترکان ایران	۷
فرهاد جوادی	فرهنگ نامهای ترکی	۸
واله علیزاده	تورکون قیزیل کیتابی	۹
محمد سعیداردوبادی	سالهای خونین	۱۰
محمد تقی زهتابی	ایران تورکلرینین دیل و ادبیاتی	۱۱
پرویز همت جو	توفارقانلی عاشیق عابباس	۱۲

تبریز، اول خیابان طالقانی، نشر اختر

تلفن: ۰۴۱۱)۵۵۵۵۳۹۳ - ۰۹۱۴۱۱۶۶۸۹۷